

Lietuvos socialinių tyrimų centro
Etninių tyrimų institutas
Institute for Ethnic Studies at the
Lithuanian Social Research Centre

ETNIŠKUMO STUDIJOS

2010/1-2

ETHNICITY STUDIES

Lietuvos socialinių tyrimų centro
Etninių tyrimų institutas

Institute for Ethnic Studies at the
Lithuanian Social Research Centre

ETNIŠKUMO STUDIJS

20010/1-2

ETHNICITY STUDIES

Lietuvos socialinių tyrimų centro
Etninių tyrimų institutas

Institute for Ethnic Studies at the
Lithuanian Social Research Centre

ETNIŠKUMO STUDIJS

2010/1-2

ETHNICITY STUDIES

ETNIŠKUMO STUDIJOS – Lietuvoje leidžiamas tęstinis recenzuojamas mokslinis leidinys, skirtas etniškumo problematikai ir tyrimų metodologijai.

ETHNICITY STUDIES is a series of ethnicity related studies and their methodology, published in Lithuania. The journal is peer-reviewed.

Redaktorių kolegija / Editorial Board

Vyriausiasis redaktorius / Chief editor

Dr. *Tadas Leončikas* (Lietuvos socialinių tyrimų centras, Lietuva / Lithuanian Social Research Centre, Lithuania)

Nariai / Members

Prof. habil. dr. *Nadežda Lebedeva* (Nacionalinis tyrimų universitetas, Aukštesnioji ekonomikos mokykla, Maskva, Rusija / National Research University, Higher School of Economics, Moscow, Russia)

Dr. *Vladas Sirutavičius* (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius, Lietuva / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania)

Dr. *Daniel Škobla* (Jungtinių Tautų vystymo programa, Bratislavos regioninis biuras Europai ir NVS, Slovakija / United Nations Development Programme, Bratislava Regional Bureau for Europe and the CIS, Slovakia)

Dr. *Kristina Šliavaitė* (Vytauto Didžiojo universitetas, Socialinių mokslų fakultetas, Kaunas, Lietuva / Vytautas Magnus University, Faculty of Social Sciences, Kaunas, Lithuania)

Dr. *Simona Zavratnik* (Liublianos universitetas, Socialinių mokslų fakultetas, Liubliana, Slovėnija / University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences, Slovenia)

Sudarytoja / Issue editor

Vita Petrušauskaitė

Anglų kalbos redaktorė / English language editor

Lucy Hogan

Parengta Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų institute
ir Centro tarybos rekomenduota spaudai (2010 12 22, protokolo Nr. V1-8)
Prepared by the Institute for Ethnic Studies at the Lithuanian Social Research Centre and
recommended for publishing by the Board of the Centre (22 12 2010, record No. V1-8)

Redakcijos adresas / Address of editorial board:

Etninių tyrimų institutas

Lietuvos socialinių tyrimų centras

Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius, Lietuva

Tel.: +370 5 272 20 63

El. paštas / e-mail: ces@ces.lt

© Autoriai / Authors, 2010

© Lietuvos socialinių tyrimų centras, Lietuva /

Lithuanian Social Research Centre, Lithuania, 2010

© Leidykla „Eugrimas“ / Publisher “Eugrimas”, 2010

Turiny / Contents

Natalija Kasatkina, Vida Beresnevičiūtė

Ethnic Structure, Inequality and Governance of the Public Sector
in Lithuania.....7

Viešojo sektoriaus etninė struktūra, nelygybė ir valdymas Lietuvoje.....25

Ingo W. Schröder

The Making and Breaking of Collective Identities:
Analytical Inspirations from the New Marxist Anthropology 26

Kolektyvinių tapatybių kūrimas ir keitimas: idėjos analizei
iš naujosios marksistinės antropologijos.....40

Tomas Balkelis

Opening Gates to the West: Lithuanian and Jewish Migrations
from the Lithuanian Provinces, 1867–1914.....41

Vartai į Vakarų: lietuvių ir žydų emigracija iš lietuviškųjų gubernijų,
1867–1914 m. 66

Ada I. Engebrigtsen

Good Governance? The Prophet Muhammad Controversy
and the Norwegian Response.....67

Geras valdymas? Diskusija dėl pranašo Mahometo karikatūrų
ir Norvegijos atsakas.....85

Vida Beresnevičiūtė

Prievartos retorika prieš visuomenės nebyliusius:
Lietuvos spaudos tekstų apie romus analizė 86

Rhetoric of Violence against Voiceless Minorities:
Analysis of Press Reports on the Roma in Lithuania 103

Vita Petrušauskaitė

Dropping Out of School – an Issue of Disaffection, Non-participation or Social Exclusion? Analysing School Policies towards Roma Schoolchildren in Lithuania	105

Iškritimas iš mokyklos – nusivylimo, nedalyvavimo ar socialinės atskirties problema? Mokyklos lygmens praktikų dirbant su romų moksleiviais analizė	120

Dovilė Vildaitė, Karolis Žibas

Etninių tyrimų instituto visuomenės nuomonės tyrimų apžvalga (2005–2010 m.)	121

Overview of Public Opinion Polls Carried out by the Institute for Ethnic Studies (2005–2010)	137

Etniškumo problematikai skirtos mokslinės publikacijos Lietuvoje 2007–2009 m.

Publications on Ethnic Issues in Lithuania in 2007–2009	138

Ethnic Structure, Inequality and Governance of the Public Sector in Lithuania

---

Natalija Kasatkina,¹ Vida Beresnevičiūtė

TEXT REPRINTED FROM YUSUF BANGURA (ED.) *ETHNIC INEQUALITIES*

AND *PUBLIC SECTOR GOVERNANCE*, PUBLISHED 2006, UNRISD.

REPRODUCED WITH PERMISSION OF PALGRAVE MACMILLAN.

Introduction

The social, political, and economic changes that took place in the 1990s in Lithuania have influenced the strategies of all ethnic groups in the public sphere. These strategies include adaptations to new requirements of citizenship, the need for civic loyalty and knowledge of the state language, and participation in newly formed bodies in the private and non-governmental sector. Individuals actively embraced the changes, adopted a passive posture, or avoided adaptation by emigrating or living in closed communities. The issues of statehood and independence have had an impact on the relatively young history of Lithuania's democracy. Like most countries of Eastern Europe, the ethnic understanding of a nation has deep roots, whereas the civic understanding of the concept is relatively rare or of recent origin. The Soviet period spawned a process of labour migration, especially for specialists and qualified workers, from Russia. During the early years of independence, therefore, there was a tendency for people with higher qualifications to emigrate from Lithuania as the ideology of cultural nationalism took place.

Socio-economic inequalities and differences are not very striking among most ethnic groups, although ethnic Lithuanians' participation in the labour market is better than other groups. Ethnic minorities and ethnic Lithuanians organize themselves separately to influence the composition of the public sector, although they collaborate in the electoral processes and the formation of political bodies and coalitions. Electoral data suggest that most minority MPs are elected on the platforms of the ethnic, Lithuanian-led political parties. However, minority parties are weakly represented in the Seimas

---

¹ The article is authored by Natalija Kasatkina (1949–2008), who was the founder of the *Ethnicity Studies* journal and a head of the Centre of Ethnic Studies (www.ces.lt). Republishing of this article in Lithuania is an important contribution to placing ethnic studies in a broader context of public issues – an aspect that was always pursued by N. Kasatkina, and that is no less acute in Lithuania today.

(Parliament). There is, indeed, an unequal distribution of power among ethnic groups in Lithuania's public sector. Minority participation in the higher levels of political and governmental institutions is low. The advantages enjoyed by ethnic Lithuanians in the public sector are related to their numerical superiority and the nation-state project, which tends to treat ethnic Lithuanians as an indigenous group. However, minority parties are better represented in governments of municipal areas, where minority groups constitute a large proportion of the population.

The next section of this chapter discusses the ethnic cleavages in Lithuania. This is followed by an analysis of the legal framework established at independence to protect minority rights. Subsequent sections focus on the dynamics of representation of ethnic groups in key public institutions, including those at the local level of government.

Ethnic diversity

Lithuania is a multi-ethnic state, with a population of 3.5 million, in which one ethnic group, Lithuanians, accounts for an overwhelming majority. For more than a century, Lithuanians have comprised four-fifths of the population. According to the 2001 Census, whereas 115 nationalities live in Lithuania, only 29 nationalities account for 100 or more people. Lithuanians account for 83.5 per cent of the population, Poles make up 6.7 per cent, Russians 6.3 per cent, Belarusians 1.2 per cent and Ukrainians 0.7 per cent (See Table 1). Jews, Germans, Tatars, Latvians and the Roma people make up 0.2 per cent, while 0.9 per cent of the population did not indicate their nationality. Citizens of the Republic of Lithuania make up 99 per cent of the population, citizens of the Russian Federation account for 0.4 per cent, citizens of other countries constitute 0.2 per cent, those without citizenship 0.3 per cent, and 0.1 per cent of the population did not indicate their citizenship.

The ethnic composition of Lithuania has experienced great changes due to historical developments. Migration has played a large role in the process of formation of ethnic groups and communities. Considerable changes in the population began in 1940 and were related to the population losses of Second World War, the demolition of towns and depopulation. This period included the Holocaust, emigration of the Polish intelligentsia and Soviet deportations, which predominantly affected the majority group (as well as minority groups, such as Russians). All in all, between 1940 and 1958, Lithuania lost about one million people.

The first decades of the Soviet period (1945–79) included the industrialization and centralization of the economy. Due to forced military

and economic migration, groups of labour migrants (mainly the Russian speaking population) migrated to Lithuania until 1988. Between 1979 and 1989, the relative growth of the Russian population in Lithuania was one of the highest in the former Soviet Union (Демографический ежегодник 1990: 580–608). This was related to the construction of the Ignalina nuclear power plant in Visaginas and other industrial enterprises. The migration of the labour force of other nationalities formed an ethnic group of first-generation immigrants. In the Soviet period, about 150,000 Russians and people of Russian-speaking nationalities were moved to, or began to settle in, Lithuania. Since 1990, the process of the restoration of independent states has stimulated emigration (and re-emigration) of the population of non-titular nationalities from the Baltic States.

The process of emigration was critical in 1992 but has ebbed since 1993. The departures increased by approximately 200 per cent during 1989–92 and reached a peak in 1992 (an increase from 15,000–16,000 to 29,000). Russians and other Slavic nations emigrated to the East, and Jews to the West. Between 1989 and 1994, 93 per cent of the emigrants from Lithuania to the republics of the former Soviet Union were non-Lithuanians. Emigration to Western countries was not very extensive, although its share in total emigration has been increasing, especially since May 2004, when Lithuania joined the European Union. In 1990, emigration from Lithuania to the West accounted for 12.3 per cent of total emigration. In 2000 it reached 45.5 per cent. (*Lietuvos demografiniai, 1995, Lietuvos gyventojai, 2002*).

The population in rural areas is more homogeneous than in urban areas. In rural areas, Lithuanians comprise 87.7 per cent of the population, and in urban areas 81.4 per cent. The figures for Poles are 6 per cent and 8.4 per cent respectively, and for Russians 8.2 per cent and 2.4 per cent respectively. Due to historical and other causes, certain regions have large ethnic minority groups. Eastern Lithuania is multi-ethnic: half of the population is Lithuanian and one third Polish. One fifth of Lithuania's Belarusians and one tenth of Lithuania's Russians are concentrated in eastern Lithuania. Poles constitute an absolute majority in the region of Šalčininkai (79.5 per cent Poles; 10.4 per cent Lithuanians; 5.0 per cent Russians) and the region of Vilnius (61.3 per cent Poles; 22.4 per cent Lithuanians; 8.4 per cent Russians). Russians live mostly in the Zarasai, Švenčionys and Trakai regions, but do not constitute a majority in any of these regions. Lithuanians are a minority in the regions of Šalčininkai, Vilnius, Švenčionys and the town of Visaginas (where the Russian population comprises 52.4 per cent, Lithuanians 15 per cent, and Poles 8.6 per cent) (See Table 6).

Legal framework for protecting minority rights

Since the re-establishment of the independent state in 1990, the Republic of Lithuania has pursued a policy of promoting the cultural identity of the ethnic majority group with a special focus on inherited cultural traditions and Lithuanian as a state language. The need to include minority groups into the state-building process has also been recognized. During the first decade of independence, many steps were taken to ensure the civil integration of representatives of Lithuania's ethnic groups. Lithuanian legislation does not contain any definition of the concept of national minority or a group of persons recognized as a national minority. There are no linguistic or ethnic groups that are not considered national minorities.

The 1992 Constitution contains articles that explicitly mention the rights of ethnic minorities and prohibit any discrimination or granting any privileges on the basis of ethnic background, race, sex, language, origin, social status, religion, convictions or opinion. Citizens who belong to ethnic communities shall have the right to foster their language, culture and customs. Ethnic communities of citizens shall independently administer the affairs of their ethnic culture, education, organizations, charity and mutual assistance. The Constitution binds the state to support national minorities. The main laws regulating ethnic minorities' status are the following: the Law on Ethnic Minorities, the Law on the Official Language of the Republic of Lithuania, the Law on Education, the Law on Citizenship, the Law on Non-Governmental Organizations, the Law on Public Information, the Law on Religious Communities and the Law on Political Parties and Organizations. The Law on Migration and the Legal Status of Aliens is also worth mentioning.

One of the important legal documents on the status of minorities is the 1989 Law on Ethnic Minorities of the Republic of Lithuania. This law, and subsequent amendments to it, established a whole system of legal protection of the rights of national minorities and communities. During a twelve-year period it was amended three times. In 2001, the Department of National Minorities and Lithuanians Living Abroad by the Government of Lithuania and the Co-ordination Council prepared a new draft of the Law. It states that a person can freely decide whether s/he wants to be treated as a member of national minority. In 2002, a new working group was formed to draw up amendments and finally approve the previously prepared law. Despite preparations and work on the draft Law on National Minorities since 2000, the Law is yet to be discussed in the Seimas.

The 1989 Law on Citizenship did not set any special prerequisites for acquiring citizenship (the so called 'zero-option'). Almost all permanent residents of the country who sought Lithuanian citizenship would be granted citizens, irrespective of their nationality, duration of residence in the country

or knowledge of the state language. A more stringent Citizenship Law was introduced in 1991, according to which applicants for naturalization must have lived in the country for ten years, must be permanently employed (or have a legal source of income), and must pass an examination on the Lithuanian language and the provisions of the Constitution. At the end of 2002, a draft Law on Citizenship was prepared and passed in the Seimas. It even gave rise to some international repercussions because of its discriminatory provisions in distinguishing between the ethnic origins of two types of citizens – ‘Lithuanians’ and ‘non-Lithuanians’. According to the authors, this provision is related to Lithuanians living abroad and provides them with an opportunity to retain their Lithuanian citizenship. However, the Lithuanian Jewish community and Polish organizations in Lithuania expressed public disquiet.

The emergence of the Law on Citizenship and associated considerations once again confirm that issues of ethnicity and nationality are sensitive, although they are not widely considered in public. Another example was a proposal, prepared by a group of MPs in September 2004, to limit eligibility for the post of prime minister to Lithuanian citizens. The proposal, signed by 37 MPs, proposed a referendum to amend Article 91 of the Constitution, which defines the composition of the government.

While the 1998 Law on Equal Opportunities for Men and Women focused on gender, in order to comply with EU anti-discrimination legislation, the national policy framework has been revised. The revised Law on Equal Opportunities was passed in November 2003 and came into force on 1 January 2005. The competence of the Equal Opportunities Ombudsman, who has the power to investigate complaints made by individuals with regard to discrimination in employment or training, has been expanded to include race, ethnicity, religion, age and sexual orientation. The new law provides a legal definition of direct and indirect discrimination. The new legislation also establishes the principle of ‘public duty’, i.e. an obligation on the state sector to promote equal opportunities (EUMC, 2003).

Lithuania has signed and ratified various international covenants and conventions: the UN International Covenant on Civil and Political Rights; the UN International Covenant on Social, Economic and Cultural Rights; the Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities of the United Nations; the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms; and the Framework Convention for the Protection of National Minorities. However, the Charter on Regional or Minority Languages has not been yet ratified.

Although legally defined mechanisms are crucial to the development of a civic society, they are not sufficient for social development and social relations. Negative attitudes in ethnic relations have yet to be overcome.

Socio-economic inequalities

Socio-economic inequalities among ethnic groups in Lithuania are not sharp. However, research indicates that social differences among ethnic groups do exist. Since 2002, Statistics Lithuania has been amassing data on unemployment by ethnicity (Labour Force, 2004). The data for both 2002 and 2003 suggest that unemployment amongst national minorities is significantly higher than the national average. In 2003, while unemployment stood at 11.7 per cent amongst Lithuanians, the level amongst the Russian and Polish minorities was 18.7 per cent and 13.9 per cent respectively. Unemployment among other minorities (e.g. Belarusians, Ukrainians, etc.) was also higher than average (15.3 per cent). Caution should be exercised in making simplistic assertions with respect to disparities between the Lithuanian majority and national minorities *vis à vis* key labour market indicators since explanations are, in reality, complex and multifaceted. In general, one can conclude that Russians, while being a relatively younger and better educated community, face the worst prospects in the labour market. The question remains whether the relatively higher levels of unemployment among minority ethnic groups can be explained by reference to their gender, age, education or geographic characteristics.

Lithuania provides minorities with opportunities to participate in the state educational system. Students of minority status are taught in their native language at secondary level and receive their training largely in the state language at tertiary level. However, the differences in educational attainments among minority groups are evident and are closely related to further outcomes in the labour market. Table 2 shows educational attainment rates and the variance between minorities at various levels.

The 2001 census data indicate that the highest level of education is attained by representatives of statistically smaller minority groups (the Jewish, Armenian and Ukrainians communities); therefore, the figures should be interpreted with caution. The Russian minority has higher educational attainment rates than both the national average and the Lithuanian majority; however, the Russian minority has the highest levels of unemployment.

The Polish minority significantly underperforms with regard to the national average in terms of educational attainment, with only half as many pupils per 1,000 inhabitants completing university level education as the Lithuanian majority. A considerable proportion of the Polish population lives in rural areas where educational attainment rates, particularly at the higher education level, are significantly lower than average compared with urban areas.

The figures also confirm that the Roma minority has the worst performance rate with respect to educational attainment, as on many other indicators. Only 59 out of every 1,000 Roma are educated at further education and/or higher education levels. Researchers, however, express doubt regarding the

accuracy of the statistics with respect to the educational attainment of the Roma minority, since their opinion suggests that the numbers with a higher education are significantly lower than that indicated in the table. Similarly, illiteracy and the proportion of Roma failing to complete basic schooling are much higher than for other national minorities.

Some differences at the level of secondary education in certain ethnic groups, e.g. Jews, can be explained by demographic characteristics. In the case of the Jewish community, which has a high number of older people, the rate of secondary education is lower in comparison with the rate of higher education.

Another issue relating to the participation of ethnic groups in the public sector is the state language, as many employees of the Lithuanian public sector are required by law to have a functional knowledge of the Lithuanian language. Knowledge of the state language became a prerequisite for representatives of national minorities just after independence. This is supported by data of the Department of the State Language of the Teacher Professional Development Centre, which organizes state language examinations according to the state language requirements for job applications. The data show that the main flows of applicants were in 1993–97, and significantly decreased in 2001. According to the 2001 Census data, the majority of non-Lithuanians (62 per cent or 356,000) know the Lithuanian language (among Russians this share comprises 66 per cent; Poles, 62 per cent; Belarusians, 54 per cent; and Ukrainians, 58 per cent). There is no documented evidence of job dismissals based on the language law. Command of the state language is not a problem or an obstacle for ethnic minority employment in the public sector.

In general, the 2001 Census data on employment indicate a concentration of representatives of ethnic groups in different positions within the structure of the employed population. Nearly one tenth of Lithuanians (9 per cent) work in the highest ranks among legislators, senior officers and clerks, while among Poles and Russians this is 5 per cent and 7 per cent respectively. While 16 per cent of Lithuanians work as specialists and 10 per cent as junior specialists, the percentages among Poles are 9 per cent and 7 per cent respectively, and among Russians 14 per cent and 8 per cent respectively. Due to the geographic concentration of the Polish population in rural areas, 10 per cent of Poles are employed in agriculture, whereas among Russians this is just 5 per cent. Poles and Russians outnumber Lithuanians as skilled workers (18, 19 and 13 per cent, respectively) and as unskilled workers (11, 8 and 7 per cent, respectively). While Lithuanians tend to be specialists, Poles and Russians are more often skilled workers. Less significant differences are observed in the services and trade sectors. With regard to junior officers and the armed forces, the numbers by professional categories do not differ among the three ethnic groups (See Table 3).

Sociological research findings suggest that mono-ethnic segments exist in the labour market (specifically in small scale enterprises) (Kasatkina & Leončikas, 2003).² This may be indirect evidence of the problems that minorities face in adapting to the labour market. However, when comparing self-assessments of changes in the social status among different ethnic groups, one can say that non-Lithuanians are more likely to assess their social status as getting worse than that Lithuanians (See Table 4). The majority of Lithuanians believe that their personal situation has improved (40 per cent indicate that their status has risen), while 44 per cent of Russians indicate that their social status has worsened. This leads to the conclusion that self-assessment is not related to income level, but rather to social or symbolic differences in the social structure.

An analysis of educational attainment and employment trends enables us to conclude that despite democratic legislation and promotion of equal rights, a correlation between ethnicity and socio-economic outcomes can be observed. Russians and Poles hold similar positions with regard to employment, although their attainments in education are different, as Russians show higher educational levels but are more disadvantaged with regard to both the labour market and the professional categories. The situation of the Russians has also been influenced by the impact of the Soviet period and its effects on subsequent migration, as the tendency of Russians with higher qualifications to emigrate was a feature of the first years of independence.

The above analysis provides a basis for discussing ethnic cleavages in the public sector.

Political participation

Since the beginning of the restoration of Lithuania's independence, the transition from a one-party communist state to a multi-party system has been an ongoing process. The 1992 Law on the Seimas Elections introduced a mixed majority-proportional electoral system and established that 71 members would be elected in single-mandate constituencies, and 70 seats would be filled on a proportional basis. All parties needed 4 per cent of the total votes to enter the Seimas, except for political organizations representing ethnic minorities. After the amendments to the Law in 1996, the threshold for a single party was increased to 5 per cent and for an inter-party coalition to 7 per cent. The special threshold of 2 per cent for minority ethnic parties was abolished. These changes reflected a desire to tighten electoral competition around a small set of competitors.

---

² Nearly half of the Russian and the Polish respondents (44–45%) maintain that they work in an ethnically homogeneous environment.

The 1994 Law on Local Elections to the Municipal Councils adopted proportional representation, with parties as the only entities to nominate candidates. A 4 per cent threshold was set for entry to local government bodies. These regulations are favourable to the political parties of national minorities. Municipal elections are held every three years. In 2002, an amendment to the Law on Local Elections was introduced to enfranchise residents of electoral districts who are not citizens of Lithuania. The first political parties and organizations were formed in 1990. Since then many parties have been reorganized. The last political party was registered in October 2003. At the end of 2003, the general list of political parties and organizations included 30 entities, with five bodies representing ethnic minorities. The Polish minority was the first to form an organization, and in 1992 the Polish Union was registered (in the 1990 Seimas, it had eight representatives; in 1992, four representatives). In 1994, it was transformed to the Polish Election Action, which took part in the elections of 1996 and had two representatives in the Seimas. In 2000, it also had two representatives. In 2002, a new Polish party was registered, the Lithuanian Polish People's Party, but it was successful only in municipal elections.

In 1996, the Union of Lithuanian Citizens was registered; subsequently, it was transformed into the Alliance of National Minorities, the candidates of which participated in the elections, although the party had no representatives in the Seimas. This organization was, perhaps, the most multi-ethnic, as it included representatives of the Jewish, Russian and Polish populations as well as those of other nationalities. The Union of Lithuanian Russians was registered in 1995, but it did not have any representatives in the Seimas until 2000. In 2002, a new political party, the Russian Alliance Union, was registered in Klaipėda and took part in the municipal elections. The membership of the ethnic minorities' parties range from 500 to 1,000.

In 2003, among the mainstream political parties, the Lithuanian Social Democratic party and the Homeland Union had more than 12,000 members; the New Union (Social Liberals) and Liberal Democrats had over 4,000 members; and the Liberal and Central Union, and Labour party had over 3,000 members. The level of participation of minorities in these parties is very low.

Since 1990, Lithuania's Seimas (including the Supreme Council of the Republic of Lithuania in 1990–92) has always included representatives of national minorities, although their proportion is nearly two times lower than their relative share of the population. Between the 1990 and 2000 Seimas elections, opportunities for the representatives of national minorities to be elected have decreased. Whereas in the 1990 Seimas representatives of national minorities accounted for 13.5 per cent (19 members) in the 2000–4 Seimas, they accounted for only 9.9 per cent (14 members) (See Table 5).

In 1992 and 1996, Lithuania's Seimas was more ethnically homogeneous. The number of parliamentarians of Polish nationality decreased most significantly in 1996, and 1992 saw a decrease of Russian parliamentarians. The number of Lithuanians slightly increased in 1992 compared to 1990, and remained similar in 1996. In 2000, the number of representatives of national minorities doubled compared to 1996.

In the first official election to the Seimas in 1992, the number of candidates of national minorities was lower. Besides the changing institutional structure of the state, such processes as migration, repatriation or retirement from active participation in politics are important explanations for the decline. In 1992, when the left-wing parties came to power, the majority of the representatives of national minorities were elected through the lists of the Lithuanian Democratic Labour Party and the Lithuanian Social Democratic Party. In 1996, when the Homeland Union (Lithuanian Conservatives) won the majority of the seats in the Seimas, the number of representatives of minority origin decreased. In 2000, the turn-out was slightly higher, and more coalitions and new political parties competed in the elections.

In 1996, when the Homeland Union (Lithuanian Conservatives) won the majority of the seats (70) in the Seimas, two non-Lithuanians were elected on its list. Two other non-Lithuanian members represented the Lithuanian Democratic Labour party (12 seats), and one non-Lithuanian represented the Lithuanian Social Democratic Party (12 seats). In 2000, the turn-out was slightly higher, and more coalitions and new political parties competed in the elections. The majority of minority representatives (7) represented the Social Democratic Coalition (28 seats) and four were elected on the platform of the New Union (Social Liberals with 19 seats).

Some mainstream parties supported by minority groups have representatives of ethnic minorities in their organizational structures, although representatives of minority groups do not hold any posts in the highest governing bodies of such parties. Newly established parties (e.g. the Women's Party, the New Union (Social Liberals)) tend to mobilize social groups that have not yet participated in politics. On the whole, such categories as age, gender and ethnicity are sensitive in the political sphere as these groups tend to be under-represented or even excluded. Although socially vulnerable categories, such as ethnic minority groups, are included in the early formative period of such parties, these young parties tend to exclude them when they become successful. Parties such as the Homeland Union and the Social Democratic Party have made few attempts to include representatives of ethnic minorities.

The electoral data indicate that there is no significant difference between single-member constituencies and proportional representation districts as avenues for electing non-Lithuanian candidates into the Seimas. The left-wing and centrist political parties (e.g. the Lithuanian Social Democratic

Party or the New Union) are relatively favourable towards ethnic minorities, who are included on party lists for elections based on proportional representation. Minorities are also included on the lists of the Lithuanian Liberal Union. The representation of the political parties of minority group in the Seimas is ensured primarily by single-member districts that are densely populated by minority ethnic groups. On the other hand, there are cases of several 'ethnic Lithuanian' districts where non-Lithuanians have been elected (in Šiauliai, Kaunas, Kėdainiai),³ suggesting that these candidates were supported not only by voters of their ethnicity or other minority group, but also by a significant part of the Lithuanian electorate. Such examples transcend ethnicity. The implication is that, in the future, personal characteristics, candidates' qualifications and organizations could be a more important than ethnicity.

In the broadest sense, the efficiency of political parties in the government can be assessed by analysing their influence in the Seimas. The simplest indicator of a party's parliamentary influence is the number of seats in the Seimas, formation of factions, their size, etc. Another significant sphere is the makeup of the government, as the appointment of ministers is controlled by the ruling party or the ruling faction in the Seimas. Ministerial posts are divided among the ruling political parties on a 'proportional' basis. Usually, ministers are members of political parties or at least significant figures in the structure or governing bodies of the parties. On the basis of our study of the ethnic structures of the governing bodies of political parties, we can conclude that ministers are representatives of political organizations that generally include very few representatives of ethnic minorities. As a rule, minorities do not acquire significant posts in the parties' structures.

Eleven governments have been formed since independence. The shortest government lasted just three months; the rest varied between six and 18 months. New ministries have been established, and others restructured or abolished. The twelfth government has been in power since 2001. An analysis of all the ministers of all twelve governments indicates that only two ethnic minority representatives have served as ministers (in the Ministry of Management Reforms and Municipal Affairs). In the present cabinet (13 ministries), out of 72 ministers, deputy ministers and state secretaries, there are only two implied non-Lithuanians.

---

³ The most interesting is the case of Mr. V. Uspaskich, who is one of the leading businessmen in Lithuania. He is also perhaps the biggest employer in the Kėdainiai region. Uspaskich stood as an MP himself and received over 60 per cent of votes in the single-mandate district. In 2003 he established a new political party – the Labour Party. In other cases, e.g. Šiauliai, the candidate Mr. V. Simulik represented the newly established political power – the New Union (Social Liberals).

No specific studies have been conducted on the ethnic structure of the public administration; nor are secondary data available. However, interviews, employee lists and observations enable us to conclude that the government bureaucracy is primarily dominated by representatives of the ethnic majority. The key source of information remains the lists of employees in the public bureaucracy. Although they are not sufficiently informative or comprehensive, combined with other materials (e.g. interviews with employees), they do provide useful insights. It should be noted that the majority of the interviews were conducted in the form of informal conversations.

For the purpose of this study we looked at the ethnic structure of the employees of the Ministry of Culture, the Ministry of Education and Science and the Ministry of Interior. First name and surname were used as the main criteria for the primary analysis. Of course, a person's self-identification and self-affiliation need to be taken into account. In our opinion, first names and surnames are not a reliable measure of the distribution of ethnic groups in the public bureaucracy. Comparison is further complicated by the fact that the structures of the three ministries are totally different: the Ministry of Interior has 31 departments, while the other two have only four departments each.

When analysing the structure of the employees of the ministries, certain issues become apparent. First of all, possible representatives of national minorities are mainly found at the bottom of the list, i.e. as office cleaners, janitors, carpenters, plumbers or electricians. Another peculiarity is that positions taken by representatives of national minorities are usually those of accountants, bookkeepers, etc. Also, secretary or assistant positions are popular among representatives of ethnic minorities working in the bureaucracy. According to the lists of the Ministry of Interior, this ministry is more favourable to non-Lithuanian professionals, including police officers. This ministry has greater ethnic diversity, as in the Soviet period. However, an analysis of the top positions does not indicate any differences as they still reflect the mono-ethnic structure found in other public institutions. Informal research based on observations and conversations with former and present employees of the ministries supports the finding that specialist positions are very rarely held by representatives of ethnic minorities. Public opinion assumes that nearly everyone is Lithuanian and that the ethnicity of co-workers is not relevant. On the other hand, representatives of other nationalities are easily identified. Also, personnel specialists who are responsible for arranging interviews for job vacancies claim that ethnicity plays no role in candidate selection and that the candidate's professional qualifications are the most important criterion. Another popular opinion is that non-Lithuanians do not, or rarely, apply for the posts.

Since the last municipal elections of 2002, the political parties of ethnic minorities have been represented in the governments of localities where

minorities are concentrated. The Polish Election Action (PEA) has a majority in the Vilnius Region and Šalčininkai Region municipalities (16 members, 59 per cent seats; and 17 members, 68 per cent seats, respectively). Also, the PEA has representatives in the councils of Vilnius city (six members), Švenčionys region (four members), Trakai region (six members) and Širvintai region (one member). The Polish People's Party has one seat in the Vilnius region municipality's board. The Union of Lithuanian Russians has representatives in three councils of the municipalities – Vilnius city (six members), Klaipėda city (three members) and Visaginas city (two members). The Political Party of Russian Alliance has two representatives in the Klaipėda city council. It could be noted that in some localities (e.g. Vilnius city and region, Šalčininkai, Visaginas), ethnic minorities also represent other political parties.

The Polish minority is almost exclusively represented by the PEA. Although the lists of other political parties, especially those that run for the mandates in 'Polish' areas, include Polish representatives, local Polish people tend to support the PEA, which is distinct in its pro-Polish rhetoric.

In municipal elections, Lithuanian Russians are represented by two political parties: the Union of Lithuanian Russians and the Alliance of Lithuanian Citizens. In the 2002 municipal elections, these two parties formed a coalition. In comparison with the PEA, these organizations are less popular. Whereas in municipal elections the PEA received 40–50 mandates in total, the two Russian parties received only 10–20. Several explanations can be advanced. On the one hand, Russians are more passive politically and their turn-out in municipal elections, as in other elections, is lower. On the other hand, these two organizations might have failed to define their objectives clearly, or they are not active enough in attracting their potential electorate. Also, the Russian population is geographically more dispersed, with the majority living in urban areas. This may be an important factor as it is more difficult to co-ordinate the choices of voters into a single force. Also, Russians tend to support parties based on their manifestos, among which the left-wing parties dominate.

At the level of the administrative structure of municipalities, the official rules of administrative staff and their recruitment define formal procedures and aspects of staff formation. While comparing the highest-level administrative structure (heads of departments, divisions, sections) of several municipalities in regions in which minority population is concentrated or comprise a majority, several aspects could be mentioned. A bipolar structure obtains in Visaginas (Russians and Lithuanians) and Šalčininkai (Poles and Lithuanians). In Šalčininkai, the Polish ethnic majority strongly dominates in the official structures of the municipality, in both elective and administrative bodies (out of 13 representatives of heads of divisions, all are of implied non-Lithuanian

origin). During the Soviet period, the development of Visaginas' infrastructure was based on a policy that integrated new residents into the social environment of the town. This has worked, and over time has become a conventional model. The structure of the municipal administration represents both ethnic groups (e.g. a Lithuanian mayor and non-Lithuanian director of administration, and nearly equal distribution of the management positions). If the specialists working in the municipality are taken into consideration, it is apparent that this municipality is distinct in its ethnic composition. The situation in the city of Vilnius is quite the opposite, where, despite the multiethnic composition of the population, the staff of the municipality is mono-ethnic. In the case of the Vilnius municipality administration, out of 96 heads, directors of departments, divisions and sections, there are only four implied non-Lithuanians. Some remarks can be made concerning the rest of the staff, i.e. the lower levels of administration. The number of non-Lithuanians is too small to discuss their possible share in the municipality. The majority of non-Lithuanians are, however, concentrated in book-keeping divisions (most usually women), security, as well as housekeeping, caretaker work or other support activities.

The major problems faced by minorities in the public sector relate to their low levels of participation in electoral bodies and the bureaucracy. Special attempts should be made to increase their level of participation in the decision-making process. The quantitative aspect of reforms for participation should lead to an increase in the number of minority representatives in the public sector; and the qualitative aspect should augment the impact of minorities on the work of elected bodies and the bureaucracy.

When Lithuania became independent, minorities had the opportunity to organize themselves as a 'particular' group, to reflect on their own interests through their independent organizations, and to establish political parties based on communal identities. The establishment of the governmental body known as the Department of National Minorities and Lithuanians Living Abroad⁴ was a decisive aspect in policy formation. This body is responsible for matters related to ethnic minorities. It serves as a channel for dialogue between governmental authorities and ethnic minorities, and provides support for education and instruction in minority languages, and for mass media in minority languages. Also, the Department is responsible for public relations with civil society organizations and non-governmental organizations. It also provides grants for the various projects of ethnic minorities' NGOs. The state supported minorities' participation in the political arena, as well as in the area of civic society and others, along ethnic lines. At the same time, minorities,

---

⁴ Established in 1989, reorganised in 1990, was the first structure of its kind in Eastern Europe.

like the majority, lacked the skills and means to create organizations – this was partly the reason for their ineffectiveness and inefficiency. The most important programmes, documents and projects prepared and administered by the Department are the Programme for the Integration of Roma into Lithuanian Society (2000–4), the Conception of Ethnic Policy (2002), and the Programme for National Minority Integration (2005–10).

Conclusion

This chapter has highlighted differences in the ethnic groups' participation in the political, social and economic spheres of Lithuanian society. However, only detailed representative research could reveal the differences among the ethnic groups on issues relating to social prestige, power and the status in today's Lithuania. Nevertheless, the different capacities and opportunities for ethnic groups to participate in the various societal spheres indicate an imbalance rather than a representative democracy. In addition, the research points the existence of social differences among the ethnic groups.

Analysis of several governmental bodies and institutions confirms the dominant position of the majority ethnic group and the low levels of participation and weak representation of ethnic minorities in the higher levels of political parties and government. Cases in which higher posts are occupied by non-Lithuanians (e.g. ministers, deputy ministers, head of departments) are few and are exceptions. The process of assimilation and symbolic domination of the majority's nationality is expressed through pressures for ethnicity to become invisible in the public sphere. This can be viewed as an internalization of dominant rules and a necessary price to pay for inclusion in the public sphere. However, it is difficult to argue that ethnicity limits career opportunities.

Public policy recommendations, first of all, should be applied in the field of education and civic participation, especially at the municipal level. To create more favourable conditions for the participation of ethnic minorities in the public sector, measures to influence the whole society and social consciousness should be undertaken. Integration, in many respects, depends on a broad understanding of social structure and context, the nature of social relations between different social groups, and people's ideas about these established relations. The traditions and development of Eastern European nationalism, as well as the post-Soviet experience, are key determinants which have influenced the governance of Lithuania's public sector. In a context where the dominant ethnicity is perceived as indigenous, Lithuania's unipolar structure has created a very unequal public sector and seems to undermine the goal of full social and political participation.

REFERENCES

- Демографический ежегодник. 1990 / Госкомстат СССР. (1990).* Москва: Финансы и статистика.
- Centre of Ethnic Studies (2003). *EUMC Annual Report 2003*. Vilnius: Centre of Ethnic Studies.
- Kasatkina, N., & Leončikas, T. (2003). *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga*. Vilnius: Eugrimas
- Labour Force, Employment and Unemployment 2003/IV: survey data.* (2004). Vilnius: Statistics Lithuania.
- Lietuvos demografiniai pokyčiai ir gyventojų politika.* (1995). Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.
- Lietuvos gyventojai: 1990–2000.* (2002). Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.
- Population Censuses in Lithuania.* (1999). Vilnius: Statistics Lithuania.
- Population by Education, Mother Tongue and Command of Other Languages.* (2002). Vilnius: Statistics Lithuania.
- Population by Sex, Age, Ethnicity and Religion.* (2002). Vilnius: Statistics Lithuania.

Table 1: Lithuanian Population by Nationality, 1923-2001 (thousand, per cent)

Nationality	1923		1959		1969		1979		1989		2001	
	000s	%	000s	%	000s	%	000s	%	000s	%	000s	%
TOTAL	2,021.8	100	2,711.4	100	3,128.2	100	3,391.5	100	3,674.8	100	3,483.9	100
Lithuanians	1,701.9	84.1	2,150.8	79.3	2,506.8	80.1	2,712.2	80.0	2,924.3	79.6	2,907.3	83.45
Russians	50.5	2.5	231.0	8.5	268.0	8.6	303.5	8.9	344.5	9.4	219.8	6.31
Poles	65.6	3.2	230.1	8.5	240.2	7.7	247.0	7.3	258.0	7.0	234.9	6.74
Belarusians	4.4	0.2	30.3	1.1	45.4	1.5	57.6	1.7	63.2	1.7	42.9	1.23
Ukrainians	0.0	0.0	17.7	0.7	25.1	0.8	32.0	0.9	44.8	1.2	22.5	0.65
Jews	153.7	7.6	24.7	0.9	23.6	0.8	14.7	0.4	12.4	0.3	4.0	0.12
Latvians	14.9	0.6	6.3	0.2	5.1	0.1	4.4	0.1	4.4	0.1	2.9	0.08
Tatars	1.0	0.04	3.0	0.1	3.5	0.1	4.0	0.1	4.4	0.1	3.2	0.09
Roma	0.3	-	1.2	0.1	1.9	0.1	2.3	0.1	2.7	0.1	2.5	0.07
Germans	29.2	1.4	11.7	0.4	1.9	0.1	2.6	0.1	2.1	0.1	3.2	0.09
Armenians	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1.5	0.04
Other	7.5	0.2	16.3	0.2	8.6	0.1	13.8	0.4	16.9	0.4	6.1	0.18
Not indicated	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	32.9	0.94

Source: Data for 1923-1989 from: *Population Censuses in Lithuania.* (1999) Vilnius: Statistics Lithuania. Data for 2001 from: *Population by Sex, Age, Ethnicity and Religion.* (2002) Vilnius: Statistics Lithuania.

Table 2: Population by Educational Attainment and Ethnicities in 2001 (per 1,000 residents aged 10 years and older)

Ethnicity	Education					Not finished primary	Literate (no formal schooling) ⁵	Illiterate ⁶	Not indicated
	Higher	Higher non-university	Secondary	Basic	Primary				
Lithuanian	128	198	257	151	216	39	5	3	3
Pole	63	145	352	161	216	48	8	4	5
Russian	159	189	340	138	140	22	3	3	6
Belarusian	112	198	370	147	138	21	4	3	6
Ukrainian	203	241	342	117	79	8	1	1	7
Jew	385	171	249	85	86	7	2	3	11
German	155	170	256	170	200	34	6	3	6
Tatar	155	210	319	139	132	31	4	3	6
Latvian	134	200	291	164	174	23	7	4	3
Roma	41	18	223	149	310	184	39	31	4
Armenian	271	188	314	98	103	22	-	-	4

Source: *Population by Education, Mother Tongue and Command of Other Languages*. (2002) Vilnius: Statistics Lithuania, p. 73

Table 3: Employment by Professions and Ethnicity (15 years and above), Comparison among Ethnic Groups (population Census 2001)

	Lithuanian	Pole	Russian	Other
Legislators, senior officers (servants) and clerks	9	5	7	7
Specialists	16	9	14	13
Junior specialists and technicians	10	7	8	8
Junior officers (servants)	5	5	4	4
Employees of services and trade	11	14	12	11
Skilled workers at marketable agriculture and fishery	11	10	5	4
Skilled workers and craftsmen	13	18	19	19
Operators and assemblers of machines and mechanisms	11	16	12	14
Unskilled workers	7	11	8	9
Armed forces	1	1	1	1
Not indicated	7	6	11	12
Total	100	100	100	100

Source: Data provided by the Statistics Department of Lithuania under a request of the Institute for Social Research.

⁵ In the questionnaire of the Census 2001, literate is marked for a person who did not attend school, but can read (with understanding) and/or write a simple sentence on topics of everyday-life, half-literate persons – are only able to read or write their name.

⁶ Illiterate was marked for a person unable to read (with understanding) or write a simple sentence on topics of everyday-life

Table 4: Evaluation of Changes in Social Status (per cent)

Question: Have you personally risen up or dropped down in the steps [of social hierarchy] in last 10 years

Ethnicity	Shift in steps			No answer	Total
	Risen	Dropped	Being in the same place as 10 years ago		
Lithuanians	40	27	32	1	100
Russians	30	44	24	3	100
Poles	37	34	27	2	100
Jews	36	32	26	6	100
Tatars	22	47	27	4	100

Source: Kasatkina & Leončikas (2003).

Table 5: Ethnic Composition of the Seimas (numbers)

	1990-1992	1992-1996	1996-2000	2000-2004
Lithuanians	123	131	127	127
Poles	8	6	3	6
Russians	9	3	2	8
Jews	1	1	1	-
Belarusian	1	-	-	-

Source: Lietuvos Respublikos vyriausioji rinkimų komisija, <http://www.is.lt/tmid/anglo/minorities.htm>; www.vrk.lt

Table 6: Population by Ethnicity in 2001* and Ethnic Structure at the Municipal Councils** (per cent)

Ethnicities	Vilnius city		Vilnius region		Kaunas city		Visaginas city		Salcininkai region	
	Population	Municipal Council	Population	Municipal Council	Population	Municipal Council	Population	Municipal Council	Population	Municipal Council
Lithuanians	57.8	66	22.4	22	92.9	91	15.0	28	10.4	16
Poles	18.7	12	61.3	33	0.4	0	8.6	8	79.5	28
Russians	14	6	8.4	0	4.4	2	52.4	48	5	0
Belarusians	4.0	0	4.4	0	0.3	0	9.7	4	2.9	0
Ukrainians	1.3	0	0.7	0	0.5	0	5.3	8	0.6	0
Other	1.4	2	0.8	0	0.6	0	3.1	4	0.6	4
Not indicated	2.8	14	2	45	0.9	7	5.9	0	1.0	52
Total	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Source: * *Population by Sex, Age, Ethnicity and Religion*. Statistics Lithuania, Vilnius 2002.

** Results of Municipal Elections in 2002, data aggregated from the questionnaires submitted by the candidates to the Central Electoral Committee. Data from the Central Electoral Committee, www.vrk.lt.

Viešojo sektoriaus etninė struktūra, nelygybė ir valdymas Lietuvoje

Natalija Kasatkina⁷, Vida Beresnevičiūtė

TEKSTAS PERSPAUSDINTAS IŠ YUSUF BANGURA (ED.) *ETHNIC INEQUALITIES AND PUBLIC SECTOR GOVERNANCE*, IŠLEISTO 2006, UNRISD.

PERSPAUSDINTA GAVUS *PALGRAVE MACMILLAN* LEIDYKLOS LEIDIMĄ.

S A N T R A U K A : Straipsnis skirtas etninių grupių dalyvavimo Lietuvos visuomenės politinėje, socialinėje ir ekonominėje sferose skirtumams aptarti. Atsižvelgiant į Lietuvos etninės sudėties ypatumus, gyventojų skaičius ir sudėties pokyčius, Lietuvos situacija nagrinėjama kaip viena-poliarinė visuomenė, kurioje ryškiai dominuoja viena etninė grupė. Analizuojant ir apibendrinant įvairius užimtumo (pavyzdžiui, nedarbo, pasiskirstymo profesijų grupėse), išsilavinimo ir kitus empirinius duomenis teigiama, kad, nepaisant sukurtų lygių prielaidų politiniam dalyvavimui, vienapoliarinėje visuomenėje viešasis sektorius yra linkęs priimti ir taikyti nacionalinės valstybės savybes, užtikrinančias daugumos pranašumą mažumų grupių atžvilgiu. Tai lemia silpnesnę mažumų grupių integraciją į viešąjį sektorių. Lyginant skirtingas etnines grupes, pastebima socialinės nelygybės apraiškų, kurias patvirtina etninių grupių socialinė savijauta, t.y. savo padėties pokyčio vertinimas. Apibendrinant sunku vienareikšmiai teigti, kad etniškumas stabdo ar blokuoja karjeros galimybes viešajame sektoriuje, tačiau galima daryti išvadas apie žemesnius mažumų grupių dalyvavimo lygmenis, lyginant su daugumos grupe, politinėse partijose ar valdžios institucijose. Straipsnio pabaigoje akcentuojama, kad vienapoliarinės visuomenės kontekste mažumų teisių apsauga, lygių galimybių užtikrinimas išlieka itin aktualiais klausimais.

---

⁷ Natalija Kasatkina (1949–2008), viena iš perspausdinamo straipsnio autorių, buvo žurnalo *Etniškumo studijos* įkūrėja ir Etninių tyrimų centro vadovė. Perspausdindami šį straipsnį Lietuvos auditorijai, siekiame atkreipti dėmesį į etninių studijų svarbą platesniame viešosios politikos kontekste – šį etninių studijų aspektą visuomet akcentavo N. Kasatkina, jis išlieka aktualus ir šiandieninėje Lietuvoje.

The Making and Breaking of Collective Identities: Analytical Inspirations from the New Marxist Anthropology

---

Ingo W. Schröder

MAX PLANCK INSTITUTE FOR SOCIAL ANTHROPOLOGY, HALLE (SAALE), GERMANY/SOCIAL ANTHROPOLOGY CENTER, VYTAUTAS MAGNUS UNIVERSITY, KAUNAS, LITHUANIA

S U M M A R Y : Current conceptualisations of identity in the social sciences have been criticised for their postmodern vagueness which blurs the distinction between analytical and political readings of identity at a time when collective identities are enthusiastically proclaimed while simultaneously being increasingly undermined by the forces of global capitalism. This article seeks to overcome these shortcomings with reference to recent writings of some Marxist anthropologists that refer to the concept of hegemony to analyse identity as a cultural practice situated between local and global political economies. To investigate the analytical potential of Marxist ethnographies, the examples of Gerald Sider, Gavin Smith and Kirk Dombrowski are presented. Finally, the author's own findings on the situation of Catholicism in Lithuania are introduced as a case for comparison.

Key words : IDENTITY, HEGEMONY, CULTURE, MARXIST ANTHROPOLOGY.

Why Marxist anthropology?

Within the modest framework of this article, I will try to sketch a perspective on the anthropological understanding of identity – theorised almost to a detrimental extent by social scientists over the past three decades – that aims to avoid some of the pitfalls of the main current approaches. The notion of hegemony will be identified as a particularly useful concept from the Marxist toolkit for the analysis of collective identities.

The standard criticisms against current conceptualisations of identity have been poignantly summarised in the often-cited article by Rogers Brubaker and Frederick Cooper (2000) in which they go so far as to suggest that identity should be completely abandoned as an analytical concept. The reasons they give for this are, briefly put, twofold: on the one hand, postmodern understandings of identities as multiple, fluid and ephemeral constructions have rendered the idea of identity ubiquitous and thus, ultimately meaningless. Moreover, such understandings tend to trivialise the transformations of the real world as matters of taste or as a selection among

variables. On the other hand, social scientists have been easily tempted to assume the factual existence of identity – especially in the case of national or ethnic identities – merely on the basis of political discourses that claim its existence, thereby obfuscating the boundary between folk or lay understandings and categories of social analysis. For these reasons, the standard study of identity has become a mostly redundant undertaking with predictable results. A much more interesting shift of focus is the study of the conditions under which political proclamations concerning identity are made (by state actors, identity entrepreneurs and social scientists); what interests they serve; and why they succeed or fail. This focal shift requires the renunciation of currently dominating symbolist or subjectivist approaches to identity in favour of others. These can be found in anthropology's Marxist tradition. Unlike those concepts of identity that view it as a flexible construction subject to all kinds of short-term manipulations, the Marxist perspective considers culture – and culturally generated discourses like identity – first of all, as the product of material conditions of life and historically grounded relations of domination and subalternity. I echo Smith's description of this approach as "historical realism". The use of this term reflects the need to understand social conditions, firstly in terms of the historical processes that they reflect and to emphasize the realness of history over its constructedness.

The key idea that I intend to adopt from Marxism-inspired anthropology, which promises a more precise understanding of identity as an element of culture produced under the above-mentioned conditions, is that of hegemony. Marxist ideas in American anthropology, which used to be quite popular during the 1960s and 1970s, have been marginalised for decades under the onslaught of postmodernism, however, they have undergone a moderate renaissance during recent years under the label of 'New Marxist Anthropology'. The first generation of Marxist anthropologists in the United States and Canada had rallied around the protest against the Vietnam War and support for Third-World liberation struggles and other emancipatory politics.¹ Key figures of this generation were Eleanor Leacock and Eric Wolf; other important scholars included Kathleen Gough, Joseph Jorgensen, Sidney Mintz, Gerald Sider and William Roseberry in the United States; and Richard B. Lee and Gavin Smith in Canada (Marcus and Menzies, 2007b; see also Patterson, 2001; Roseberry, 1997). The recent New Marxist Anthropology is composed mostly of former students of the first generation of the New Marxist anthropologists and calls for a struggle against the "wasteland of doubt, despair, and pessimism" (Marcus and Menzies, 2007a: 4) in a post-ideological,

---

¹ There were, in fact, earlier forerunners of Marxist anthropology, the most well-known among them being Oscar Lewis, Elman Service and Leslie White.

postmodernist, culturalist disciplinary field. It aims to revitalise a politically engaged anthropology that has at its heart the Marxist principle of the close connection between theory and action in academic studies, as well as to resuscitate Marxism as an agenda for a politically engaged, critical social science that resists global neo-liberalism and the pauperisation of increasing numbers of people without the presence of any other credible counter-hegemonic ideology. On the methodological side, Marxist anthropology strives for the connection of subjective ideas to objective conditions, for grounding ideas like culture in a concrete political-economic environment and power hierarchies. Representative of this new, self-labelled 'generation of 2000' Marxist anthropologists are the journals *New Proposals: Journal of Marxism and Interdisciplinary Inquiry*, launched in 2007 by Anthony Marcus and Charles Menzies and *Dialectical Anthropology*, since 2008 edited by Anthony Marcus and Kirk Dombrowski.

It would exceed the scope of this article to enter into a more detailed evaluation of the New Marxist Anthropology in general. The main point of reference for my argument is a provocative comment by Gerald Sider in the inaugural issue of *New Proposals* (Sider, 2007). In this short article, he outlines the key features of anthropological inquiry today that pertain in important ways to the study of collective identity. Sider reflects first on the production of "locality":

We need to change our frame of reference from working in a locality or in several localities, to examine more closely the production of locality itself. This should include the production of local cultures, both in the hinterlands and in the heartlands, for the production of local cultures is completely integral to the production of local inequalities. ... The characteristic feature of locally specific cultures, necessarily dealing with social relations formed in the context of local and non-local processes of domination and appropriation, is thus the unavoidable and unresolvable contradictions and tensions that local cultures incorporate at their core (2007: 12–13).

While local inequalities have on the whole supported both local and non-local élites and processes of appropriation, recent globalisation intensifies political and social inequalities on a larger scale and increases differentiation within and between localities in the process of their more intense appropriation to the global economic sphere. This has deep and far-reaching consequences for the social reproduction of localities. Sider concludes that "a reinvigorated Marxist anthropology might well situate itself not in terms of finding underlying patterns or structures or processes but in the increasing difficulty of social reproduction in localities, in regions, and in nations: *the increasingly intense production of locality and the simultaneous failure of this productive process*" (2007: 13; emphasis author's own).

In other words, Sider recognises two simultaneous processes in the contemporary world: on the one hand, people are increasingly unable to reproduce local social relations because of their dependency upon larger political-economic structures that leads to an increasing resentment of any kind of political action. On the other hand, capital and the state also fail to harness the vulnerability of the majority of local people to any productive end of their own. Thus terrains for new forms of organisation among the dispossessed local people may open up. Sider concludes that anthropology “now needs to look more closely at the social relations that emerge with chaos, uncertainty, and under the unpredictabilities of domination and intense appropriation, and find in these relations, these needs, these hopes, these fears, these terrors, ways that dispossessed and becoming-dislocated people reach toward different tomorrows” (2007: 13).

With regard to concepts of identity, these statements can be understood as follows: identities at any level – local as well as national, global, etc. – are cultural products of specific historical processes and shared positions in social space, and therefore, represent different interests. Local identities are expressions of local culture shared among people that inhabit a distinct locality or are members of a distinct social group. Such local cultures have always been under attack by more powerful agents that propagate their own hegemonic ideologies of identification, namely, the state and its various representatives, as well as capitalist economic élites dominating the global marketplace. In the contemporary world, under conditions of neo-liberal capitalism where the forces of the market have more or less amalgamated with, or superseded, the state as a powerful actor in its own right, pressures of economic exploitation, appropriation and domination are impinging upon the everyday lives of local people in ways and degrees never before experienced. In the course of these economic pressures, tensions within local life-worlds have become so intense that in most places people are no longer able to sustain and reproduce viable notions of local identity, just as local social relations are disintegrating. In a desperate effort to reclaim some of their hold upon society, states are propagating hegemonic ideas of “the nation” that aim to amalgamate the diversity of local identities into the vision of a national destiny that leads straight from past to future.

Local ideas of culture, belonging and a shared history are thus eroded by two powerful hegemonic narratives: a neo-liberal economic ideology of individual success and responsibility, and a state-sponsored ideology of nationalism. Faced with such powerful forces, local people are no longer able to reproduce their social relationships and realise their vision of a decent livelihood. They are also coerced into political apathy and hardly able to articulate their common interests in terms of a political idiom that

resists the hegemonic vision of the world. A prime example of this process of hegemonic silencing is the obliteration of class in public discourse, even under the conditions of the current global economic crisis (cf. Schröder, 2008). While hegemonic ideologies thus succeed in eroding local cultures and harnessing local people to the goals of the market, these ideologies are failing to sustain new identities that stimulate people's identification with overarching forms of locality such as the state, or even, for that matter, trust in the moral authority of the market as the ultimate producer of the common good. In other words, identity politics are failing practically on many levels, yet political visions of identity still continue to be passionately advocated by a plethora of actors at every occasion.

The concept of hegemony becomes indispensable for the analysis of identity from a Marxist perspective as advocated by Sider. Hegemony can briefly be summarised as the dominance of a social élite through the inculcation of a coherent view of the world that structures people's perception and experience of their everyday reality in such a pervasive way that it is accepted as absolute by members of a society. A very concise definition has been provided by the anthropologist Daniel T. Linger who states: "Hegemony is the maintenance of a political structure through the cultural shaping of experience, obviating or lessening reliance on illegitimate force" (1993: 4). The concept of hegemony was introduced by Antonio Gramsci in his effort to theorise subaltern consciousness as the product of power inequalities (cf. Gramsci, 1971; Crehan, 2002; Kurtz, 1996; Morton, 2007). In Gramsci's writings, hegemony encompasses a wide range of power relations from direct coercion to willing consent, which structure a world of inequality where subaltern people are prevented from producing coherent accounts of the world from their own perspective. More recent uses of the concept by Marxist anthropologists like Donald V. Kurtz, Gerald Sider and Gavin Smith have followed the influential reading of Gramsci by Raymond Williams (1977) that identifies hegemony more or less with culture and more specifically, with notions of 'tradition'. Thus Sider describes hegemony as "the dominance of one particular class in the domain of culture ... expressed in, and through, the specific institutions of 'civil society': churches, schools, newspapers, public buildings and spaces, systems of status symbols, and so forth" (2003a: 208). By providing pervasive views of culture and tradition, of what defines "us" against "others", hegemony also defines who belongs to "us" and who does not – in other words, it establishes a vision of collective identity.

In summary, then, from the view-point of Marxist anthropology identity as a form of symbolic classification has to be understood as part of a culture, as a way of expressing sameness and difference in a specific cultural code. In this view, culture must be seen as the outcome of actually existing social

relations and strategies of ordering the world and as such is subject to hegemony, the expression of a vision of the world that is imposed by the dominant groups in society upon the others. Although such hegemonies are created by people through purposive action, one must never forget that they (echoing Marx) act under conditions not of their own choosing. For this reason, culture always reflects accumulated history and a political-economic framework, the “objective” conditions of its creation. So far these were very abstract theoretical reflections. In the following section, I will flesh out this hypothesis with reference to the ethnographic work of three Marxist anthropologists: Gerald Sider, Gavin Smith and Kirk Dombrowski.

Marxist ethnographies of culture, identity and hegemony

Gerald Sider, one of whose books (Sider, 2003a) has inspired the title of this article, has conducted long-term field research at two sites in North America: rural Newfoundland and among the Lumbee, a Native-American group of the Carolinas that have been claiming the right to federal recognition since the 1950s. His Newfoundland study (Sider, 1980, 1986, 2003a) has focused on the relationship between merchant capitalist élites and the rural fishing villages from colonial times to the present. He seeks to explain why the fishermen have been unable to mount a concerted resistance against élite domination despite their increasing impoverishment as the result of mounting exploitation in the course of the gradual incorporation of local production into the global market. Sider explicitly links the concept of culture with that of class: “Culture enters the dynamic of class because ... it is where class becomes dynamic, where the lines of antagonism and alliance come together and apart” (2003a: 68). In this context, he provides a detailed definition of his view of culture:

The core of culture is the form and manner in which people perceive, define, articulate, and express their mutual relations. In class societies this form of social perception and this mode of behavior mediate between, on the one hand, the relatively egalitarian aspects of work and daily life and the collectively self-determined aspects of reproducing this domain over time, and, on the other, the primarily unequal domain of the appropriation of the product and the reproduction of appropriation (2003a: 210).

Hegemony is seen by Sider as that aspect of culture that most directly seeks to extend economic appropriation into the dominance of daily life. Of course it operates not only in the realm of culture, but through the combination of political, economic, and cultural pressures. Their persuasiveness and effectiveness are in fact based exactly on the merging of cultural expressions with more direct economic and political pressures (2003a: 210–211).

Sider argues that the historical success of the hegemony imposed by merchant capitalists over these village fishermen has been rooted in the absence of strong ties between families that would have provided the basis for an increasing development of a culture of confrontation; in other words, of a counter-hegemonic strategy. This structure of social relations has been upheld successfully by a combination of élite politics and economic pressures since colonial times. The Newfoundland example shows that while local culture can have the potential to confront domination, it appears not be effective as an idiom of resistance against capital or the state. As envisioned by Gramsci, the local culture's outlook tends to be fragmented and individualised. In this case, the inability of subsistence production to meet people's economic needs – a condition that itself is the product of a long history of merchant capitalists harnessing local economies to their specific needs and increasingly embedding these communities, and their economies, in the world market, thus steadily increasing their dependency – and contradictions between social relations of commodity and subsistence production set social processes in motion “that served to individualize experience and intentionality and, thus, to undermine the political assertiveness of outport [fishing village] culture” (2003a: 306). Due to the individualised nature of local village culture, it is less collectively confrontational and apparently passive and backward and, therefore, useless as a vehicle for developing political claims. Finally, Sider stresses that it is not the content of culture but the contradictions between multiple existing cultural forms that defines culture's role as mediator between the state and the economy on the one hand and daily life on the other (2003a: 305).

Sider's study of the Lumbee (Sider, 2003b, 2006) presents a case where culture has been successfully mobilised as a collective resource of identity politics vis-à-vis the state. Culture is, however, still caught up in a much larger field of contestation over position, place and equality, in the tension between the forces that unify people socially and politically, and the forces that divide and fragment them. Culture serves the interest of the local élite to a much greater extent than that of the majority of the local population who are facing increasing impoverishment and hardship. Sider sees culture as “a major terrain for the production and reproduction of inequalities among a people – especially the kinds of locally-specific inequalities that root a people within and against their place in a larger social formation, within and against their place in the state, among and against each other” (2006: 286).

Gavin Smith has undertaken field-work among peasants in Peru and the Alicante region of south-eastern Spain (Smith, 1989, 1999, 2006; Narotzky and Smith, 2006). Like Sider, he aims to investigate how particular cultural meanings and practices are shaped by “currently prevailing and historical

fields of power” (1999: 252). For Smith, culture is always connected to hegemony:

    Insofar as it includes the sanctions and expectations that go along with certain behavior patterns, culture has the sense of a taken-for-granted regulation of everyday life, while, as a result of its referring to practices carried out over time, there is also a generative element to culture. Cultural expression, then, becomes a means by which people articulate their participation in a group: claims and responsibilities vis-à-vis the collectivity that are not directly mediated by formal state institutions (Smith, 1999: 203).

Smith identifies hegemony as constituted through what he calls “the dialectics of history and will”, the diachronic engagement of local people’s interests with power hierarchies. Hegemony “threads its way through a set of interwoven social processes – the various forms through which capitalism is reproduced, the accumulated history of power struggles, attempts to *produce* hegemonic fields, and hegemony understood as a cultural field of that which is taken for granted” (1999: 228–229).

In his recent work with Susana Narotzky on Spain, Smith proposes a field-work methodology that approaches the issue of the hegemonic production of culture from three different perspectives: (1) political economy, comprised of structural power relations and the conditions of social reproduction (called “concrete abstractions”, following Marx); (2) instituted social practices that organise agency; and (3) “structures of feeling”, people’s interpretation of the social world they live in (Narotzky and Smith, 2006: 4–5). At the same time, he urges for a historical perspective that takes into account different conflicting histories in order to show how concrete abstractions, instituted practices and structures of feeling have developed and are simultaneously conditioning and enabling (Narotzky and Smith, 2006: 5–6).

In their ethnography, Narotzky and Smith bring this theoretical framework to bear on the study of working people in the Vega Baja del Segura region of Spain who have experienced a long history of uncertainty and state dependency. This condition has been exacerbated during recent decades by the rapid transformation from an agricultural to a predominantly industrial economy. Identity politics that invoke either a local or a regional culture are omnipresent in the area, but are perceived by the locals as having little connection to their historical experiences and daily lives.

    In fact, the politics of culture becomes an ersatz of collective identity and of culture as politics, a mere aggregate of individual consumption tastes, one, moreover, that effectively voids of political intent the sharing and communicating of experience. These manifestations of new civic engagement have little connection to the lived histories or memories of those called to participate in them, and also little connection to the everyday duress of their lives (Narotzky and Smith, 2006: 198).

As in the case of the Newfoundland fisherman studied by Sider, imagined cultures promoted by identity politicians thus serve the interest of élites and the regional economy but do little to enable local people to resist the increasing exploitation and hardship of their lives. This is because the same political-economic conditions that require the creation of cultures and identities “from above” have been responsible for the rising individualisation, informality and uncertainty of peoples livelihood, which makes them wary of “the political” and barely capable of engaging in collective action of any kind (Narotzky and Smith, 2006: 199–200).

The work of Kirk Dombrowski (a former student of Sider at the City University of New York) brings the issue of identity change into focus. Dombrowski has studied the role of Pentecostal Christianity among the Tlingit people of south-eastern Alaska. As with the Newfoundland fishermen and Spanish peasants, the Tlingit’s traditional livelihood based on fishing is increasingly under threat by global capitalist incorporation, but remains of crucial symbolic value for the identification with indigenous culture. Over the recent decades Pentecostal churches have been increasingly successful in attracting members of the Tlingit community, thereby alienating them from their existing social relationships and splitting villages into religion-based factions. Dombrowski is interested in religion and culture “insofar as the elements that make them up come to be part of specific social strategies, strategies of making the world meaningful and thus livable: strategies that necessarily involve and invoke action on, with, and against other people” (2001: 10). The key importance of culture and religion in this situation lies in their ultimately collective nature. Whatever reasons people have to join a Pentecostal Church – or any other identity project – beliefs and identities are always social entities that position the individual alongside, or in opposition to, others. Cultural meanings are created, perpetuated or constrained by power relations in society. As everywhere in Native North America, indigenous culture is a highly politicised issue among the Tlingit and does not allow for an ambivalent attitude. One either fully participates in it or is considered to be outside of the cultural community. For this reason, Pentecostalism means not simply a different religious identity but a rejection of the politics that are indissolubly tied to the project of indigenous culture. The difference between Pentecostalism and the Russian Orthodox Church (the dominant religion among the Tlingit since the nineteenth century) thus represents a clear statement in the embattled field of identity politics, a statement for or against culture (Dombrowski 2001: 14–15).

Like Sider and Smith, Dombrowski finds culture to be less a consensus about values and meanings within a group, as conventional anthropological wisdom would suggest, but rather a field of struggle over the hegemonic

understanding of these values and meanings. The role of culture in ongoing processes of social differentiation must therefore be examined from the perspective of history and political interest. While cultural meaning cannot simply be reduced to historically contingent political expedience, the idea of culture must take these dynamics into account and one should no longer see culture as a fixed view of the world. Dombrowski suggests speaking rather of a process of “culturing”:

In such a view, what seems most important is how people of a particular geographic and historical locale are able to make meaningful the world around them, or, less innocently, how people are made to accept some meanings they would prefer not to. Either way, the focus would be on how they do one or the other (and most of them both) in ongoing fashion, over and over again, in ever-changing contexts and amid ever-changing desires, hopes, and worries, and with different access to the resources need to do these things, amidst others trying to do similar things, for different reasons, with different access to these same resources (2001: 185).

Echoing Eric Wolf (1982, 1999), among others, Dombrowski concludes from his field research that local culture and religion continue to be important under conditions of global historical processes as idioms of a shared identity. However, while culture provides a system of meaning to people that enables them to order the world and encourages those living on the margins of power to pursue their subsistence activities against the odds of increasing hardship, it does little to change the power inequalities in the world and put an end to the elements of daily life that make it so close to being unlivable. For these reasons, individuals may change their identity and ally themselves with forms of hegemonic culture that promise a more tolerable life:

This, it seems to me, is very much what is at stake for those who join Pentecostal churches – and who in the process lose their place in “family,” “identity,” and “native culture.” The results they seek, though quite ordinary by middle-class American standards, are extraordinary given the lives they lived before becoming church members. Ironically, it is those who find themselves “against culture” who find they must culture the world on their own, often “against” the only lives and “cultures” they have ever known or are likely to know (Dombrowski, 2001: 194–195).

How hegemonic identities are made and broken: a glance at Lithuania

As the above examples illustrate, hegemony encompasses not only overt political processes of asserting ideologies, but a wide range of everyday practices in both state institutional fields and civil society that create and

reproduce a certain culture in everyday contexts, thereby sustaining a notion of normalcy with regard to power hierarchies and social inequalities. In a well-known contribution, William Roseberry has summarised this situation as follows:

I propose that we use the concept [of hegemony] ... to understand struggle, the ways in which the words, images, symbols, forms, organizations, institutions, and movements used by subordinate populations to talk about, understand, confront, accommodate themselves to, or resist their domination are shaped by the process of domination itself. What hegemony constructs, then, is not a shared ideology but a common material and meaningful framework for living through, talking about, and acting upon social orders characterized by domination. That common material and meaningful framework is, in part, discursive: a common language or way of talking about social relationships that sets out the central terms around which and in terms of which contestation and struggle can occur (1994: 360–361).

When we understand culture as the historical outcome of such ongoing struggles within the context of domination, then identity can be seen as a common code for talking about the past, the present and future aspirations. “Cultures then, as collectivities, if they exist at all, are constituted through quite specific historical fields of force”, as Smith notes (2004: 111–112).

To compare some of the previous ethnographic analyses with findings from my own research, I will briefly discuss the case of Catholicism in Lithuania.² Due to its dominant position in the religious field of Lithuania throughout the twentieth century, the Catholic Church can be assumed to be well-positioned in the hegemonic struggle. Seeking to answer the question posed by Smith “at what points hegemony can be secured ... by evoking notions associated with ‘culture’ and what the political implications are for these kinds of attribution” (2004: 112), I suggest that three conditions must be met to identify a Catholic hegemony *strictu sensu*, that is, as the unified “historical bloc” of civil and political society envisioned by Gramsci: (1) the alignment of Church and state politics; (2) the encompassment of religious “popular culture” by hegemonic Catholicism, thus preventing the articulation of a popular religious discourse against the dominant narrative; and (3) political-economic conditions that serve to sustain elite power and preclude the development of everyday practices and counter-hegemonic ideas that produce a sense of alliance among subaltern groups. In twentieth-century Lithuanian history, such conditions were met probably only within

---

² Field-work in Lithuania has been carried out since 2008 (particularly between April 2008 and April 2009) as part of the international research project “The Catholic Church and Religious Pluralism in Lithuania and Poland”, based at the Max Planck Institute for Social Anthropology and funded by the Volkswagen Foundation.

two short periods, during the early first republic (before the seizing of power by Smetona in 1926) and in the years preceding and immediately following independence in 1990.

When taking a closer look at the latter historical moment, it is obvious that the Catholic Church played an important role in the independence movement, successfully promoting among the population a shared understanding of a national Lithuanian culture that closely identified Catholicism with Lithuanian identity (cf. Christophe, 1997, 2002; Klumbyte, 2003). During the 1990s, however, the Church lost its ability to provide a common cultural narrative, while at the same time the economic conditions worked to erode social relations in people's daily lives. The Catholic Church's hegemonic aspirations failed for a number of reasons. Firstly, its relationship with the political élite turned out to be rather ambivalent: while Christian Democrats and the conservative Homeland Party have cultivated close connections with the Church hierarchy, to the Social Democrats and a number of populist parties of various political persuasions religion plays no significant political role. Secondly, the official narrative of a "national culture" in independent Lithuania is centred on the celebration of the medieval Grand Duchy of Lithuania and a view of tradition that downplays the role of Catholicism in the country's history. Finally, the Church hierarchy and most of the clergy have lacked the ability to create a rapport with the majority of the population that is caught between feelings of existential insecurity and the urge to emulate western capitalism at any cost without much concern for the common good. The Church has failed to marshal a successful response to the increasing individualisation and religious indifference among the people that reduces Church affiliation to a superficial habit of occasionally attending the rites and services which it offers, as well as the general loss of trust by the people in institutions and political projects of any kind. It is apparent that the very forces of rampant neo-liberal capitalism that are eroding local people's daily social networks and concepts of local culture and identity based on shared histories and experiences and are thus making them increasingly vulnerable to economic exploitation and political manipulation, at the same time prevent the successful establishment of a hegemonic notion of a national culture that has the potential of producing loyal citizens. The élite's position, just as the statistical dominance of the Catholic Church, is currently sustained mostly by default, by the lack of counter-hegemonic ideas and practices that take hold in society. Echoing Roseberry's statement cited above, it can thus be said that the Catholic Church has failed to assert its own view of culture in public discourse, leaving the issue in a vague state of uncertainty between ideas of Christianity, national heritage and western capitalism. Therefore it has not

succeeded in propagating a vision of Lithuanian identity that is essentially shaped by Christian ideas.

These observations take us back to Sider's argument cited at the beginning of this article and the apparent paradox of the simultaneous making and breaking of collective identities through hegemonic struggles. Sider summarises his view as follows:

In the most concrete terms the situation before us can be characterized by the fact that people's own social relations are inadequate to reproduce their own social relations with their own means. The ensuing dependency and vulnerability might well be taken to be the framework for a pervasive and widespread depoliticization. But the increasing inability of capital and the state to harness the dependency and the vulnerability their own actions produce toward any productive or useful end leaves open a terrain for organization among the discarded and the dispossessed (2007: 13).

The political economy of the modern world thus simultaneously serves to make and break hegemonies – just as it serves to make and break a local common sense that carries within itself the seed of potential oppositional political action. On the one hand, global capitalism creates the hardship and vulnerability alluded to by Sider, but it obviously fails to produce pervasive cultural narratives or collective identities of its own. While local cultures are broken, on the other, by the erosion of their potential for reproduction, within the prevailing hegemonic system interstices might open up that could see new social relations and new ideas emerge “with chaos, uncertainty, and under the unpredictabilities of domination and intense appropriation” (Sider, 2007: 13). In my view, the same can be said with regard to Catholicism in Lithuania as it is understood by an earnestly religious minority, but lack of space forbids elaborating further on this here (cf. Schröder, n.d.).

What I aimed to have shown in this article is the advantage of understanding identity as part of a culture that has been generated over time through hegemonic struggle. In this way, we resist the temptation to blur the idea of identity even further by dividing it into different processes or variables (as Brubaker and Cooper do in the second part of their article; see also the recent effort by Donahoe *et al.* 2009). This Marxist approach also refutes the romantic view of culture and identity as expressions of individual agency and choice by focusing rather on the histories of their constitution through long-term power hierarchies and the objective conditions of local and global political economies. Indeed, it insists on the essentially historical nature of cultures and identities. Finally, the focus on the dialectic of the active production of hegemonic fields and their reproduction offers a research agenda that promises to identify the actual workings of hegemonies under specific socio-historical conditions.

SOURCES:

- Brubaker, R. and Cooper, F. (2000). Beyond "identity". *Theory and Society*, 29(1), 1–47.
- Christophe, B. (1997). *Staat versus Identität. Zur Konstruktion von "Nation" und "nationalem Interesse" in den litauischen Transformationsdiskursen von 1987 bis 1995*. Cologne: Böhlau.
- Christophe, B. (2002). When is a nation? Comparing Lithuania and Georgia. *Geopolitics*, 7(1), 147–172.
- Crehan, K. (2002). *Gramsci, culture and anthropology*. London: Pluto Press.
- Dombrowski, K. (2001). *Against culture: Development, politics, and religion in Indian Alaska*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Donahoe, B., Eidson, J., Ferissa, D., Fuest, V., Hoehne, M.V., Nieswand, B., Schlee, G. and Zenker, O. (2009). *The formation and mobilization of collective identities in situations of conflict and integration*. Max Planck Institute for Social Anthropology Working Paper 116. Halle/Saale: Max Planck Institute for Social Anthropology.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the prison notebooks* (Q. Hoare and G. Nowell Smith, Ed. and Trans.). New York: International Publishers.
- Klumbyte, N. (2003). Ethnographic note on *nation*: Early post-socialist nationalism in Lithuania. *Dialectical Anthropology*, 27(3), 279–295.
- Kurtz, D.V. (1996). Hegemony and anthropology: Gramsci, exegeses, reinterpretations. *Critique of Anthropology*, 16(2), 103–135.
- Linger, Daniel T. (1993). The hegemony of discontent. *American Ethnologist*, 20(1), 3–24.
- Marcus, A.A. and Menzies, Ch.R. (2007a). Renewing the vision: New proposals for the 21st century. *New Proposals: Journal of Marxism and Interdisciplinary Inquiry*, 1(1), 1–5.
- Marcus, A.A. and Menzies, Ch.R. (2007b). Towards a class-struggle anthropology. *New Proposals: Journal of Marxism and Interdisciplinary Inquiry* 1(1), 14–39.
- Morton, A.D. (2007). *Unravelling Gramsci: Hegemony and passive revolution in the global economy*. London: Pluto Press.
- Narotzky, S. and Smith G. (2006). *Immediate struggles: people, power, and place in rural Spain*. Berkeley: University of California Press.
- Patterson, T.C. (2001). *A social history of anthropology in the United States*. Oxford: Berg.
- Roseberry, W. (1994). Hegemony and the language of contention. In G. M. Joseph and D. Nugent (Eds), *Everyday forms of state formation: Revolution and the negotiation of rule in modern Mexico* (367–377). Durham: Duke University Press.
- Roseberry, W. (1997). Marx and anthropology. *Annual Review of Anthropology*, 26, 25–46.
- Schröder, I.W. (2008). The classes of '89: anthropological approaches to capitalism and class in Eastern Europe. In I.W. Schröder and A. Vonderau (Eds), *Changing economies and changing identities in postsocialist Eastern Europe*. Halle Studies in the Anthropology of Eurasia 20 (3–25). Münster: Lit.
- Schröder, I.W. (n.d.). *Catholicism in Lithuania: Hegemony or common sense?* (Manuscript in progress).
- Sider, G. (1980). The ties that bind: culture and agriculture, property and propriety in the Newfoundland village fishery. *Social History*, 5(1), 1–39.
- Sider, G. (1986). *Culture and class in anthropology and history: A Newfoundland illustration*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Sider, G. (2003a). *Between history and tomorrow: The making and breaking of everyday life in rural Newfoundland*. Peterborough: Broadview Press.
- Sider, G. (2003b). *Living Indian histories: Lumbee and Tuscarora people in North Carolina*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Sider, G. (2006). The walls came tumbling up: The production of culture, class and Native American societies. *The Australian Journal of Anthropology*, 17(3), 276–290.
- Sider, G. (2007). Remaking Marxist anthropology. *New Proposals: Journal of Marxism and Interdisciplinary Inquiry*, 1(1), 12–13.
- Smith, G. (1989). *Livelihood and resistance: Peasants and the politics of land in Peru*. Berkeley: University of California Press.
- Smith, G. (1999). *Confronting the present: Towards a politically engaged anthropology*. Oxford: Berg.
- Smith, G. (2004). Hegemony: critical interpretations and beyond. *Focaal*, 43, 99–120.
- Smith, G. (2006). When “the logic of capital is the real which lurks in the background”: Programme and practice in European “regional economies”. *Current Anthropology*, 47(4), 621–639.
- Williams, R. (1977). *Marxism and literature*. Oxford: Oxford University Press.
- Wolf, E. (1982). *Europe and the people without history*. Berkeley: University of California Press.
- Wolf, E. (1999). *Envisioning power: Ideologies of dominance and crisis*. Berkeley: University of California Press.

Kolektyvinių tapatybių kūrimas ir keitimas: idėjos analizei iš naujosios marksistinės antropologijos

Ingo W. Schröder

MAX PLANCK SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS INSTITUTAS, HALLE (SAALE), VOKIETIJA /
SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS CENTRAS, VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS, LIETUVA

S A N T R A U K A : Šiuolaikinė tapatybės samprata socialiniuose moksluose dažnai kritikuojama dėl postmodernistinio neapibrėžtumo, ištrinančio skirtumus tarp analitinio ir politinio tapatybės supratimo. Ši kritika itin aktuali šiuo metu, kai daugelis kolektyvinių tapatybių yra entuziastingai deklaruojamos, tačiau tuo pat metu silpninamos globalaus kapitalizmo veikimo principų. Straipsnyje pateikiamas alternatyvus kolektyvinių tapatybių analizės būdas remiantis naujausiais marksistinės antropologijos autorių darbais, kurie vartoja hegemonijos sąvoką analizuodami tapatybę kaip kultūrinę praktiką, įvietintą tarp vietinės ir globalios politinės ekonomikos. Siekiant išnagrinėti marksistinių etnografijų analitinį potencialą, straipsnyje pristatomi Geras Sider, Gavin Smith ir Kirk Dombrowski darbai. Straipsnio pabaigoje autorius pristato savo paties tyrimą apie katalikybės situaciją Lietuvoje kaip atvejį palyginimui.

P a g r i n d i n i a i ž o d ž i a i : TAPATYBĖ, HEGEMONIJA, KULTŪRA, MARKSISTINĖ ANTROPOLOGIJA.

Opening Gates to the West: Lithuanian and Jewish Migrations from the Lithuanian Provinces, 1867–1914

Tomas Balkelis

UNIVERSITY COLLEGE DUBLIN

S U M M A R Y : This article compares the transatlantic emigration of Lithuanians and Jews from the Lithuanian provinces of Russia to the West during 1867–1914. It explores the socio-economic and political changes that induced the mass migration and examines its dynamics, social profiles, agent networks, routes and ways of emigration. The article is based on a variety of sources including some archival documents and a rich body of secondary literature. By suggesting a degree of shared migratory experience and interdependence of these two migrations, the author calls for a comparative approach in studying the emigration experiences of different ethnic groups.

K e y w o r d s : MIGRATION, JEWS, LITHUANIANS, RUSSIAN EMPIRE, COMPARATIVE HISTORY.

Introduction: migration as a shared experience

In the fall of 1891 a 21-year-old Lithuanian peasant from Kovno province, Tadas Kubilius, packed his few belongings and left for England. Born into a farmer's family of modest means, yet able to acquire some cobbling skills, the young lad refused to serve in the tsar's army. Instead, he decided to try his luck in a distant land. Upon his arrival, he left an account of his journey that included bribing a border guard; crossing a Russian–German border illegally; taking a train to Berlin and finally, a boat from Hamburg to London. Luckily, on the first day of his journey, in Prussia he met a Jewish companion from Lithuania who turned out to be traveling to England as well. Besides, he appeared to be “a good guide” helping him to secure transport to the nearest Prussian town and also showing Kubilius the way to his cousin's house through the labyrinth of London's streets (Wolkovich-Valkavicius, 1981: 42–43).

There is nothing unusual about their journey from the East to the West, except perhaps their companionship.¹ Between the 1880s and the Great War their trajectory was followed by more than four million Russian subjects of various nationalities.² Yet traditional migration accounts do not tell us much

---

¹ For a similar account of an emigrant journey see Eidintas (2003: 29).

² The largest emigrant groups from Russia were Poles, Jews, Lithuanians and Finns. See Kuznets (1975: 45, 51).

about the shared experiences of emigrants. Instead, they tell us migration stories of particular ethnic groups, as if ethnicity was a primary factor in their emigration experience. Today's politics of population movement are clearly international, yet they are still dominantly framed in local and often nationalist terms (Van der Veer, 1995: 6–7). These migration narratives (as well as those of population displacement) are strongly routed in the nation-state rhetoric and are traditionally compartmentalised by ethnic-group experiences (Makki, 1992: 25–27). Until recently, they were also heavily dominated by issues of immigration, assimilation or “ethnic renaissance”, rather than emigration. Nancy Green (2005) and Aristide Zolberg (2006) were one of the first to address this imbalance in migration literature and they aimed to shift our attention from arrival to departure. One of the key premises of their perspective is that political and social attitudes towards an emigrant's departure matter as much as structural and economic changes that induce people to leave.

This article will follow the emigrational perspective by trying to compare the transoceanic emigration of two ethnic groups from Russia. My aim is to broaden our understanding of the way by which migrants from the same geographical region develop exit routes and migratory networks that later are shared by other groups. For this purpose, I will compare the late nineteenth – early twentieth century emigrations of Jews and Lithuanians from the three Lithuanian provinces (Vilna, Kovno and Suvalki) to the West.³

Ewa Morawska (1985) claims that between 1860 and 1914 combined migration from all Polish territories totaled approximately nine million people.⁴ Congress Poland (with more than 2.5 million emigrants) was one of the first western fringes of the Russian empire that experienced mass emigration.⁵ Another key area of the heavy exodus was Lithuania which lost almost a quarter (635,000) of its population during 1868–1914 (Truska, 1961: 84). Compared with the size of its population, this rate of emigration was one of the highest in Europe at the time (Kuznets, 1975: 48–49) with Jews and Lithuanians comprising the majority of the migrants from the Lithuanian provinces. By following their migratory flows and routes, I will explore the

---

³ Although Suvalki province was administratively part of Congress Poland, and Kovno and Vilna belonged to the Russian North West, all three provinces contained the largest numbers of ethnic Lithuanians. They also formed the nucleus of independent Lithuania in 1918. The reference period is chosen due to the scale and intensity of the emigration. For the sake of convenience my further references to “Lithuania” will imply the Lithuanian provinces of Suvalki, Vilna and Kovno.

⁴ “All Polish territories” refers to the lands of the former Polish–Lithuanian Commonwealth.

⁵ This number also includes Polish peasants (more than 50,000 annually) who as seasonal labourers migrated to Eastern Prussia. See Morawska (1985: 29).

commonalities and differences of their movement to suggest a degree of shared migratory experience and interdependence between these two migrations. Hopefully, this approach will contribute to the existing literature on the early emigration from the Russian empire and will shed new light on the contemporary East–West migrations notable for their massive numbers and migratory networks that often are shared by various groups or populations.⁶

Socio-economic and political setting of the Lithuanian provinces

Although late nineteenth-century Russia was an empire in transition, its socio-demographic structure was still deeply traditional. In the late 1880s, 75 per cent of the empire's population still worked in agriculture (Kukushkin, 2007: 14). According to the first all-Russian census of 1897, peasants made up 71 per cent of the population in Kovno; 86 per cent in Suvalki; and 75 per cent in Vilna provinces (Первая всеобщая, 1904: 42; 59). The positions of Lithuanians and Jews within this social structure were largely inherited from the historical Polish-Lithuanian state. In the mid-nineteenth century tsarist reforms unleashed new forces of modernisation, but they failed to develop a new socio-economic setting that would successfully accommodate them.

In 1897 there was approximately 1.6 million Lithuanians in Russia of whom more than 60,000 lived outside Lithuania. Yet, Lithuanians formed a clear majority of the population only in Kovno province (66 per cent). In Suvalki they made up 52 per cent and in Vilna province only 18 per cent of population. At the same time, in Vilna and Kovno provinces the density of Jewish population was one of the highest in the whole Pale of Settlement. The Pale roughly approximated historical boundaries of the defunct Poland-Lithuania and contained more than four million of Russia's Jews. They represented the largest concentration (about 40 per cent) of the world's Jewish population. Of them almost 417,000 were found in the three Lithuanian provinces (Levin, 2000: 77).⁷ Their number was highest in Kovno (14 per cent), while Suvalki and Vilna provinces had 10 and 13 per cent respectively.

---

⁶ For the emigration of Jews from Russia, see Kuznets (1975); emigrations from the Ukraine and Belarus are discussed by Kukushkin (2007); and emigration from Poland is examined by Klier (2008), Будницкий (2008), and Morawska (1985). The most authoritative work on the emigration of Lithuanians is Eidintas (2003).

⁷ Truska claims there were only 360,000 Jews in ethnic Lithuanian lands at this time (2005: 18).

Local cities and towns had significantly higher numbers of Jews than Lithuanians, of whom more than 90 per cent resided primarily in the countryside. Only about 8 per cent of Lithuanians lived in cities. A minority of Jews resided in the countryside, while the bulk of them lived in towns and cities (Truska, 1961: 18). In Vilna province Lithuanians made up a tiny 2 per cent of urban population in comparison with 43 per cent of Jews (Truska, 1961: 21). In Kovno province Lithuanians formed 11 per cent of the urban population, while in Suvalki their percentage was only 9 per cent. The only larger cities in the region, Vilna (155,000) and Kovno (70,000), were thus predominantly Jewish and Polish.

This clear-cut urban-country divide spoke of radically different social make-ups of both groups. The majority of Lithuanians were Catholic peasants living off the land. In Kovno province, where most Lithuanians resided, only 8 per cent were involved in crafts and manufacturing, while their presence in trade was negligent 0.6 per cent (Levin, 2000: 85). Among Lithuanians, social divisions largely exhibited those differences that emerged as a result of the 1861 land reform. After the reform a substantial number of Lithuanian peasants became increasingly well-to-do by acquiring more land (Ochmanski, 1965: 107). The land was also made available by government confiscations from participants of the two Polish uprisings (1831 and 1863) as well as the 1865 ban on the land purchases by “persons of Polish origins” in the Lithuanian provinces. In the wake of the reform, peasant land possession increased by 46 per cent in Kovno and by 29 and 12 per cent in Vilna and Suvalki provinces (Ochmanski, 1965: 107). As a result of this land transfer, by the 1880s Lithuanian peasantry became increasingly stratified.

Hence, the second part of the century witnessed gradually improving material conditions in the life of some of the peasantry, among whom there emerged a strong group of well-to-do farmers. This process was particularly visible in Suvalki where serfdom was abolished earlier (in 1807) than in the rest of Lithuania (1861). In the first decade of the twentieth century peasants owned about one-third of the land in the province. Small-holders whose land possessions were between three and ten *desiatiny*⁸ (9–27 acres) constituted about 38 per cent of all peasant landowners in Suvalki. Also there were 34 per cent of those who owned more than ten *desiatiny* (Tyla, 1968: 39).

By the 1880s Suvalki also became a hotbed of the newly born Lithuanian nationalist movement led by a young cohort of educated peasants whose parents were able to afford their university studies (Hroch, 1985: 86–88). Kovno province also exhibited high numbers of medium-sized small-holders

---

⁸ One *desiatina* equals about 2.7 acres.

of whom almost half owned more than ten *desiatiny*. In Vilna, due to poorer soil conditions, only a quarter of peasants had land properties larger than ten *desiatiny* (Tyla, 1968: 39).

Yet the process of social stratification also increased the ranks of landless peasantry who in 1900 formed about 22 per cent of all peasants in Suvalki, 15 per cent in Kovno and 8 per cent in Vilna provinces (Truska, 1961: 73). The highest numbers of landless peasants were in those areas where large-scale peasant farms predominated, namely in Telshi (26 per cent), Shavli (25 per cent), Volkovishki (20 per cent) and Marijampol (18 per cent) districts (Tyla, 1968: 41). In total, there were nearly 300,000 landless peasants in the three Lithuanian provinces – which were a large pool of potential emigrants.

Despite tsarist repressions that followed the Polish uprisings (1831, 1863), as late as 1905 Lithuanian nobility constituted less than 10 per cent of the population but owned 33 per cent of land in Vilna, 40 per cent in Kovno and 25 per cent in Suvalki provinces (Gudavičius, 2004: 241). Except for a few individuals, politically and culturally it was heavily Polonised and considered Lithuania a constituent part of historical Poland. Meanwhile, the native Lithuanian bourgeoisie was almost non-existent before 1905. Some observers accounted its absence as “an incomplete social structure” that hindered the development of a national movement among Lithuanians (Hroch, 1985: 8–9; Kappeler, 2001: 289).

Throughout the late nineteenth century the Jewish population in Lithuania also underwent a process of rapid social stratification. Yet this process was more visibly marked by pauperisation of the majority of Jews rather than social stratification. A Jewish labour historian, Lederhendler views it as “social declassing” of Russian Jewry (2008: 522). By the end of the century the vast majority of the Jews in the Pale became “part of one sub-class” – made up of the mass of artisans, journeymen and petty traders – “and stood little chance of being integrated within the surrounding political economy” (Lederhendler, 2008: 534). These three groups accounted for more than 70 per cent of the whole Jewish labour force (Lederhendler, 2008: 515). This clustering of Jews in a few occupations was produced by their peculiar “intermediary” economic position rooted in the old social structure of Poland-Lithuania and a set of discriminatory laws imposed by the Russian government.

Over the course of the century overcrowding in petty commerce and falling agricultural prices led to a shift towards manufacturing occupations among the Jews. If in the 1820s Russian Jewry included only 18 per cent of those who were artisans, by the end of the century almost 38 per cent of Jews were employed in small-scale manufacturing (Feldman, 1994: 150). This shift was particularly prominent in the Lithuanian provinces where manufacturing accounted for 44 per cent of those employed in gainful

occupations (Rubinow, 1975: 502). Yet among the Jewish artisans just less than half worked in the production of textiles and footwear selling their home-made goods directly to peasants (Kahan, 1986: 52–53). The second largest occupational group (34 per cent) was made up of petty traders who dominated about 90 per cent of commerce in Lithuania (Feldman, 1994: 150). In 1897 almost half of Jewish traders dealt in agricultural products (Rubinow, 1975: 556).

The two remaining social groups of Jews, harbingers of the approaching capitalist era, industrial workers and bourgeoisie, were considerably smaller. Since the major industrial centers of the empire were outside the Pale, only about 40,000 Jews were able to find employment in large factories (Lederhendler, 2008: 515). Vilna and Kovno were the only cities in the region that had any significant working classes.⁹ Yet Jewish workers made up more than half of the workers in the north-west. Meanwhile, Jewish bourgeoisie numbered approximately 65,000 people and constituted less than 2 per cent of Russian Jewry (Lederhendler, 2008: 515).

The peasant settlement pattern differed substantially across Lithuania: by mid-century in Suvalki and Kovno provinces most peasants lived on individual farms, while in Vilna province they resided mostly in villages (Ūdrėnas, 2000: 51). Accordingly, there were more large and medium-sized farms in the first two than in Vilna province. Individual farming allowed peasants to increase the productivity of their land gradually, which was held as inheritable family property. This land holding pattern was also a heritage of the old Poland-Lithuania. It differed sharply from the one prevalent in Central Russia and Southern Ukraine where the land was a property of the peasant community and subject to communal tenure laws (Kukushkin, 2007: 19).

The social and cultural life of peasant Lithuanians evolved around a vast network of parish churches. Starting with the last decades the nineteenth century they had to cope with official persecution and growing tensions between the Polish Catholic hierarchy and the grass root religious interests supported by local Lithuanian-speaking priests. Alongside the parish church, the second most important landmark of peasants' life was a local town with its marketplace and shops that catered for their social, material and cultural needs.

The economic and social life of Lithuanian Jews also evolved around small towns (*shtetlekh*). Through their active marketplaces *shtetlekh* dominated county economies as trade hubs by absorbing locally produced agricultural

---

⁹ In Vilnius and Kaunas there were 12,000 and 3,500 Jewish workers respectively. The number of Lithuanian workers in both cities was negligible (600 people). See, Merkys (1969: 365).

products. Often Jews formed the majority of populations in the *shtetlekh*. They were also centers of their spiritual and cultural life based on numerous religious, educational and charitable institutions. A typical Lithuanian *shtetl* such as Kražiai (in Yiddish “Krozhe”) in Kovno province had a population of 1,125 Jews out of a total of about 3,500 in 1897. About 40 per cent of the former were artisans, a few being farmers and gardeners. Besides several charitable organisations, Kražiai had two synagogues, two prayer-houses, and about ten different circles for the study of the Bible and the Talmud. Even if by 1897 almost half of the Jews no longer lived in *shtetlekh* but moved to cities and larger towns, their social and economic life was still heavily affected by the old communal ties developed in these small towns (Sorin, 1992: 9–10).

Lithuanians and Jews were closely tied economically to local town marketplaces serving as hot-spots of mutual contact. The urban Jews exchanged their manufacturing goods and services for the agricultural products of peasants. They also served as moneylenders and intermediaries (clerks and letter writers) between peasants and the government. Meanwhile, Jewish-owned taverns and inns served as places of leisure and entertainment for peasants. As a site of inter-ethnic economic contact, a *shtetl* was more vibrant than a large city where Jews lived in much higher numbers, most often in separate urban quarters and had fewer economic contacts with non-Jews (Vareikis, 2000: 31). By the last decades of the nineteenth century this small-town economy was in crisis as an increase in population, falling agricultural prices, expansion of modern networks of transportation, and industrialisation forced many into the cities.

Politically, both Lithuanians and Jews were disenfranchised within the power structure of late imperial Russia. Yet the trajectories of their political mobilisation followed different routes. Starting from the failed January uprising of 1863, the Lithuanians were subject to rigid administrative and cultural *Russification*.¹⁰ Its most visible feature was the 1864–1904 ban on the Lithuanian publications in a Latin and Gothic script. From the 1860s the ban stimulated the emergence of an illegal network of book smugglers operating from Eastern Prussia. This was one of the reasons why local Russian bureaucrats “discovered” Lithuanians as a group bearing a distinct ethnic and linguistic identity. With the birth of their national movement in the early 1880s and the growing Polish–Lithuanian tensions the Russian authorities came to view them as a peasant folk who needed to be protected against the corrupting influence of their Polish lords and assimilated into

---

¹⁰ On Russification in the Russian north-west see, Kappeler, 2001: 248–261; Staliūnas, 2007; Weeks, 1996.

the vast body of Russian peasantry (Weeks, 2001: 110–113). Yet only after the removal of the language ban in 1904 and the first open showing of Lithuanian political parties in 1905, were Lithuanians allowed to develop their national culture without persecution.

Meanwhile, the Jewish issue never left an agenda of the government which reflected Russia's indecision in shaping its Jewish policy. Throughout the second half of the nineteenth century the policy included a series of often self-contradictory measures that ranged from forceful assimilation to complete isolation and emigration (Stein, 2004: 11–12). This policy was most visible in official measures such as the 1861 ban in acquiring lands which belonged to noble estates, the infamous May Laws of 1882, which prohibited the Jews from living in rural areas and working on Sundays; the 1887 educational quotas that limited their numbers in state schools, universities and denied them jobs in the civil sector; and the 1892 prohibition on the election of Jews to town councils (Klier, 1995: 301).

Lithuanian Jews (or the “Litvaks” as they called themselves) differed from other Russian Jews by their strong adherence to *misnagdic* (that is, anti-Hasidic) Orthodox Judaism as well as their sympathies to the *Haskalah* (Jewish Enlightenment). The tension between the religious leadership of the majority of local Jews who remained Orthodox, and an increasing secular minority, produced an entire spectrum of political groupings that spoke with a multiplicity of voices. On the secular front, the major split was between the socialist Bund and nationalist Zionists.¹¹

If Lithuanian socialists and nationalists agreed to seek federal autonomy for Lithuania as defined by its ethnic borders, only the Bund and some other Jewish left-wing groups similarly advocated national and cultural autonomy for the Jews within the framework of the Russian state. The idea of an independent nation-state of Lithuania emerged in the ensuing chaos of the First World War (Senn, 1975: 23). In contrast, Zionists largely sought political outcomes outside the borders of the Russian empire. These included calls for Jewish emigration to Palestine and the creation of a Jewish national state there. Among Lithuanians there were some attempts to politically mobilise a sizeable Lithuanian émigré community in the USA.

Yet before 1905 both Jewish and in particular Lithuanian parties were small political clubs rather than genuine mass-based representative bodies. Bund, which also served as a labour union, perhaps was an exception, but its influence was limited mostly among Jewish workers in the cities. Despite the growing activity of political parties and the increasing secularisation,

---

¹¹ There were some Socialist Zionists too. They offered a way for the supporters of socialist revolution to seek their ideals while retaining their own national identity.

the majority of Jews and Lithuanians, particularly those who resided in small towns and countryside, continued to lead their traditional lives and remained outside the grasp of party politics.

Some researchers emphasize that Lithuanians and Jews lived in isolated and distant social and cultural worlds and, as a result, developed negative stereotypes of each other (Vareikis, 2000: 28, 41; Römer, 1908: 108–109, 178–179).¹² One of the key features of this estrangement is mentioned as being almost a complete absence of Jewish assimilation into Lithuanian society, while it was more prevalent in other Eastern European societies (Vareikis, 2000: 31). Presumably this distance was one of main factors that facilitated the rise of mutual suspicions and anti-Semitism that violently exploded in the mid-twentieth century.

Yet in the late nineteenth – early twentieth century Lithuanian provinces were an area with relatively low levels of anti-Semitic violence.¹³ In Lithuania there were several pogroms in 1882, 1900 and 1905.¹⁴ Yet their numbers, intensity and geographical distribution pale in comparison with the waves of anti-Semitic violence that swept Congress Poland, Moldova and the Ukraine in 1881–1882, 1903 and 1905–1906 (Mendelsohn, 1981: 21). Some suggest that this was due to the low level of national consciousness among the Lithuanians and the weakness of the Lithuanian-speaking commercial class but this remains a hypothesis (Mendelsohn, 1983: 216).

The low degree of anti-Jewish violence in the region did not mean there were no tensions between Lithuanians and Jews. However, these tensions emanated more from the political élites rather than masses. The Lithuanian version of anti-Semitism came alive in the last decade of the nineteenth century with the emergence of a positivist trend within the nationalist movement. This trend was partly an intellectual import from the Polish National Democrats (*Endecja*). Yet it was also a by-product of local economic competition for limited economic resources between Lithuanians and Jews. As a rule, the Lithuanian anti-Semites came from the right-wing parties such as the National Democrats and the Christian Democrats, but they also included some prominent national leaders such as liberal Vincas Kudirka who called for “Lithuanisation” of local cities as early as the last decade of the nineteenth century.

---

¹² A similar opinion was expressed by some other Lithuanian historians including Zenonas Ivinskis and Mykolas Biržiška.

¹³ This does not deny the presence of anti-Jewish prejudices and negative cultural-religious stereotypes common among the Catholic peasantry in Lithuania.

¹⁴ Regarding the pogroms in Lithuania, see Truska (2005: 41); Ūdrėnas (2000: 351); Sirutavičius and Staliūnas (2005: 10).

Since middle-class occupations in the Lithuanian provinces were heavily dominated by the Jews, Lithuanians found it difficult to settle in towns and cities. Thus some of the Lithuanian intelligentsia eagerly assumed the role of the defenders of Lithuanians vis-à-vis “exploitative Jews”. Yet both groups clearly suffered from limited economic opportunities available to them, though this did not help to assuage the anti-Semitic tensions.

Migration motives

Starting from the 1860s this stagnant socio-economic picture was considerably changed by the impact of various forces of modernisation. Among them a drastic demographic increase in population, agrarian underdevelopment, increasing competition for limited economic resources, lack of internal migration and slow industrialization were the key “objective” factors that created conditions for the population exit.¹⁵

There is considerable consensus that the key motive for their emigration was the lack of economic opportunity (Feldman, 1994; Kukushkin, 2007; Sorin, 1992; and Kuznets, 1975). Yet in the case of the Jews (and less among Lithuanians) the political pressure from the authorities served as an additional “push factor”. Thus the differing degree of political persecution was responsible for the fact that a greater number of Jews than Lithuanians emigrated for good. The development of a national identity among Lithuanians around the turn of the century with its emphasis on the ties with the “homeland” stimulated circular rather than permanent emigration among them. Among the Jews, the political divisions over the future of the Jewish nation and its territorial homeland were more conducive to permanent emigration.

The lack of economic opportunity for both groups was produced, first of all, by a combination of a massive demographic increase in population and the sluggish development of the agrarian economy. According to Jacob Lestchinsky, between 1825 and 1900, in Lithuania and Belarus, the Jewish population grew from 0.55 to 1.45 million at a rate higher than that of the total population (Kuznets, 1975: 61). Meanwhile, between 1867 and 1909 the population of the Lithuanian provinces increased from two to almost

---

¹⁵ This not to say that these adverse socio-economic factors simply “pushed out” people from their homes. Their final decision to emigrate, as has been pointed out by many researchers, relied also on their ambition for self-improvement and on their hope for a better livelihood. See Morawska (1985: 63).

three million (Truska, 1961: 78). The Jews' natural growth rate was higher than that of their neighbors – 14.2 as opposed to 12.7 (Levin, 2000: 78). Among the Jews, the higher growth rate was induced by falling mortality rates among children, a tendency towards early marriage, larger families and a propensity towards moderation in the drinking of alcohol.

Meanwhile, in the second half of the nineteenth century, falling agricultural prices and rising rents and taxes forced many Jews and Lithuanians to leave their homes in search of a better livelihood. A lack of opportunities in petty commerce, traditionally dominated by the Jews, induced many to relocate to Vilna and Kovno. Yet, in 1897, in the Pale one half of Jewish merchants still dealt in agricultural products (Feldman, 1994: 149). At the same time, the shortage of available land and an increasing labour surplus in the countryside compelled peasants to migrate in search of new sources of income. Around the turn of the century more than 60 per cent of rural workers could not be gainfully employed in agriculture in Lithuania (Eidintas, 2003: 23), while in European Russia the average rural labour surplus was over 50 per cent (Kukushkin, 2007: 17). The grouping of Lithuanian peasant migrants was made up largely of farm labourers and small-holders who in places like Suvalki, were the majority among other groups of peasants. Since the Pale cities were overcrowded with Jews, Poles and Russians, many Lithuanians found it easier to settle in Riga, Libava, Odessa, Saint Petersburg and Moscow. A notable case was the emergence of a sizable Lithuanian émigré community in Saint Petersburg which between 1897 and 1914 grew from 3,800 to almost 30,000 (Truska, 1961: 79).

The development of large-scale factories, though able to offer some new jobs for migrants, weakened the traditional town markets by making available cheap manufactured goods locally. The local markets also suffered from the disruption caused by the emergence of the railway network between 1866–75 and 1893–1905. Since more than 7,000 Jews worked as carriers and coachmen in the Lithuanian provinces, their jobs were threatened by the cheaper and more efficient ways of transportation (Kahan, 1986, Appendix, Table A11). The above mentioned shift from petty commerce to small-scale manufacturing which came along the country-city migration did not ease the economic competition among small manufacturers. Among its consequences were underemployment, falling wages and a growing number of wage earners as opposed to independent artisans (Rubinow, 1975: 523). According to one estimate, in 1898 half of Jewish artisans in the Pale were wage-earners (Feldman, 1994: 151).

In the countryside the practice of impartible land inheritance prompted peasant migration. It meant that the eldest son usually inherited all family

land and had to buy out his siblings in cash or farm stock (Kukushkin, 2007: 17). Peasant reluctance to divide their land among all siblings combined with agricultural overpopulation, and the shortage of available land prompted the displacement of non-inheriting children (Vėbra, 1990: 166). As a result, many Lithuanian-speaking Catholic priests, members of the new intelligentsia and émigrés came from the ranks of non-inheriting sons.¹⁶ Yet some authors also note that impartible land inheritance, besides prompting social and spatial mobility and the spirit of entrepreneurship also produced social inequality by increasing the numbers of those non-inheriting children who had to become wage labourers and emigrants (Kukushkin, 2007: 20).

The industrial underdevelopment of the Lithuanian provinces and a surplus of the cheap unskilled rural labour were chiefly responsible for low wages – another key factor that prompted migration from the region. At the turn of the century the monthly wage for a rural male labourer during high season in Lithuania was about 15–17 roubles (Truska, 1961: 74–75). Meanwhile, in the USA, the monthly wage for an unskilled labourer was the equivalent of 70 roubles per month, and in England more than 41 roubles (Филипов, 1906: 29). The sharp wage differences were also evident in other parts of Russia: an industrial worker in Saint Petersburg could earn about 24 roubles, while in Riga this rose to almost 38 roubles (Города Росийской, 1914: 118). The low wage rate was given as a key reason for the high emigration from Kovno province by all regional representatives to the general governor of Vilna in 1900 (Truska, 1961: 75).

The sharp wage differences also prompted internal labour migration to other Russian provinces. For Lithuanians, their key destinations for migration were the major industrial cities in the north: Mitau, Riga, Saint Petersburg and Moscow; industrial centers in the South: Kiev and Odessa; as well as the agricultural labour markets of Southern Ukraine, Courland and Eastern Prussia. Meanwhile, the Jews, besides movement from *shtetlekh* to local cities, migrated from Lithuania and Belarus to Poland and Southern Ukraine (Feldman, 1994: 153). Yet these internal migration opportunities were too few for the impoverished mass of labourers from the north-western periphery (Kukushkin, 2007: 25–26; Truska, 1961: 80).

The Lithuanian population migrated internally at a much slower rate than populations from Congress Poland, Ukraine or central Russia. At the end of the nineteenth century seasonal migration from central Russia to other provinces was between 7 and 14 per cent of the total population, in Kovno

---

¹⁶ An example is one of the leaders of the Lithuanian national movement and a prominent émigré activist Jonas Šliūpas (1861–1944) who was one of non-inheriting sons in his father's family.

Province it reached only 2 to 3 per cent (Truska, 1961: 80). In 1908 Suvalki had the lowest seasonal migration rate to Germany (38 per cent) among all other Polish provinces (Rocznik Statystyczny, 1914: 49). By the end of the 1910s even the thriving south could not absorb all the labour migrants from the north-west, which prompted the government to make Siberian colonisation a strategic priority (Kukushkin, 2007: 26). Yet, the far east of Russia did not seem an attractive place for the majority of migrants from Lithuania. Thus the lack of nearby and easily available internal migration destinations could prompt them to choose emigration from Russia as the only option.

Routes and flows

The first trickle of migrants (largely Jews, but also some Lithuanians) from Lithuania to the West started as early as 1868. It was triggered by the crop failure of 1867 and the starvation and cholera outbreak that followed. This was most seriously felt in Suvalki and Kovno, both provinces with particularly large numbers of small and medium-sized peasant holdings. As a result, the annual death rate increased by almost 40 per cent in Kovno in 1867 (Truska, 1961: 76). Local officials also noted the spread of the rumors about America among the population that year. The most intense early migration started from the districts of Kalvarija and Volkovishki in Suvalki: both losing 300 and 250 emigrants respectively. Almost two-thirds of the migrants were town dwellers and overwhelmingly Jewish (Jučas, 1975: 153). Most of these early Jewish migrants traveled no further than Prussia or other parts of Germany where they settled permanently (Levin, 2000: 82). Meanwhile, in Suvalki the local government faced the requests from the region's peasants to move them to the presumably freely available land in Siberia. As a result of this early migration, the early 1870s saw the emergence of the first settlements of ethnic Lithuanians in the coal-mining region of Pennsylvania (Truska, 1961: 76–77).

The second incentive to emigrate (which particularly found a response among the Jews) came with the Russian military reform of 1874 that introduced universal military service. According to the Nicolas I's military law of 1827, the Jews were to provide a limited number of recruits each year (about 2,000–3,000). These quotas traditionally were fulfilled by the communal leaders of the *kahal*. This allowed them in practice to exempt the heads of tax-paying middle-class families from military service and to draft "single Jews, as well as heretics (maskilic-minded individuals), beggars, outcasts, and orphaned children" (Petrivsky-Shtern, 2008: 230). After 1874 suddenly all male Jews irrespective of their social estate became subject of

the recruitment, while the powers of the *kahal* were sharply reduced. Between 1874 and 1914, there were more Jews in the Russian Army than non-Jews in proportion to the general population.¹⁷

As a result of the 1874 reform, growing numbers of males (particularly town people) tried to escape the military draft by leaving Lithuania. If between 1869 and 1871 only 1,400 recruits failed to report to the army in Suvalki, throughout 1886–1890 about 1,300 draftees disappeared in Kovno province annually. The peak of evasions was reached in 1896–1900 when about 2,400 males failed to report each year in Kovno (Truska, 1961: 75). Before the turn of the century in the district of Rosieny (Kovno province), local officials complained that the deserters constituted between 15 and 18 per cent of all emigrants (Lithuanian State History Archive (LSHA) f. 378, PS, 1900, b. 21, ll. 28, 185a). The annual desertion rate of 18 per cent among all emigrants was also reported in Vilna province between 1895 and 1900 (Эйдинтас, 1989: 37). The evasion of army service was among the key factors that helped to form a social image of the migrant as a young, uneducated, single male. Yet those who escaped from the military service, such as peasant Tadas Kubilius, most often were destined to become permanent emigrants.

The 1881–1882 pogroms that swept the Ukraine and Poland had a direct bearing on the further increase in Jewish migrants from the Pale of Settlement. In the immediate aftermath of the pogroms almost 13,000 Jews left Russia for the USA, almost half the number that had gone to America in the entire 1870s (Sorin, 1992: 32–33). The second massive exit came in 1892. It occurred due to a combination of factors of which the most significant were the legalisation in 1890 and the rapid spread of Jewish Colonisation Society offices throughout the Pale (they provided extensive information on how to emigrate). In 1890 Germany also ended its five-year ban on Russian seasonal migration and sharp limits on transmigration overseas through Hamburg and Bremen. In its place, Germany created a tightly controlled emigration system aimed at maximising shipping profits while ensuring emigrants did not stay permanently in Germany. In addition, the infamous *numerus clausus* in 1886–1887 and the expulsions of the Jews from Moscow in 1891 also stimulated the exit.¹⁸ As a result, in 1892 the Jews virtually monopolised the emigration from Russia reaching more than 90 per cent of the 64,200 total for that year (Pearson, 1983: 101; Joseph, 1914: 93).

---

¹⁷ During the First World War almost 300,000 Jews served in the Russian Army. See Petrovsky-Shtern (2008: 229).

¹⁸ *Numerus clausus* refers to the educational quotas imposed on those Jews who entered Russian universities. Its aim was to reduce and limit the number of Jewish students in higher education.

Although the Lithuanian provinces had a relatively low level of anti-Semitic violence, the apprehension induced by the pogroms against the Jews combined with bleak economic prospects and official pressure became a potent incentive to emigrate. According to official data, between 1882 and 1888 almost 5,000 emigrants left Suvalki province alone. Of them, more than half were Jews, while the remaining were Lithuanian peasants (Truska, 1961: 77). The ratio of Jewish versus Lithuanian emigration was even higher in the eastern part of Vilna province from where 1,600 townspeople emigrated in comparison with 660 peasants before 1890 (LSHA, f. 378, BS, 1890, b. 103, ll. 13, 17). In Lithuania the largest number of Jewish emigrants (almost 50,000) came from Kovno province between 1881 and 1897 (Levin, 2000: 148).

Yet, the anti-Semitic violence was not the only motive for this early increase in emigration. It only provided an additional impetus for economic migration that had already begun. As mentioned, the 1880s also saw an increase in internal migration among Jews from Lithuania to the western and southern provinces of Russia, the area that was an epicenter of anti-Jewish violence (Feldman, 1994: 148). Thus the growing economic pressure exacerbated by the restrictive legislation remained the primary motive for the movement.

The mid-1880s–early 1890s witnessed the transformation of Jewish emigration from a steady stream to a massive flood. The peak came in the years 1905–1906. The second wave of pogroms that swept Russia in 1903–1906 helped to stage the culmination of the exodus, while the economic disruptions caused by the Russian–Japanese war and the 1905 revolution served as additional push factors. In 1905 more than 92,400 Jews left Russia for the USA, while in 1906 this number increased to its absolute highest of more than 125,000 (Sorin, 1992: 34). Of about 1.6 million Russian Jews who emigrated during 1880–1914 almost two-thirds left between 1903 and 1914 (Kuznets, 1975: 42). Jews made up close to 50 per cent of the Russian emigrant stream during the peak period of 1903–1907 (Sorin, 1992: 35; Kuznets, 1975: 43). Only the approach of the First World War reduced their mass migration to more moderate levels.

Overall, the flow dynamics of the emigration of Lithuanians followed the Jewish pattern with a slight delay of a few years. The height of Lithuanian emigration was reached on the eve of the First World War. We can get more reliable figures on Lithuanians only from 1899 when the US authorities started registering them as a separate group. This year was a low point of Lithuanian emigration with 6,800 people leaving for the USA. Peasant unrest in the Lithuanian country-side in 1905 and the punitive actions of the Russians that followed forced into emigration 18,600 Lithuanians (an increase of more than 30 per cent from 1904). The culmination of post-revolutionary

emigration came in 1907 when 25,800 Lithuanians left for the USA. Yet the highest point of Lithuanian emigration was reached in 1913–1914 with 46,200 leaving in those years (Annual Report, 1915: 122). Overall, more than 250,000 Lithuanians emigrated to the USA during 1899–1914 (Truska, 1961: 78).

The return rates of Lithuanian and Jewish migrants differed sharply, reflecting their contrasting social profiles and attitudes to their homeland. The Jews had the lowest rate of return (about 8 per cent) among all Russian emigrant groups (Joseph, 1914: 183). Overall, this testified to their low social and economic expectations in Russia, concern regarding possible persecutions and diasporic views on the Jewish question. If the turn of the century saw a rapid expansion of Zionism in the Pale, the emigration of Lithuanians coincided with a process of an intense nation-making among Lithuanians. From the early 1880s onwards the intelligentsia actively mobilised peasants in support of the cause of Lithuanian nationalism.

Although Pearson (1983:101) claims that Lithuanians “had little commitment to [their] native land” since their return rate was only 14 per cent during 1899–1910 (in comparison, the Polish rate was 22 per cent), this claim needs to be revised in light of the political mobilisation. More recent research shows that the return rate among Lithuanians was higher and increased with the time. Thus of 9,400 peasants who emigrated from Kovno province between 1895 and 1899 about 16 per cent returned home. Yet re-emigration really took off with an increase in emigration after 1905. Thus, in 1907, for 6,600 peasants who left, 3,100 (almost half!) returned to Kovno province (Эйдинтас, 1989: 76). Throughout 1895–1910 almost 29 per cent of peasant emigrants returned to the province (Эйдинтас, 1989: 76). The high return rates were also reported by numerous local officials who noted that the majority of Kovno peasants went to America for a few years only to allow them to raise enough money to repay their debts (LHSA, f. 378, PS, 1900, b. 21 ll. 15, 28, 31, 44). In Suvalki, the return rate was also relatively high reaching more than 20 per cent in 1911 (Обзор Сувалкской, 1912).

The sojourner’s mentality was clearly reflected in the official reports confirming the desire of peasants to save and send money back to their relatives as soon as they arrived at their emigration destinations (LHSA, f. 378, PS, 1900, b. 21, ll. 171–172). In this respect, Lithuanians barely differed from Ukrainian and Belarusian peasants whose migration to the New World, as Kukushkin (2007: 191–192) shows, was also largely sojournal. In the year 1911 peasants sent back 3.3 million roubles to Kovno Province alone (Eidintas, 1989: 77). This intake of cash had a considerable impact on the local economy in the regions of high emigration such as in Pajuriskii County (Rosieny district, Kovno province). There peasants claimed that the presence

of their American money saved them from local Jewish lenders charging higher interest rates (Merkys, 1965: 287–291). Many Lithuanian emigrants were able to return as late as 1920–1922, buy cheap land and become prosperous farmers in inter-war Lithuania.

The sojournal nature of Lithuanian emigration was also reflected in the high number of Lithuanians who having returned, emigrated again. In the period 1899–1915 there were almost 35,000 such people in the USA (almost 14 per cent of all emigrants). This high figure suggests that their key motive for emigration was to save money to improve their economic condition in Lithuania (Эйдинтас, 1989: 79). Yet, despite this intense return movement, the majority of Lithuanian emigrants never returned to their homeland.

The commitment to view emigration as a temporary solution to economic hardships was reflected in the social profile of Lithuanian migrants and sharply differed from that of the Jewish. Among the Lithuanians, landless peasants and small-holders predominated among the emigrants. Some data from Suvalki province shows that in the period of 1893–1903 landless peasants constituted about 56 per cent of all emigrants, while there were 27 per cent landholders (Truska, 1961: 80). Similar numbers stand for the year 1908 with 63 per cent landless and 27 per cent landholders. There are claims that almost 90 per cent of all Lithuanian migrants may have been landless peasants or small-holders (Эйдинтас, 1989: 32). The USA immigration data also confirms that only about 4 per cent of all Lithuanian immigrants had more than the required minimum of \$30 upon their arrival to the US during 1899–1915 (Эйдинтас, 1989: 38).

For the period of 1899–1910 among Lithuanian immigrants to the USA almost 76 per cent claimed to be labourers and only 7 per cent had skilled occupations. For the Jews, these figures were respectively 14 and 67 per cent (Joseph, 1914: 190). Tailors, carpenters, dress-makers and shoemakers made up almost 63 per cent of all skilled Jewish immigrants. Overall, the social make up of Jewish migrants reflected their social profile in the Pale where the majority of Jews (38 per cent) were involved in manufacturing and mechanical occupations (Feldman, 1994: 160–161).

Another difference between the two migrant groups was their male-female ratios and the role of the family in the migration. Single and young males formed the majority of Lithuanian migrants of whom almost a quarter migrated back. In the period 1899–1910 male Lithuanians made up 71 per cent and females 29 per cent, while these figures for the Jews were 57 and 43 per cent (Joseph, 1914: 178). The age of Jewish migrants was more variable than that of Lithuanians of whom almost 90 per cent were aged between 14 and 44. Among the Jews, 70 per cent were aged 14–44. This also points to the different role of chain migration among the two groups: considerably more Jewish

family members traveled together or to join their relatives in emigration than Lithuanians. Of course, this reflected differing attitudes of both groups towards migration and their future prospects in their homeland versus their destination country.

A considerable difference between both groups was their literacy rates. Interestingly, in 1899 illiteracy among Jewish migrants (26 per cent) was lower than among the resident population (51 per cent). There were considerably more illiterates among Lithuanian migrants (49 per cent), which also reflected their resident illiteracy (48 per cent) (Pearson, 1983: 101–102). Overall, this difference mirrored the general literacy rates in Russia, where Jews and Protestant nationalities such as Estonians and Finns had higher than average literacy rates than other groups. Yet, it may also be explained by the fact that the social profile of Jewish migrants was more wide-ranging because it included people of various social backgrounds as opposed to Lithuanians. The propensity of Jews to emigrate for good, with their entire family and all their property also pointed to the fact that during 1905–1909 the average amount of money brought by each emigrant to the USA was only \$13 for a Lithuanian as opposed to \$31 for a Jew (Eidintas, 2003: 63).

Besides the self-explanatory foreign border and sea port proximity that facilitated emigration, it was also made easier by a number of regional factors that shaped the routes and ways of exit. Among the key factors were rapid development of railways in the Lithuanian provinces, an inefficient Russian emigration policy and the corrupt and porous Russian–German border security. With an expansion of migration into a mass exodus after 1882, it became also heavily fueled by a vast network of emigration agents and steamship companies who viewed migration as a profitable business and competed for those who wanted to leave.

The routes of migrants closely followed the major railway and river transportation lines. From Lithuania, the mass migration was greatly facilitated after the emergence of three major railways: St. Petersburg – Vilna – Warsaw (built in 1862), Libava – Shavli – Romny (1873), and Tilsit – Bajorai – Memel (1875). These railways allowed easy access to the Russian–German border. Once in Eastern Prussia, the migrants could easily reach their two major destinations of continental exit: the seaports of Hamburg and Bremen. Between 1892 and 1903 these two German ports alone shipped the majority of Russian migrants (more than 580,000) (Eidintas, 2003: 45). The other two most popular destinations were Antwerp and Rotterdam.

Within Lithuania, the migrants took the four major routes that let them near and across the Russian–German border. The northern route, Libava – Kretinga – Bajorai – Tilsit, attracted those who departed mainly from Kovno, Courland and Livland provinces. The second route went along the Ri-

ver Nemunas from Kovno through Jurbarkas to Bajorai. Meanwhile, two southern routes started in Alytus and Grodno and converged in the German town, Eydtkuhnen, from where all migrants traveled to Tilsit. These routes were taken largely by migrants from Vilna, Grodno, Minsk and Vitebsk provinces. While in Prussia, all migrants were sent to Bajorai and Tilsit where their health was inspected in special quarantines. The last stage of their continental travel was by rail or steamer to the northern German and Dutch seaports.

Since emigration from Russia was unlawful and a receipt of a foreign Russian passport was heavily bureaucratic, expensive and could take up to a half year, the vast majority of emigrants preferred to cross the border illegally. The crossing was made relatively easy by a large network of emigration agents and local peasants living from human and goods' trafficking. This network grew alongside the traffic of smuggled goods and the so-called movement of book-smugglers who from 1860s to 1904 supplied Greater Lithuania with illegal Lithuanian publications from Prussia. Within Lithuania, the hotbed of migrant recruitment became the city of Vilna where dozens of agents operated. Other major cities where they worked were Kovno, Minsk, Libava, Odessa and Yekaterinoslav (Эйдинтас, 1989: 53). Yet the network of agents sprawled all over Lithuania including towns of Sventzani (Švenčionys), Jashune (Jašiūnai), Olitta (Alytus), Širvintos, Vilkomir (Ukmergė) and many others. In fact, according to one official observer, almost every town in Lithuania had one or two secret Jewish emigration agents (Офросимов, 1912: 10–11). The agent network was significant for both Jews and Lithuanians looking for an exit.

The Russian government showed its first serious concern with these illegal agents only with the rise of mass peasant emigration after 1890 when the Vilna general governor issued an order warning peasants about penalties for leaving Russia (LSHA, f. 378, PS. 1900, b. 21, l. 246). This was followed with the ban on emigration ads and the policy of persecution that resulted in the arrest of almost 500 illegal agents during 1888–1915 (Eidintas, 1987a: 46). The police records confirm that of those, the majority (316) were Jews, while the remaining were largely Lithuanians. In 1898 an arrest of the emigration agency run by Leizer Gershenovich and Israel Krisovsky in Vilna showed it had one of the largest networks of agents that included 56 people: 21 in Vilna, 5 in Olkeniki (Valkininkai), 4 in the rest of Vilna province, 4 in Kovno, 10 in various towns of Kovno province, 4 in Minsk province and many other places. The investigation revealed a staggering fact that in 1900 the agency alone shipped more than 10,000 people from Russia to the West. Some of them were sent not only through Germany, but also through St Petersburg and even the Finnish port, Hanko (Eidintas, 2003: 49).

The network of illegal agents had a high degree of labour specialisation. If the majority of agents involved in recruitment, liaisons with steamship companies and paperwork were townspeople (largely Jews), the agents who helped them to cross the border were a mixture of Lithuanian peasants and local Jewish traders and carriers. The actual crossing was facilitated by the corruption of Russian border officials, relatively mild penalties for those who were caught while crossing illegally and particularly by the abuse of the system of passes issued for borderland population (so called “legitimation tickets”).¹⁹ The dominance of the Jews in the emigration “business” may be explained by their vast commercial contacts and a relative ease with which they adapted to the use of German in their contacts with the steamship companies and German officials.

The role of German steamship companies cannot be underestimated in the transformation of the migration from a trickle into a flood. After the reduction in German migration in the 1870s–1880s, they sought to keep alive their profits by opening new markets in the East. *Hamburg-America Line*, based in Hamburg, and *North German Lloyd*, operating from Bremen, dominated the shipping business that was also encouraged by the protectionist policies of Germany. The government allowed the two companies to build sanitation and storage facilities in East Prussia and removed major restrictions for the travel of Russian migrants once they reached Germany. In Lithuania, the majority of illegal agents sold the “shipcards” of these two German companies.

Once emigration reached its peak after 1905, the Russian government tried to chip into the transatlantic shipping by opening at least one of its seaports to native steamship companies. In 1906 the state-owned *Volunteer Fleet* launched its direct passenger line from Libava to New York. To facilitate the passenger traffic the government of Courland province was even allowed to issue passports to all Russian subjects at the port of departure, and the ban on emigration propaganda was temporarily lifted (Kukushkin, 2007: 73). On the one hand, this was Russia’s attempt to fight illegal emigration by opening a legal channel. On the other hand, it was also a safety-valve for population groups unsettled by the 1905 revolution (Эйдинтас, 1989: 46). Due to financial losses, the *Volunteer Fleet* was forced to close in 1908, but its successor the *Russian America Line*, which in 1912 launched a popular line Libava – Halifax, was more successful. Although it failed to outperform the German lines, it provided significant competition. If in 1907

---

¹⁹ The ‘legitimation tickets’ originally were issued as temporary cross-border passes to be used by local borderland residents. Since they were easily obtainable from corrupt officials, the agents used them to smuggle emigrants across the border. See Eidintas (1987b: 54).

more than 110,000 Russia's emigrants left from Hamburg and 130,000 from Bremen, initially only 10,000 left from Libava. Yet the gap between Libava and the German ports started closing in 1908, when 14,000 left from Libava, 30,000 from Hamburg and 25,000 from Bremen (Тизенко, 1909: 34–35, 45–46). In 1913 almost 58,000 chose Libava as their port of departure, which constituted about 40 per cent of all Russian migrants to the USA for the year (cf. Эйдинтас, 1989: 47; Kukushkin, 2007: 53).²⁰ This confirms that the emergence of Libava as another exit point considerably reshuffled the traditional migrant routes from Russia (and Lithuania). Throughout 1911–1912 more than 16,000 people from Lithuania left through Libava, of those more than 6,000 were ethnic Lithuanians (Эйдинтас, 1989: 47).

In 1910 the Russian government conducted its first wide-ranging survey of emigration from various parts of empire. It showed that the majority of its migrants were young peasants who intended to return to Russia having made some money. The clear exception was the Jews who favored permanent emigration (Kukushkin, 2007: 75). Yet the draft of the Russian emigration law that was prepared on the basis of this survey in February 1914 and was written with the view that Russia's temporary emigrants should retain their citizenship privileges while all permanent emigration was explicitly banned never received a Duma hearing due to the onset of war (Kukushkin, 2007: 74–75).

The end to the mass migration from Lithuania (and Russia as a whole) to the West came with the shutting of borders and the breaking of political and commercial ties between Germany and the Entente in 1914. This disrupted the established routes of migration and forced potential migrants to reconsider or postpone their journeys. Thus in 1915 only 2,600 Lithuanians arrived to the USA in comparison with 21,500 in the previous year (Annual Report, 1915: 122). Although the war did not stop the flow of migrants' remittances and letters from the West, it turned the potential migrants into a valuable economic and particularly military resource sought out by all belligerents. Thus the movement of migrants was replaced by the movement of marching armies.

Conclusions

Both Lithuanian and Jewish migrations from the Lithuanian provinces were part of the massive transatlantic population movement from the East to the West. Yet a particular feature of the emigration from Lithuania, along the

---

²⁰ The main catchment areas for Libava were not the Lithuanian, but the Belarusian and Ukrainian provinces. See Kuznets (1975: 43).

early emigration from Congress Poland, was that they opened the first gates of exit from Russia. Starting from the 1860s emigration from the Lithuanian provinces set a transoceanic migratory pattern to be followed by other population groups of the Russian empire.

Due to a series of economic hardships in the late 1860s, the Jews from Suvalki and Kovno provinces were the first to emigrate in increasing numbers. They established early exit routes and illegal channels of migration across the German–Russian border. The emergence of the population group with a developed migratory culture greatly facilitated the exit of others from the north-western rim of the Russian empire. An increasing number of Lithuanian peasants emigrated in the wake of the Jews soon to be followed by other non-Russian groups such as Belarusians and Ukrainians.

Other key factors that helped to set off the emigration were the proximity of German seaports, the German–Russian border, cross-border smuggling network, and the expanding railways and river transport. Areas that were most seriously affected by emigration were the ones facing the imperial border (Rosieny in Kovno and Marijampol in Suvalki provinces) which also had a dense network of railway and river routes.

The three Lithuanian provinces were also one of the biggest agrarian backwaters of the Russian north-west with small cities, negligent industries, oversized town populations, high numbers of landless peasants and smallholders, falling agricultural prices, and, most importantly, very few economic resources. The hereditary land system in Lithuania prevented the partition of peasant landholdings and severely limited a number of resources available for non-inheriting peasant children. Meanwhile, the growing demographic pressure on the few available resources prompted the population movement outside the affected area.

Another key factor that stimulated emigration was the lack of opportunities for internal migration. Due to religious and linguistic barriers, Lithuanians, unlike some Ukrainians and Russians, were barely tempted to migrate to the eastern outskirts of Russia. Meanwhile, the Jewish internal migration was strictly confined to the Pale of Settlement. Thus, the key motive for the emigration of both Jews and Lithuanians was the shortage of economic opportunities, though both groups also experienced varying degrees of political persecution.

Political persecution served as an additional push factor that stimulated emigration of the Jews. Yet their emigration had started at least 15 years before the anti-Semitic bloodshed in Russia. The three waves of Russian pogroms (1881–1882, 1902–1903 and 1905–1906) were the key moments that substantially increased the numbers of Jewish emigrants, though the

Lithuanian provinces had a low degree of anti-Semitic violence. Yet, perhaps more significantly, the violence helped transform the Jewish emigration from temporary to permanent. The policy of Russification and the persecution of the Lithuanian national movement forced into emigration largely the members of the Lithuanian intelligentsia.

The temporal view of emigration differed among the two groups of migrants. At least initially, Lithuanians saw emigration as a short-term economic strategy. If the Jews usually left with their entire families with an intention of permanent settlement in their destination countries, the emigration of Lithuanians was dominated by single, young, male peasants who wanted to return and to extend their family landholdings and property. This difference was reflected in the higher return rate of Lithuanians as opposed to the Jews. Meanwhile, the ranks of permanent emigrants on both sides were also expanded by army escapees who made up almost one-sixth of all emigrants.

Yet emigration from Lithuania reached its peak only after the creation of the migratory network that could supply potential emigrants with the knowledge and means needed to make the journey. Although Lithuanian and Jewish migrants had different social profiles and varying migratory expectations, both used the same migration network and routes of exit. Starting from the early 1880s their movement was also fueled by an increasing competition among German steamship companies and their local emigration agents. From 1906 the Russian government managed to modify these routes by opening its own seaport of Libava for legal population exit from Russia. Yet this policy due to Russia's reluctance to legalise at least some of emigration and make it part of the legal constitutional structure of the state did not have a significant impact on emigration beyond providing another alternative for leaving. As Kukushkin (2007: 192) points out, "the formal strictness of tsarist emigration laws was never matched out by consistency in their formal application".

As a result of this massive migration, between late 1860s and 1914 Lithuania lost almost one-quarter of its population. It is still an open question how this and similar massive migrations from Russia affected the empire's economy, war performance and the political transformation after 1917–1918. The impact of these migrations also needs to be set in light of the processes of nation-making that transformed the Russian empire into a number of independent nation-states after the First World War. The scale and nature of this early emigration should be also viewed as a historical precedent for the massive migration from Eastern Europe to the West in a continuing emigration flow since 1990.

SOURCES

- Annual Report of the Commissioner General of Immigration to the Secretary of Labor 1914. (1915). Washington, DC: US GPO.
- Eidintas, A. (1987a). Nelegalios lietuvių emigracijos organizavimas iki 1915 m. Lietuvos istorijos metraštis. 1986 metai. Vilnius: LII.
- Eidintas, A. (1987b). Lietuvių emigracijos į JAV sąlygos iki 1915 m. Lietuvos TSR MA darbai, A (2). Vilnius: LMA.
- Eidintas, A. (2003). Lithuanian emigration to the United States, 1868-1950. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Feldman, D. (1994). Englishmen and Jews: social relations and political culture, 1840-1914. New Haven: Yale University Press.
- Green, N. (2005). The politics of exit: reversing the immigration paradigm. *The Journal of Modern History*, 77(2), 263-289.
- Gudavičius, E. Dvarininkai. (2004) In Visuotinė lietuvių enciklopedija (Vol. 5, pp. 240-241). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Hroch, M. (1985). Social preconditions of national revival in Europe: a comparative analysis of the social composition of patriotic groups among the smaller European nations. Cambridge: Cambridge University Press.
- Joseph, S. (1914). Jewish emigration to the United States from 1881 to 1910. New York: Columbia University.
- Jučas, M. (Ed.). (1975). Lietuvos valstiečių judėjimas 1861-1914 metais. Vilnius: Mokslas.
- Kahan, A. (1986). Impact of industrialization on the Jews in tsarist Russia. In R. Weiss (Ed.), Essays in Jewish social and economic history. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Kappeler, A. (2001). The Russian Empire: a multiethnic history. Harlow: Pearson Education.
- Klier, J.D. (1995). Imperial Russia's Jewish question, 1855-1881. Cambridge: Cambridge University Press.
- Klier, J.D. (2008). Traffic of people: the Russian government and emigration from the Kingdom of Poland, 1881-1892. In Budnickii, V. (Ed.), *Evreiskaia emigracija iz Rossii, 1881-2005*. Moscow: Rosspen.
- Kukushkin, V. (2007). From peasants to laborers: Ukrainian and Belarusan immigration from the Russian Empire to Canada. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Kuznets, S. (1975). Immigration of Russian Jews to the United States: background and structure. *Perspectives in American History*, 9.
- Lederhendler, E. (2008). Classless: on the social status of Jews in Russia and Eastern Europe in the late 19th century. *Comparative Studies in Society and History*, 50(2), 509-534.
- Levin, D. (2000). The Litvaks: a short history of the Jews in Lithuania. Jerusalem: Yad Vashem.
- Lietuvos valstybės istorijos archyvas [LSHA], fonds. 1010 and 378.
- Malkki, L. (1992). National Geographic: the rooting of peoples and the territorialization of national identity among scholars and refugees. *Cultural Anthropology* 7 (1), 24-44.
- Mendelsohn, E. (1981). Zionism in Poland: the formative years, 1915-1926. New Haven: Yale University Press.
- Mendelsohn, E. (1983). The Jews of East Central Europe between the world wars. Bloomington: Indiana University Press.
- Merkys, V. (Ed.). (1965). Lietuvos istorijos šaltiniai, vol. 2. Vilnius: LMA.

- Merkys, V. (1969) Lietuvos pramonės augimas ir proletariato formavimasis XIX amžiuje. Vilnius: Mintis.
- Morawska, E. (1985). For bread with butter: the life-worlds of East Central Europeans in Johnstown, Pennsylvania, 1890–1940. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ochmanski, J. (1965). Litewski ruch narodowo-kulturalny w XIX wieku. Białystok: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Pearson, R. (1983). National minorities in Eastern Europe, 1848–1945. London: MacMillan.
- Petrovsky-Shtern, Y. (2008). Military service in Russia. In G. D. Hundert (Ed.). The YIVO Encyclopaedia of Jews in Eastern Europe, vol. 2. New Haven: Yale University Press.
- Rocznik Statystyczny Krolestwa Polskiego. (1914). Warszawa: w. W. Grabskiego.
- Römer, M. (1908). Litwa. Studium o odrodzeniu narodu litewskiego. Lwow: Polskie towarzystwo nakladowe.
- Rubinow, I.M. (1975). The economic condition of the Jews in Russia. New York: Arno P.
- Senn, A. (1975). The emergence of modern Lithuania. Ann Arbor: Michigan University Press.
- Sirutavičius, V. and Staliūnas, D. (2005). Kai ksenofobija virsta prievarta: lietuvių ir žydų santykių dinamika XIX – XX a. pirmoje pusėje. Vilnius: LII.
- Sorin, G. (1992). A time for building: the third migration, 1880–1920. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Staliūnas, D. (2007). Making Russians: meaning and practice of Russification in Lithuania and Belarus after 1863. Amsterdam: Rodopi.
- Stein, S.A. (2004). Making Jews modern: the Yiddish and Ladino press in Russian and Ottoman Empires. Bloomington: Indiana University Press.
- Truska, L. (1961). Emigracija iš Lietuvos 1868-1914 metais. Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, A (1). Vilnius: LMA.
- Truska L. (2005). Lietuviai ir žydai: nuo 19 a. pabaigos iki 1941 m. birželio. Vilnius: VPU leidykla.
- Tyla, A. (1968). 1905 metų revoliucija Lietuvos kaime. Vilnius: Mintis.
- Ūdrėnas, N. (2000). Book, bread, cross and whip: the construction of the Lithuanian identity in imperial Russia. Unpublished doctoral dissertation, Brandeis University, Boston.
- Van der Veer, P. (Ed.). (1995). Nation and migration: the politics of space in the South Asian diaspora. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Vareikis, V. (2000). Lietuvių ir žydų santykių istorija XIX a.: socialiniai ir ekonominiai aspektai. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 3–4, 27–50.
- Vėbra, V. (1990). Lietuvių visuomenė 19-to amžiaus antroje pusėje: socialinės struktūros bruožai. Vilnius: Mokslas.
- Weeks, T. (1996). Nation and state in late imperial Russia: nationalism and Russification on the western frontier, 1863–1914. Dekalb: Northern Illinois University Press.
- Weeks, T. (2001). Russification and the Lithuanians, 1863–1905. *Slavic Review*, 60(1), 96–114.
- Wolkovich-Valkavicius, W. (1981) Lithuanian Immigrant's Diary – A Rarity. *Lituanus* (Spring). 27(1), P. 39-48.
- Zolberg, A. (2006). Exit Revolution. In N.L. Green and F. Weil (Eds.), *Citizenship and those who leave: the politics of emigration and expatriation*. Urbana: University of Illinois Press.
- Будницкий, О. В. (ред.). (2008). Еврейская эмиграция из России 1881–2005. Москва: РОССПЭН.
- Города Российской империи в 1910 г. (1914). Санкт Петербург.

- Обзор Сувалкской губернии за 1911 год (1912). Сувалки: Типография Губернского Правления.
- Офросимов, Л. (1912). Отхожий промысел за океан: обследование виленской губернии. Вильна: Unknown.
- Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 года (1904). Санкт Петербург: Центральный Статистический Комитет.
- Тизенко, П. (1909). Эмиграционный вопрос в России, 1820–1910. Либава: Unknown.
- Филипов, Ю. Д. (1906). Эмиграция. Санкт Петербург: Unknown.
- Эйдинтас, А. (1989). Литовская эмиграция в страны Северной и Южной Америки в 1868–1940. Вильнюс: Мокслас.

Vartai į Vakarus: lietuvių ir žydų emigracija iš lietuviškųjų gubernijų, 1867–1914 m.

Tomas Balkelis

UNIVERSITY COLLEGE DUBLIN

S A N T R A U K A . Straipsnyje lyginama tarptatlatinė lietuvių ir žydų emigracija iš lietuviškųjų Rusijos gubernijų į Vakarus 1867–1914 metais. Jame tiriami emigraciją sukėlę socialiniai, ekonominiai ir politiniai pokyčiai, taip pat emigracijos dinamika, socialiniai profiliai, agentų tinklai, kryptys ir būdai. Straipsnis remiasi kai kuriais archyviniais dokumentais, gausia antrine literatūra. Autorius atskleidžia dviejų gyventojų grupių emigracijų priklausomybę, jų bendrą emigracinę patirtį. Tokiu būdu siūloma lyginamoji skirtingų grupių emigracijos tyrimų perspektyva.

P a g r i n d i n i a i ž o d ž i a i : MIGRACIJA, ŽYDAI, LIETUVIAI, LYGINAMOJI ISTORIJA,
RUSIJOS IMPERIJA.

Good Governance? The Prophet Muhammad Controversy and the Norwegian Response

---

Ada I. Engebrigtsen

NORWEGIAN SOCIAL RESEARCH, NOVA

S U M M A R Y : This article discusses the Norwegian government's management of the crisis between the West and the Muslim world connected to the caricatures of the Prophet Muhammad, published in Denmark and Norway in 2005 and 2006. While the Danish government rejected the efforts by Muslim leaders in Denmark who asked for some sort of official apology or regret that the drawings were published, the Norwegian government expressed their regret early in the process while at the same time emphasising freedom of speech and a free press as important aspects of democratic societies. These different reactions should be understood both as an expression of the different political situations in the two countries and as an expression of the different importance of the two publishing journals. The whole crisis should be seen as an important instance of the ongoing processes of religious integration that are taking place in Western countries as an aspect of the general civilising processes discussed by Norbert Elias (among others). The crisis raised a heated debate in Norway about the relation between individual rights as expressed by the freedom of speech, and collective rights as expressed by religious feelings among a minority. Several discussants criticised the government for meekness when confronted with Muslim threats. The author argues that precisely because of the ambivalence it expresses, the Norwegian management of this crisis was an instance of good governance; ambivalence being perhaps the only viable position in a multicultural society.

Key words : GOVERNANCE, CONTROVERSY, AMBIVALENCE, RELIGION, MUSLIMS, INTEGRATION.

Introduction

In 2006 Europe, or more precisely Scandinavia, was involved in a conflict that has been given many labels. The publishing of a series of caricature drawings in Denmark and Norway of what was meant to represent the prophet Muhammad with a bomb in his turban caused uproar among Muslim protesters all over the world, but most severely in Muslim countries. Because the conflict between the Danish government and Islam escalated, the media coverage has focused on the Danish public management of the conflict. In this article, I will draw attention to the reaction of the Norwegian government to the publication of the same drawings. I will discuss three main themes: 1. How should the conflict be understood in a global perspective? 2. Does the handling of the

controversy by Norway correspond to the official Norwegian migration policies? and 3. Should the Norwegian reaction be viewed as an example of good governance in a multi-ethnic community? But first, let me give some brief demographic and historical facts.

Norway – between multiculturalism and ethnocentrism

In 2005, at the time of the Muhammad controversy, there were *c.* 380,000 immigrants (including people with immigrant parents) in Norway that is *c.* 8 per cent of the total population and three times as many as was verified in 1980. The majority, approximately 205,000, came from Asia, Turkey, Africa and South America. About 65,000 came from Eastern Europe and the remaining 53,000 came from Scandinavia, the USA and other Western European countries. Approximately 46 per cent of these were Norwegian citizens, and about 115,000 were Muslims (Østbye, 2006).

Norway has, in sharp contrast to most European countries and the Muslim world, a history of relatively strong ethnic, linguistic, religious and cultural homogeneity. That is, there have always been people with different ethnic and religious affiliations, with other mother tongues than Norwegian, but they have been few and powerless and have hardly challenged the Norwegian majority apart from some important instances (Kjeldstadli, 2003). People like the Roma are very few and not stationary; the local gypsies (Tater), together with Jews and Kvens (Finns) have all lived in different relationships to the majority and have suffered different kinds of assimilation efforts, injustice and extinction (most Jews were in fact deported during the Second World War), but they have not challenged the Norwegian cultural or political hegemony. The Sami people is the only minority in Norway that is organised as an ethnic group and after decades of assimilation and oppression, rebelled against the government, the last time in the early 1970s. This conflict resulted in their acknowledged status as an indigenous population and a certain protection of their territory, language, and traditional trade, reindeer herding, together with a degree of self-government (cf. Eidheim, 1971, 1992; Erke and Høgmo, 1986; Høgmo, 1986). The conflict between the Sami and the Norwegian government did, in my opinion, teach the Norwegian authorities and the Norwegian people a lesson that has influenced minority and migration politics since. At the same time as the Sami conflict evolved in the 1970s, Norway turned from being a country of net emigration to a country of immigration (Brochmann, 2003). Of course there has always been immigration to Norway, but during the 1960s with the expansion of the economy, migration of workers mostly from Italy and Spain, from North Africa and South Asia

increased substantially. When the borders were closed to labour migration in 1975, the influx of refugees took off and increased during the 1980s reaching its height in the early 2000s. From 2003 the borders were again opened to controlled labour migration from the EU and at the same time more restricted measures for the admittance of refugees and their families were introduced (Brochmann, 2003). Border control has been a constant preoccupation of Norwegian authorities in periods of “mass migration” as well as in periods of very limited migration. This is interesting as the migration to Norway always has been quite modest compared, for instance, to Sweden (Brochmann, 2003). However, the combination of controlled immigration and equal opportunities has been a leading principle of the Norwegian policy after the Second World War as Norway developed its welfare state, and has legitimated the authorities’ vigilance on immigration control. As the Norwegian welfare system developed and access to welfare benefits became a right to all legal inhabitants, Norway became an attractive destination for foreigners and the authorities increasingly wanted to control access to the country. But as the figures demonstrate, the immigrant population increased substantially after the late 1980s in spite of border control, mainly due to quite a liberal policy with regard to reuniting immigrants with their families.

The Norwegian minority policy after the Sami conflict may be described as ambivalent multiculturalism. As Nederveen Pieterse (2001) argues multiculturalism is, however, a slippery concept, that refers both to the ongoing flux of cultural identities and to political organisational arrangements. Multiculturalism, in this case, refers to a political process of renegotiation of power relations, where collective identities other than the majority identities are recognised, legitimated and supported by the state (Nederveen Pieterse, 2001: 393). In Norway, the basis of migration policies has been an ideology of equality, governance and welfare. New citizens are included into the welfare state and expected to exchange this inclusion with adherence to the Norwegian language, ideology of equality and with entrance into the labour force. Inclusion by equality is managed by different kinds of state interventions and compensatory measures, and by continuous public discourse on the rights and obligations of migrants, and public and popular demands for moral, cultural and religious “sameness” that many immigrants have experienced as assimilatory. To promote religious and political freedom and to support collective identities, the state also contributes to the immigrants’ ethnic and religious organisations. This dual approach of regulation, prescription and measures tailored towards individual integration, and support for organisations and thus for collective integration, mirrors an inherent contradiction of multiculturalism. Many critics have noted that

multiculturalism is a political strategy for recognition and protection of cultural groups that are threatened by state hegemony, but these strategies are always running the risk of cementing cultural identities and legitimising internal domination in cultural groups (Banting and Kymlicka, 2006; Nederveen Pieterse, 2001; Willett, 1998). In Norway, the inherent dilemma of multiculturalism policies, between collective and individual rights and obligations, has been handled by what I see as a form of double bind: “you may be a Pakistani, but not too much and not for too long and always only secondary to being a Norwegian”. But what it means to be a Pakistani or a Norwegian, and what “too much Pakistaniness for too long” means is vague and shifting. This complex system of ideologies and ideals, political strategies and measures that all aim at combining different aspects of equality as sameness (Gullestad, 1985) with the recognition of cultural differences is what I term ambivalent multiculturalism. I will come back to this theme later in this paper.

The integration discourse has however never been static, but has changed slowly from a focus on how immigrants should adapt to Norwegian society, and its values and practices, to view integration as a relational process that also demands changes in Norwegian society such as “culture sensitive” welfare services to ensure equal access to all citizens (Kjeldstadli, 2003). Arising from courses to help immigrants to adapt, the authorities have, during the last years, demanded that public services adjust their procedures and attitudes to service a multicultural population. But at the same time it seems that the public focus on culture has changed from a positive idea of culture as “something” that should be protected, to culture as a problem, because it hinders loyalty to “the Norwegian way of life”. The media coverage of immigration and immigrants, as well as the general public discourse, has been based on the implicit perception of an inherent dichotomy between social cohesion and immigration, and the inherent dilemma of multiculturalism manifested as a dichotomy between individual and collective rights has only seldom been discussed explicitly. This dilemma is mainly expressed in terms of discussions about the immigrants’ violation of cultural codes, such as, food traditions, women’s veiling, child-rearing practices, and violations of human rights such as female circumcision and forced marriages. The press has played a central role in this discourse of “foreigners as problems”. Simultaneously, parts of the press have always been critical to any strengthening of migration control and stigmatisation of immigrants. The current media coverage of the “multicultural Norway” is increasingly sensitive to any explicit stigmatisation of immigrants, in line with multicultural tendencies of integration rhetoric and policies, but it continues, nonetheless, to promote a view of immigrants and culture as inherently problematic.

There is, however, a substantial opposition, albeit ambivalent, to these multiculturalist perspectives. The far right party Progress Part (*Fremskrittspartiet*) has always opposed the hegemonic ideology on migration. This party has many agendas, but it is in the field of immigration that their rhetoric and policy represents the most explicit opposition to all other parties. This party has, however, been growing constantly in the last decade, while the other parties have been loosing voters to them, a tendency that has pressed the political establishment towards more restrictions in many fields (see a similar situation in the Netherlands and in France). The combination of the state's ambivalent multicultural minority policy, the far right party's hostile propaganda and the media's preoccupation with immigration as a threat to social cohesion, has formed a public opinion of migrants as welcome as long as they are not too many and as long as they become Norwegian, but dangerous if some imagined limit is crossed and if they retain "too much" of their social and cultural particularism. After the 11 September 2001 the focus on Muslims as threats has of course been a preoccupation all over Europe, but anti-Muslim sentiments were rather slow to develop in Norway¹.

The demographic history of Norway has not given us great opportunities for learning how to handle culturally heterogeneous communities and my point here is that our homogeneous past has developed a certain attitude towards foreigners and foreign ways that has hindered the development of an explicit multiculturalist policy. Although equal opportunities through work and welfare for all has been, and is, a fundamental right for all living in Norway, it has taken a long time for public services to internalise ideas of cultural difference as a fundamental right as well. Even if there has been a slight shift in the government's integration policies towards an understanding of integration as a relational process where both parties need to be accommodated, the idea that Norwegianness is superior to most other ways of life, values and practices is still present and may limit minorities' equal access to public services and to the labour market. This is a tension that governs the relationship between minority communities and the majority. In a discussion I had about integration of migrants with a teacher working at a learning centre for immigrants in 2003, he expressed his monocultural world view in this way: "Don't you find it strange that people that have lived in Norway for 20 and 30 years still insist on being Muslims?"

But as we shall see, many initiatives also by government institutions have been taken at the same time, to bridge what is seen as the divide between Muslims and Christians and these long-standing processes may have counteracted and downplayed possible conflicts.

---

¹ Anti-Muslim sentiments have increased in recent years in part due to the prophet Muhammad controversy.

Inter-religious contact and dialogue

Since the early 1980s contact and communication between leaders of Christian and Muslim congregations in Norway has been established and this led to the first inter-religious congress “Norway as a multicultural society” in 1988. The first institutionalised forum for inter-religious dialogues were established with the Emmaus Centre for Dialogue and Spirituality in 1991. Oddbjørn Leirvik,² one of the founding fathers of the inter-religious dialogue in Norway, wrote that this process continued with the establishment of the National Christian-Muslim Contact Group of the Churches and the Islamic Council in Norway [*Kontaktgruppa for Mellomkyrkjeleg Råd og Islamsk Råd*] in 1993 and eventually with the Council for Religious and Life Stance Communities [*Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn*] in 1996, and the Oslo Coalition on Freedom of Religion or Belief [*Oslokoalisjonen for tros- og livssynsfrihet*] in 1998 (Leirvik, 2006). After the events of 11 September, and the consequent action in Afghanistan the next month, a letter was sent from the secretary general of the Contact Group of the Churches and the Islamic Council in co-operation with the largest Pakistani mosque in Oslo, in which the prime minister and leader of the Christian Democratic Party (*Kristelig folkeparti*), Kjell Magne Bondevik, was criticised for impetuously supporting the American bombing. When the war against Iraq began in 2003 the reaction in Norway was relatively united in the face of a much more troubled international picture. Together with countries like France and Italy, the Norwegian government refused to join the nations that wanted to go to war and Prime Minister Bondevik initiated a meeting with Christians, Muslims and other religious leaders where he underlined that God is with those that suffer, and opposed Saddam Hussein’s and George W. Bush’s efforts to exploit God as support for their war. Christians and Muslims gathered in a mosque in common prayers for peace (Leirvik, 2003). Norway did, nonetheless, eventually engage in the Iraq war by sending officers that trained the Iraqi police force and the so-called humanitarian personnel. It is important that government-supported, institutionalised inter-religious co-operation was established long before the Muhammad controversy took off. This made it possible for the Muslim and Christian leaders to co-operate

---

² Oddbjørn Leirvik is a professor of inter-religious studies at the Department of Theology, University of Oslo. He is one of the leading theologians of inter-religious dialogue in Norway and played a prominent role in establishing the inter-religious organisations and fora that were important for the constructive development and handling of the Prophet Muhammad controversy in Norway.

from the very beginning of the caricature controversy. Shortly after the cartoons were published in the Norwegian newspaper *Magazinet*, the contact group met and developed the basis for a joint statement that a broad range of Christian and Muslim leaders later made public on 3 February 2006 (Leirvik, 2006).

The Danish newspaper *Jyllands-Posten* and the Prophet Muhammad controversy

In 2005 immigrants made up 8.9 per cent of the Danish population and about 180,000 were Muslims (Hedetoft, 2006; Bureau of Democracy, n.d). The Danish prime minister, Anders Fogh Rasmussen, a leader of the Liberal Party (*Venstre*), and a head of a right-wing coalition with the Conservative People's Party (*Det Konservative Folkeparti*), had just won his second term in office in 2005. This government had taken several measures to tighten migration control and integration policy, and sentiments critical of Muslims had been rising also spurred by the murder of the Dutch filmmaker Theo Van Gogh in the Netherlands the previous year (Hylland Eriksen, 2007). On 30 September 2005 the Danish newspaper *Jyllands-Posten* commissioned and published 12 drawings of the Prophet Muhammad where he, among other things, was portrayed as a terrorist. The drawings were commissioned by the editor who, allegedly annoyed by several artist who had refused to make drawings of the prophet for a children's book, had invited the best newspaper artists in Denmark to draw caricatures of the Prophet "to find out how far the self-imposed censorship had reached" (Hylland Eriksen, 2007: 177). *Jyllands-Posten* is one of Denmark's largest and most influential newspapers with an explicit migration-critical readership profile, and represented a broad Islam-critical trend among intellectuals and politicians (Leirvik, 2006a). The caricatures raised anger and frustration among Danish Muslims, who sent a petition to Muslim ambassadors, and on 12 October 2005 the Danish prime minister Anders Fogh Rasmussen was invited to meet with eleven diplomats of Muslim-majority countries in order to discuss what they saw as a general antagonistic campaign against Islam and Muslims in Danish media and politics. The prime minister rejected the invitation in a letter to the ambassador of Egypt stating that that freedom of the press is a fundamental principle in Denmark and that therefore he was not able to influence the press. He also stated that blasphemous expressions were prohibited by law and that the offended might bring the case to court (Kunelius et al. 2007). The Egyptian ambassador's written reply stated that

the intent was not to prosecute *Jyllands-Posten*, but that they wanted "...an official Danish statement underlining the need for and the obligation of respecting all religions and resisting from offending their devotees to prevent an escalation which would have serious and far-reaching consequences" (Egypten gav, 2006).

The Egyptian ambassador played a leading role in the diffusion of the drawings in the Muslim world, and Rasmussen and the Danish government were criticised by the Danish political opposition, by the former minister of foreign affairs and by a number of Danish ex-ambassadors. By refusing to meet the ambassadors and to give any kind of apology to the Muslim leaders, Rasmussen demonstrated that he did not regard the incident as a problem to the government. However, Rasmussen was proved to be very much incorrect. In October 2005 a Muslim organisation in Denmark filed a complaint with the police, claiming that *Jyllands-Posten* had violated the Danish criminal code concerning blasphemy and libel. The public prosecutor rejected these claims on the grounds that he found no basis for the complaints. Frustrated with this development two imams, granted sanctuary in Denmark, created a dossier containing several letters from Muslim organisations in Denmark complaining about the public treatment of Muslims, together with a sampling of offending anti-Muslim drawings and texts, among them drawings that had nothing to do with the current conflict, or with Muslims at all.³ The imams then travelled widely in the Muslim world circulating the dossier to influential Muslim leaders. On 6 December 2005 the dossier was presented to the Organisation of the Islamic Conference (OIC). The OIC demanded that the United Nations impose sanctions upon Denmark (IslamOnline, 2006).

In January 2006 the first Arabic boycott of Danish goods was under way and the same day Danish flags were burned in Gaza. It was not to be the last time. Only after great pressure from the opposition, and not until mid-February 2006, did the Danish prime minister A.F. Rasmussen officially apologise for the offence that the cartoons had caused in the Muslim world: regretting the wounded feelings of many Muslims, but still repeating the newspaper's right to publish the drawings. A fortnight later *Jyllands-Posten* published several letters of apology on its web site, one of them in English, "In our opinion, the 12 drawings were sober. They were not intended to be offensive, nor were they at variance with Danish law, but they have indisputably offended many Muslims for which we apologise".

---

³ One picture was taken from a report in a French newspaper from a local pig festival, but presented in the dossier as yet another caricature of the prophet.

A longer apology from the editor-in-chief Carsten Juste in Arabic was also issued on the *Jyllands-Posten* home page on 30 January 2006. The editor underlined that the newspaper had established dialogues with Muslim leaders and Muslims in Denmark to try to establish peaceful co-operation on the issue (Selbekk, 2006).

The riots, however, continued and in September 2006 BBC News reported that the Muslim boycott of Danish goods had reduced Denmark's export by 15 per cent between February and June (BBC News, 2006). In addition, the Muslim reactions had caused 139 deaths in Muslim countries mostly by police firing on demonstrating crowds and the cost to Danish business was around €134 million (BBC News, 2006).

The conflict developed as a scismogenetic process (Bateson, 2000) where the spiral of incidents escalated on both sides and were self-confirming and symmetrical, based on their own logics and dynamics, without any intermediary agent. The inter-religious dialogues that had been going on for a long time in Denmark, as in Norway, were not employed as a controlling mechanism to bring the two sides in communication with each other. One important difference between the Norwegian and the Danish situation being that the Danish dialogue had not been institutionalised among the religious leadership and the government, a fact that may have limited its power to interfere. Another interpretation being that none of the parties wished to communicate as the conflict was in response to long-felt frustrations on both sides. Polls taken during the conflict showed that a large majority of Danes supported the publishing of the caricatures (Selbekk, 2006).

The Norwegian newspaper *Magazinet* and the controversy

On 10 January 2006 the small, relatively unknown Norwegian newspaper *Magazinet*, with a charismatic Christian readership profile, published the same pictures under the pretext of freedom of speech. The reactions were rather slow, but unexpected. Previously in that month, and before the international pressure towards Norway was significant, the Department of Foreign Affairs sent a list of arguments about the publication to its ambassadors in the Middle East to prepare them for discussions with authorities and religious leaders. These arguments expressed regret about the emotions that publication of the drawings had caused among Muslims, an appreciation that the drawings were viewed as disrespectful and that they contributed to create distrust and cause unnecessary conflict. It was also underlined, however, that the freedom of speech and the press is a

fundamental right in Norwegian society, but that legislation also limits hateful utterances and slander. This last phrase was strongly criticised by a member of the opposition who argued that the Foreign Ministry should have expressed a stronger concern about defending freedom of press than it had done regarding respect towards religious feelings. The reaction to the publication increased in strength and on 7 February 2006 the Norwegian force in Afghanistan was attacked in its base by furious demonstrators, six Norwegian soldiers and eighteen Afghans were injured while four demonstrators were killed. Shortly after this attack, several Norwegian embassies were attacked by angry demonstrators and the embassy in Damascus was burnt to the ground.

The following day, on 8 February 2006 the prime minister, Jens Stoltenberg, gave a statement about the situation to the Storting (Norwegian National Assembly). Here, he underlined the seriousness of the political situation both abroad and in Norway; that a multicultural society needs to develop respect for different values and that anti-Norwegian sentiment in Muslim countries was not to be interpreted as the general sentiment of Muslims. He emphasised that violent attacks are under no circumstances acceptable and that Norway would take the necessary measures to protect its citizens and properties. He then confirmed that freedom of expression is a fundamental human right; is established by the Norwegian constitution and is an important condition for religious freedom. He continued that freedom of speech is a right and not an obligation: "We all have the responsibility to take other peoples feelings into consideration when we express ourselves. Not least do we need to consider other people's beliefs and religions. The Muhammed caricatures have wounded the feelings of many Muslims"⁴ (Statsministerens Redegjørelse, 2006). He added that expressing regret for publication of the drawings is not to restrict freedom of speech, but to engage in the debate that is the main purpose of an unrestricted argument and freedom of expression.

On one of the first days of February, Foreign Minister Gahr Støre and Prime Minister Jens Stoltenberg appeared independently on national television and declared that they lamented that the publication of the cartoons had upset Muslims, that they regretted the publication had occurred, but that freedom of press is a constitutional right and that the government could and would not interfere in the media⁵. During the Friday prayer, on the same day, Norwegian imams urged the congregation to self-restraint. Some days later the foreign minister, Gahr Støre, also had a meeting with

---

⁴ Author's translation from Norwegian.

⁵ It has not been possible to source the precise text of these broadcast comments.

the Islamic Council, the major Norwegian-Islamic umbrella organisation, and it promised to use its contacts to support the Norwegian government's case. As the uproar spread the government supported a delegation of Muslim and Christian leaders that had been prominent members of the inter-religious dialogue to meet the leader of the European Council for Fatwa and Research, Ysuf al Qaradawi, to present the official Norwegian stance on this conflict. After this declaration the Islamic Council in Norway declared that the planned next day demonstration against the drawings was cancelled and those who decided to participate were not true Muslims. Still, the demonstration gathered between one and two thousand people, but it was peaceful. In contrast to the poll in Denmark, a similar poll showed that 45 per cent of the Norwegian population thought that the caricatures should not have been published. Like the Danish people a majority supported their government (Selbekk, 2006).

A global process of religious integration

A global process of religious integration is one of the unintended consequences of economic globalisation. Norbert Elias's ideas of the civilising process vision which proposed that global social development leads to a constantly increasing social, economic and mental interdependence of all human groups, but that one expression of this process is the struggle for global supremacy that may lead to either war and disintegration or to integration (Elias, 2001: 227). Elias further states that one curious aspect of this process of global integration is that the *we-identity* of most people lags behind the reality of integration already achieved: "The we-image trails far behind the reality of global interdependence, which includes the possibility that the common living space will be destroyed by particular groups" (Elias, 2001: 227). Elias's point is that the "we-feeling" necessary for global consciousness is not developed or only developed in a very abstract sense and that politicians, as well as the media, who to a large extent influence people's opinions, identities and everyday lives, are mostly interested in understanding and governing their personal nation states. Lately, and after Elias's time, the preoccupation with global warming has confirmed Elias's insistence of all peoples "being in the same boat", a consciousness shared by most politicians and people in general, but as soon as the nation state appears to be threatened, as now with the financial crisis, it is this rather narrow "we-identity", that is given priority, even though the financial crisis more than any other crisis expresses our global interdependence as humans. Not only are we growing increasingly interdependent in solving the

ecological and economical problems that the earth faces, as people from distant places increasingly share the same living spaces and are presented with each others' values, practices and religious beliefs, we become increasingly interdependent socially and culturally. Religious integration is thus a consequence of social integration. This rapid religious integration is taking place foremost in Europe and the US and other migration destination areas, but it has, as we have seen, worldwide implications. By religious integration, I mean the increasing dialogue and influence between local interpretations and practices of religious texts and dogmas, as well as, between world religions. In Europe, the religious integration of Christians and Muslims in secular, as well as non-secular, states has been in the forefront of the public awareness. These are the most numerous and perhaps most comparable of the world religions and important political interests are anchored on a division of the Muslim and the Christian world. This sharing of the same living space between Muslims and Christians in secular, as well as in Christian states like Norway, challenges the religious and cultural hegemony of most nation states, the universal regulations that these states have agreed upon and thus the state as a core source of loyalty for the population. The merging of different religions, world views and practices may develop a common habitus of pluralism and peaceful coexistence, but also different and conflictual religious and cultural habitus that compete with and challenge each other.

Islam is, for reasons I have previously mentioned, seen as the major challenge not only to Christianity, but to democracy and individual freedom and equality. Thus Islam has taken on the emblematic nature of the religious enemy, although religious values and practices in Hinduism and Buddhism as well as several Christian faiths are just as contrary to many of the core western democratic values. The influx of Polish migrants to the Catholic Church in Norway is one example of local interpretations and practices that meet and must adapt to each other. But also Islam is going through a process of religious integration among Muslims that colour their relation to the majorities where they live. Muslims from different parts of the world, of all creeds and with different national interpretations and practices of their religion are merged together in Europe and other migration regions. This process of integration is also full of conflicts and set backs, but there are signs that a European Islam and a European-Islamic habitus is emerging. Although their position is much debated, religious scholars like the Swiss academic Tarique Ramadan who is advocating a new European Islam, the leader of the European Council for Fatwa and Research, Ysuf al Qaradawi, who advocates a development of democratic Islam are, together with the emerging co-operation between European governments and Mosques in the

education of imams and the proliferation of initiatives for secular–religious dialogues and inter-religious dialogues, all signs of emerging co-operation and communication between the state and religious institutions, and between religious leaders of all faiths. The Muhammad controversy must be understood as an instance of the process of integration between Christianity or secularism and Islam, with Islamic integration as a backdrop.

It is as an instance of the historical integration of religious, cultural and political configurations that have developed, if not in isolation then at least in relatively independent political entities, that we must understand the controversy of the Prophet Muhammad drawings. Rather than seeing it as a clash of civilisation, it should be seen as an instance, and possibly a decisive instance, in the formation of a new European social figuration where Muslims are not confined to the margins.

Religious freedom and freedom of speech

One may easily believe that the public debate that followed the controversy was about the conflict between two types of “freedoms” or “rights” that of speech and that of religion. A closer look reveals a more complex picture. As Leivrik (2004: 34) notes “in global inter-cultural and inter-religious dialogues the tension between a liberal accept of difference and a radical engagement for justice has become an urgent challenge”. The public debate that followed the Muhammad caricatures can more interestingly be classified as either defending the right to religious difference and the respect for different sentiments and creeds, or the right to freedom of speech and the battle against what was seen as irrationality in Muslim reactions. Thus the debate structured the tension that Leirvik writes about between a liberal accept of difference and a radical urge for justice and change. This tension again concerns the troubled relationship between individual rights and collective rights. Does the law protect the individual and his or her right to free choice or a religious or cultural group’s right to traditions that may violate individual rights? Religious freedom protects both the individual right to choose religious faith and a religious group’s right to traditions that are not necessarily valued by the majority, like institutionalised inequality between men and women. Freedom of speech is, however, predominantly an individual right.

The fronts of this debate were and are politically unclear and the borders are fuzzy. Human rights activists, sworn secularists, certain feminists and gay activists, together with a group of left wing authors, conservative

liberals and charismatic Christians were the most prominent defenders of an absolute definition of freedom of speech during the conflict. On the critical side we find other representatives for the political left, together with the leader of the Christian Democratic Party, the Labour Party leaders and the traditional Liberal Party, who argued for respect for religious differences and religious feelings. Several representatives of the educated élites among migrants voiced a critique of the political leadership's handling and criticised the government for not defending freedom of speech and for not confronting Muslim leaders more directly, while others again urged for respect for religious feelings and symbols and some even called for the re-implementation of the old law against blasphemy.

Many observers see the ongoing inter-religious communication between Muslim and Christian leaders as the basis and reason for the government's steady dialogic approach to the caricature crisis. As already emphasised, the Norwegian dialogue was institutionalised long before and the government played an important part in it, this made it possible for the political leaders to utilise it as a mediator between themselves and the Muslim leaders in Norway and globally. It is, however, also relevant to point to the political context of the controversy in Denmark and Norway. Norway had just elected a social democratic government coalition, where the socialist party, one of the most explicit parties in favour of immigration, held a firm position. The first government statements promised a more liberal migration policy and talked optimistically about the multicultural society.

An instance of ambivalent multiculturalism?

Since 2006 inter-religious dialogue has continued in Norway. But several voices have questioned whether the Norwegian official apology improved the position of liberal or conservative Muslims, and whether it has contributed to the inter-religious integration in Norway or to sharper divides and a greater distance between Muslims and Christians.

Apart from criticising the government for not explicitly supporting the principle of freedom of speech over that of respect for religious convictions, the government was also criticised for cutting corners in their handling of the controversy. The one major critique that has been presented is the government's alleged scapegoating of the editor-in-chief of *Magazinet*. Critics have pointed to the fact that the caricatures were published in several other more influential journals other than *Magazinet*, but as *Magazinet* represented a marginal part of the Norwegian public, the government chose

to lay the blame there. Several critics have also argued that the apology from Vejbjørn Selbekk, the editor-in-chief of *Magazinet*, was a result of strong pressure from the government. The second major critique concerned the visit of the official delegation to the controversial leader of the European Council for Fatwa and Research, Ysuf al Qaradaw, during the conflict. Critics have argued that the government-supported delegation of religious leaders that met with Yusuf al-Qaradawi implicitly supported not only his leadership, but also his undemocratic views of difficult issues, such as the existence of the state of Israel. There are other interesting developments as well. In Denmark, the media announced that 2,000 Danes converted to Islam the following year (not documented) and that the far-right parties appear to have increased their supporters substantially in the following years. The same increase in support of the far right was repeated in Norway, in spite of the fact that the majority of Norwegians supported the government's handling of this crisis (Selbekk, 2006).

So is it reasonable to see the Norwegian official handling as an instance of ambivalent multiculturalism that I have described above as a characteristic of the Norwegian migration policy, or is it reasonable to see it as an instance of good governance? Or, is ambivalent multiculturalism a reasonable basis for good governance? This question should be discussed in a historical context just as the controversy must be understood in its long historical framework. From a rather monocultural history and perhaps most importantly a mono-religious history where the state and state-religion has played a prominent political role, Norway has in the last 30 years experienced a radical change in its demographic composition and a substantial challenge to its religious and cultural hegemony. During the last 30 years the number of members of Islamic congregations has increased from about 1,006 in 1980 to close to 80,000 in 2007. The number of Muslim-born citizens was estimated at around 150,000 in 2005 (Leivrik, 2006b), a number that generally has increased since then. This makes Islam the largest minority religion in Norway. And, as already discussed briefly, these Muslims have come from countries with different interpretations and practices of Islam, which has made it difficult for the government to consider and treat them as one group, as it has made it difficult for the Muslims themselves to act as one group towards the government. As we see from the development of inter-religious dialogues, the communication between religious leaders has, however, developed in accordance with the increase of Muslims from 1983. This fact, together with the fact that the Norwegian constitution is based in Christianity and that the Church of Norway is the official religion of the state, may have been decisive for the initiatives, but most prominently for

the institutionalisation of inter-religious dialogues. On the one hand the state church formation has been a challenge to Muslims due to, for instance, the Christian education in kindergartens and schools, on the other hand, this religious foundation of the state may have created a basic respect for faith in general among the Norwegian leadership.

And the religious controversies in Norway are not only between Christianity and other religions or internally among Muslims, there is an increasing plurality also among Christians in Norway, among these is what sometimes is termed “the new Christian right” (Leirvik, 2006a: 17). Parts of this movement has expressed much of the same attitudes towards Muslims as the Progress Party (*Fremskrittspartiet*) and in 2004 their leader was invited to speak to an congregation called the Living word (*Levende ord*) where he made strong accusations towards the Prophet Muhammad. This congregation has strong affiliations to the journal *Magazinet* and its editor-in-chief (Leirvik, 2006a). Leirvik (2006a) argues that the caricature controversy also was an expression of the political competition between the established state Church with its established policy of inter-religious dialogue and the religious opposition represented by *Magazinet* with its strategy of religious confrontation. Thus the controversy was about more than the freedom of religion and speech and of individual and collective rights, it can also be seen as an expression of the religious-political conflict between a consensus – seeking social-democratic government – and a more conflict-seeking political religious right.

In this light, the government’s management of the controversy was the only possible approach to protect its inter-religious process and confirm its legitimation in the Muslim and general immigrant population and at the same time take an active stand against the more conflict-seeking elements in Norwegian politics. The government’s management was also in line with the recent emphasis on integration as a relational process where all parties must adjust. Leirvik (2006a) further states that the controversy made it clear that Norwegian Muslims have become a powerful minority – one which may stand together if necessary – and that the Norwegian government must take this grouping seriously. I would suggest seeing the political management of the controversy as an example of emerging multiculturalist praxis both between the Norwegian and the Muslim leadership. The government signalled by its management of the crisis that immigrants and minorities are considered first of all as Norwegians and then as Muslims, citizens with different interests that demand equal respect, just like the Muslim leaders signalled that their Norwegian citizenship is as important to them as their religious “citizenship”.

The civilising process is, however, as Elias (2001) underlines, not without its conflicts, its setbacks and decivilising clashes. Some, among secularists, Christians and Muslims still hold that either freedom of speech or freedom of religion was violated by the consensus policies of the leadership and that the handling of the controversy is an example of ambivalent multiculturalism. In my own view, the leadership on both sides demonstrated that compromises constitute the art of the possible in a multicultural society. The Polish sociologist Zygmunt Bauman (1991) has argued that living with indeterminacy is necessary in a post-modern social situation, where “strangers” live close together. The fear of ambivalence and the faith in order and strict categorisations was the mark of the era of assimilation; the modernist era. Bauman argues that ambivalence is the only viable position in a situation where strangers can neither be killed, chased nor transformed, but where living with and respecting difference is the only constructive way (1991: 201). Elias’s theory of social integration as a historical, but non-linear, process parallels Bauman’s thoughts in several ways. Elias saw man as inherently social and inherently dependent of other humans. The civilising process was, in his view, in many ways a realisation of this interdependence of men. But the interdependence that Elias saw was not one achieved through assimilation or the creation of sameness, but rather created through interdependence dialogues that would diminish dividing differences and increase a society’s internal variation (Elias, 2001). This is how, I believe, we may imagine a multicultural society, not one based on sameness and the absence of conflict, but one based on conflicts that can be handled because the dividing differences are exchanged for some overarching agreements, and on the respect for variation and acceptable difference. It is in this line of argument that I consider a certain ambivalence necessary for good governance in a multicultural society (Bauman, 1991).

SOURCES

- Banting, K., and Kymlicka W. (Eds.). (2006). *Multiculturalism and the welfare state. Recognition and redistribution in contemporary democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Bateson, G. (2000). *Steps to an ecology of mind: collected essays in anthropology, psychiatry, evolution, and epistemology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bauman, Z. (1991). *Modernity and ambivalence*. Cambridge: Polity Press.
- Brochman, G. (2003). Innvandring og innvandrere på 1970-tallet. In H. Tjelmeland (Ed.) *Norsk Innvandringshistorie: Bind 3. I globaliseringens tid 1940-2000*. Oslo: Pax.
- Bureau of Democracy, Human Rights and Labor. (n.d.). *International religious freedom report 2005*. Retrieved June 19, 2009 from <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2005/51549.htm#>.

- BBC News (2006, September 9). *Cartoon row hits Danish exports*. Retrieved June 19, 2009 from <http://news.bbc.co.uk/2/hi/5329642.stm>
- Eidheim, H. (1971). *Aspects of the Lappish minority situation*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eidheim, H. (1992). Stages in the development of Sami selfhood. *Working Paper No. 7*. Oslo: Department of Social Anthropology, University of Oslo.
- Elias, N. (2001). *The society of individuals*. New York: Continuum.
- Erke, R. and Høgmo, A. (1986). *Identitet og livsutfoldelse. En artikkelsamling om flerfolkelige samfunn med vekt på samenes situasjon*. Tromsø: Universitetsforlaget.
- Gullestad, M. (1985). *Kitchen-table society: a case study of the family life and friendships of young working-class mothers in urban Norway*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Hedetoft, U. (2006). Denmark: integrating immigrants into a homogeneous welfare state. *Migration Information Source*. Retrieved June 19, 2009, from <http://www.migrationinformation.org/Profiles/display.cfm?id=485>
- Hylland Eriksen, T.(2007). Ytringsfrihet og globalisering. Karikaturstriden og kosmopolitiske verdier. In T. Hylland Eriksen and A.J. Vetlesen (Eds.) *Frihet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Høgmo, A. (1986). Det tredje alternativ. Barns læring av identitetsforvaltning i samisk-norske samfunn preget av identitetsskifte. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 27, 395-416.
- Kjeldstadli, K. (2003) Avslutning. In H. Tjelmeland (Ed.) *Norsk Innvandringshistorie: Bind 3. I globaliseringens tid 1940-2000*. Oslo: Pax.
- Kunelius, R., Eide, E., Hahn, O. and Schroeder R. (Eds.) (2007) *Reading the Mohammed controversy. An international analysis of press discourses on free speech and political spin*. Germany: Projektverlag.
- Leirvik, O.B. (2003). 15 år med kristen-muslimsk dialog i Norge. *Norsk tidsskrift for misjon*, 3, 131-146.
- Leirvik, O.B. (2004). Kontekstuelle religionsdialog – i spenninga mellom liberal multikulturalisme og tverreligiøs aktivisme. *Norsk teologisk tidsskrift*, 105 (1), 32–46.
- Leirvik, O.B. (2006a). Kva var karikaturesaka eit bilete på?, *Kirke og Kultur*, 2, 147–159.
- Leirvik, O.B. (2006b). *Islam i Norge. Oversikt, med bibliografi*. Retrieved June 19, 2009 from <http://folk.uio.no/leirvik/tekster/IslamiNorge.html#statistikk>
- Leirvik , O.B. (2007). *Religionspluralisme. Mangfald, konflikt og dialog i Norge*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- IslamOnline (2006, January 30). *Muslims seek UN resolution over Danish cartoons*. Retrieved June 19, 2009, from <http://www.islamonline.net/English/News/2006-01/30/article01.shtml>.
- Nederveen Pieterse, J. (2001). The case of multiculturalism: kaleidoscopic and long-term views. *Social Identities*, 7(3), 393–408.
- Østbye, L (2006). Hvor stor innvandrerbefolkning har egentlig Norge? *Samfunnspeilet*, 4, Statistisk sentralbyrå.
- Selbekk, V.K. (2006). *Truet av Islamister*. Kjeller: Genesis Forlag.
- Statsministerens redegjørelse om situasjonen i forbindelse med aksjonene i utlandet (2006). *Stortinget – Møte onsdag 08.02.2006*. Retrieved June 19, 2009, from <http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Referater/Stortinget/2005-2006/060208/>
- Willett, C. (Ed.) (1998). *Theorizing multiculturalism. A guide to the current debate*. Oxford: Blackwell Publishers.

Geras valdymas? Diskusija dėl pranašo Mahometo karikatūrų ir Norvegijos atsakas

Ada I. Engebrigtsen

NORWEGIAN SOCIAL RESEARCH, NOVA

S A N T R A U K A : Straipsnyje nagrinėjamas Norvegijos vyriausybės atsakas į krizę, kilusią tarp Vakarų ir musulmoniškųjų valstybių po to, kai 2005 ir 2006 m. Danijos ir Norvegijos laikraščiuose buvo išspausdintos pranašo Mahometo karikatūros. Šių dviejų šalių reakcijos į krizę buvo skirtingos – Danijos vyriausybė atsisakė bendradarbiauti su vietiniais musulmonų lyderiais, prašančiais oficialaus valdžios atsiprašymo, tuo tarpu Norvegijos vyriausybė netrukus po vietinio laikraščio sprendimo perspausdinti karikatūras atsiprašė musulmonų, tuo pat metu akcentuodama kalbos ir spaudos laisvės kaip pamatinės demokratinės valstybės vertybes. Tokios šalių reakcijos turėtų būti suprastos skirtingų politinių situacijų dviejose valstybėse kontekste. Krizė, kilusi po karikatūrų išspausdinimo, straipsnyje analizuojama kaip ilgalaikio religinės integracijos proceso, vykstančio Vakarų šalyse, pavyzdys, remiantis Norbert Elias ir kitų autorių darbais. Autorė Norvegijos vyriausybės atsaką į kilusią krizę vertina kaip ambivalentišką, teigdama, kad tokia reakcija yra gero valdymo daugiakultūroje visuomenėje pavyzdys.

P a g r i n d i n i a i ž o d ž i a i : VALDYMAS, DISKUSIJA, AMBIVALENTIŠKUMAS, RELIGIJA, MUSULMONAI, INTEGRACIJA.

Prievartos retorika prieš visuomenės nebyliuosius: Lietuvos spaudos tekstų apie romus analizė

Vida Beresnevičiūtė

LIETUVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRO ETNINIŲ TYRIMŲ INSTITUTAS

S A N T R A U K A : Straipsnyje analizuojamas romų vaizdinys ir vyraujančios romų reprezentacijos Lietuvos spaudos tekstuose 2005–2006 m. Šie metai pasižymėjo intensyviu informacijos apie romus srautu, todėl tekstų duomenų bazė buvo pakankama atlikti kiekybinei tekstų turinio analizei, grindžiamai mažumos grupių ir žiniasklaidos analitine perspektyva, derinama su kitomis kokybinės analizės metodologinėmis priemonėmis. Remiantis anksčiau atliktų įvairių tyrimų rezultatais, kitais antriniais šaltiniais, straipsnyje aptariama konstruojamų romų vaizdinių dinamika ir tekstų turinio kaita. Straipsnio išvadoje teigiama, kad dominuojanti kalbėjimo apie romus schema šią etninę grupę apibrėžia kaip „kitą“ (dažniausiai kaip išorinį blogį, problemų šaltinį), besiskiriančią savo kultūrinėmis normomis, gyvenimo būdu ir kitais bruožais. Romai tampa apibendrinta beasmene grupe, kuri vaizduojama kaip „garsiai čiauškianti, rėkianti“, tačiau kartu nebylia ir nepatikima dialogo veikėja, dalyvaujančia išskirtinai neigiamoje veikloje (kriminalinė veikla, prekyba narkotikais, grėsmė saugumui, kaimynystei). Spaudos tekstuose konstruojama socialinių santykių tarp romų ir daugumos visuomenės santykių struktūra atskleidžia vyraujančią prievartos retoriką.

P a g r i n d i n i a i ž o d ž i a i : ROMAI (ČIGONAI), VISUOMENĖS NUOSTATOS, SPAUDA, TURINIO ANALIZĖ.

Lietuvoje romų problematika akylesnio visuomenės dėmesio sulaukia beveik dešimtmetį. Tarptautinės organizacijos¹ pastebi, kad visuomenei sparčiai keičiantis, Lietuvos romų problemos nesikeičia daugelį metų. Pastaraisiais metais atlikti Lietuvos romų bendruomenės tyrimai (pvz., „Romų ir darbdavių nuostatos dėl romų integracijos į darbo rinką“ (STI, 2007b), „Romų bendruomenės socialinės integracijos galimybės“ (STI, 2007a), „Romų padėties tyrimas: romai švietimo ir darbo rinkos sankirtoje“ (STI, 2008)) padėjo išsamiau pažinti šios bendruomenės patiriamas problemas įvairiose gyvenimo srityse. Tyrimų ir statistikos duomenys leidžia teigti, kad romų socialinė atskirtis išlieka, o pastarojo dešimtmečio romų bendruomenės socialinė raida praktiškai

¹ Pavyzdžiui, Open Society Institute, 2000; European Commission against Racism and Intolerance (ECRI), 2002; ECRI 2005; European Monitoring Centre, 2006; Fundamental Rights Agency, 2009.

nevyksta: tiek dėl neigiamų darbdavių nuostatų, tiek dėl romų profesinės kvalifikacijos stokos romams sunku įsitraukti į darbo rinką; nors dauguma romų vaikų bendrojo lavinimo mokyklas pradeda lankyti laiku, vidutinio romų įgyjamo išsilavinimo trukmė pailgėjo, tačiau pagrindinio ir vidurinio išsilavinimo įgijimas išlieka iššūkiu, ir tik mažesnioji dalis romų įgyja aukštesnį išsilavinimą nei jų tėvai; skurdas verčia rinktis vis pigesnius būstus, keltis į nuo socialinės plėtros centrų (miesto) ir socialinės pažangos galimybių nutolusias gyvenvietes; valstybinės kalbos žinios negerėja; veiklių romų emigracija silpnina žmogiškuosius išteklius efektyviai bendruomenės saviorganizacijai, socialiniai gebėjimai, padedantys pralaužti skurdo reprodukcijos ratą, neugdomi.

Pakartotiniai visuomenės nuostatų apie įvairias socialines grupes tyrimų duomenys leidžia apibendrinti, kad romai išlieka labiausiai nemėgstama Lietuvos grupe ne tik tarp etninių, bet ir tarp socialinių grupių, daugumos visuomenės nuostatos romų atžvilgiu jau daugelį metų išlieka itin neigiamos. Pažymėtina, kad 2005–2006 m. Lietuvos gyventojų neigiamos nuostatos romų atžvilgiu buvo intensyviausios ir sutapo su informacijos kiekiu apie romus spaudoje. Būtent šiais metais plačiausiai buvo aptarinėjami klausimai, susiję su neteisėtu romų būstų griovimu Kirtimų gyvenvietėje ar neteisėtais romų pragyvenimo šaltiniais. Socialinėmis nuostatomis ir nuomonėmis, įskaitant etninio pakantumo laipsnį, visuomenėje dalijamasi per kalbą ir tekstą. Be kasdienės žmonių patirties ir sąveikos, nemaža dalis informacijos apie skirtingos etninės kilmės žmones gaunama iš žiniasklaidos. Tokie kalbos elementai, kaip apibendrinantis vaizdinys, negatyvus tekstų turinys, vyraujantis kriminalinis aspektas rašant apie atskirus romų kilmės asmenis pabrėžiant jų etniškumą, stiprina neigiamas etnines nuostatas visos romų bendruomenės atžvilgiu. Tekstuose konstruojamos romų vaizdinio reikšmės ir formuluotės „nusėda“ socialinėje atmintyje, sukuria simbolinius ir realius barjerus, kuriuos peržengti romai turi labai ribotas galimybes. Analizuojant spaudos tekstus apie romus remiamasi prielaida, kad spaudos tekstuose vartojamuose kalbos elementuose glūdi socialinės galios apraiškos, apibrėžiančios netolygius etninių grupių santykius.

Romų vaizdinys Lietuvos spaudoje: tekstų analizės metodologinės prielaidos ir metodai

Siekiant įvertinti spaudos tekstų apie romus retorikos bruožus ir jos sąsajas su visuomenės nuomone, šiame straipsnyje nagrinėjama, kaip aprašomi romai ir temos, susijusios su romais, Lietuvos spaudoje 2005–2006 m., kokios vyrauja pagrindinės reprodukuojamos jų reprezentacijos, kokie romo vaizdiniai konstruojami spaudos tekstuose.

Žiniasklaidos turinys gali būti analizuojamas taikant įvairias metodologines prieigas. Lietuvoje atlikti žiniasklaidos turinio etnine tematika tyrimai patvirtina žiniasklaidos kaip darbotvarkės sudarytojos hipotezę: atlikusi kokybinį Lietuvos spaudos turinio tyrimą, Frėjutė–Rakauskienė daro išvadą, kad spaudoje pateikiamų tarptautinių santykių ir iš jų kylančių problemų priežasčių įvairiais aspektais įvardijimas iš dalies formuoja visuomenės nuomonę apie tam tikras etnines grupes ir sudaro prielaidas etniniam nepakantumui (Frėjutė–Rakauskienė, 2009: 136–137).

Šiame straipsnyje Lietuvos spaudos (įskaitant interneto portalus) tekstų apie romus turinys analizuojamas remiantis mažumų ir žiniasklaidos perspektyva, kuri nagrinėja kiekybinius mažumos grupės vaidinio, skiriamo dėmesio, temų pasikartojimo ir kitus aspektus. Vyraujantis šios prieigos metodas – kiekybinė *kontent* analizė. Šioje perspektyvoje žiniasklaidos tendencingumas dažniausiai stebimas netolygiu temų pasirinkimu (pavyzdžiui, nusikaltimai, prievarta) ir mažumos nuomonėms skiriama erdvė, kuri yra minimali ir tais atvejais, kai mažumos grupės nariai yra pagrindiniai žinių veikėjai (Maneri & Ter Wal, 2005). Taip pat naudojami kitų žiniasklaidos turinio kokybinės analizės perspektyvų elementai kaip antai skirtingų veikėjų dažnumas, jiems priskiriamas vaidmuo, socialinių reprezentacijų, socialiniu žinojimu grindžiamas vaizduojamos tikrovės suvokimas, retorikos formų analizė, kurie atitinkamai priskirtini naujienų rengimo, socialinio konstrukcionizmo, diskurso analizės perspektyvoms.

Pagrindinį tyrimo duomenų masyvą sudaro 2004, 2005 ir 2006 m. Etninių tyrimų instituto (ETI) atlikta spaudos stebėseną², kurios metu buvo sistemingai rinkti spaudos pranešimai etnine tematika ir nagrinėti pagrindiniai etninės informacijos turinio aspektai.

ETI duomenimis, dažniausiai tekstuose ir pranešimuose minimos etninės ar religinės grupės – rusai, žydai, čigonai (romai), imigrantai³, lenkai, musulmonai bei čečėnai. Greta žydų ir lenkų, romai yra viena dažniausiai Lie-

² Remiamasi nuo 2004 m. Etninių tyrimų instituto atliekama Lietuvos žiniasklaidos stebėseną. Daugiausia dėmesio skiriama spaudai lietuvių kalba, t.y. kaupiama ir sisteminama spaudoje pasirodžiusi informacija: tekstai, straipsniai, žinutės ir kiti pranešimai etnine tematika bei apie etnines mažumas, migrantus, pabėgėlius ir kitas mažumų grupes Lietuvoje. Atliekant stebėseną, sudaryta spaudoje ir interneto portaluose spausdintų ir paskelbtų tekstų duomenų bazė, kurioje galima chronologinė ir turininė duomenų paieška pagal įvairias kategorijas. Tyrimui pasirinkti šie dienraščiai lietuvių kalba: „Lietuvos rytas“, „Respublika“ ir „Lietuvos žinios“, savaitraštis „Veidas“, taip pat pagrindiniai interneto portalai DELFI, BALSAS (buv. OMNI), BERNARDINAI. Be to, fiksuojama kituose informacijos šaltiniuose pasirodanti informacija etnine tema.

³ Ši kategorija apima įvairaus statuso imigrantų grupes, įskaitant leidimus laikinai ar nuolat gyventi turinčius užsieniečius, nelegaliai gyvenančius asmenis, prieglobsčio prašytojus, pabėgėlius ir kt.

tuvos spaudoje minima etninė grupė. Aptariant žiniasklaidoje pasirodžiusių tekstų skaičius verta paminėti, kad per 1990–1998 m. trijuose pagrindiniuose Lietuvos dienraščiuose rasta vos 30 spaudos tekstų apie romus, tuo tarpu vėlesniais metais pranešimų apie romus skaičius ženkliai išaugo, stebimas pakankamai pastovus jų dažnis, pavyzdžiui, 2004–2005 m. priskaičiuota apie 100 straipsnių kasmet, 2006–2008 m. – apie 60 straipsnių kasmet, o per 2009 m. dešimt mėnesių – daugiau kaip 100 straipsnių apie romus. Tam tikri kiekybiniai straipsnių svyravimai sietini su įvykiais, sulaukusiais daugiau viešojo dėmesio, pavyzdžiui, romų būsto griovimas Vilniaus Kirtimų gyvenvietėje 2004 m. pabaigoje bei vėliau sekusiais teisiniais procesais ir viešais svarstymais apie romų gyvenimo sąlygas.

Turinio analizės duomenų masyvą sudarė 151 tekstas, pasirodęs Lietuvos spaudoje 2005–2006 m. (atitinkamai 98 ir 53 tekstai). Visi tekstai analizuojami kaip vienas masyvas, neskiriant atskirų leidinių (laikraščių, metų, puslapių ar talpinimo vietų). Duomenims analizuoti pasitelkiamas kiekybinis turinio analizės metodas⁴. Šio pagrindinio duomenų masyvo kiekybinės analizės duomenų interpretaciją papildė kokybinė turinio analizė ir antrinių šaltinių – įvairių socialinių tyrimų – duomenys.

Analizuojant spaudos tekstų apie romus turinį, taikyti kiekybiniai operacionalizacijos būdai, priskirtini turinio (*kontent*) analizės metodui, kuriais matuojami žodyno rodikliai. Kiekybinės technikos leidžia atskleisti pagrindinę užrašytos informacijos turinio struktūrą ir vartojamos retorikos principus, analizuojant žodžių ir kategorijų pasikartojimo dažnumus, žodžių derinius ir susigrupavimus, tarpusavio ryšius ir ryšių struktūrą.

Pagrindinė šio tyrimo analizės kategorija arba kintamasis – lingvistinis vienetas – žodis „čigonas (čigon*)“. Siekiant išvengti galimos painiavos, tik analizės tikslais „romas“ keistas sinonimišku terminu „čigonas“. Kompiuterinei analizei atlikti buvo naudojama programa HAMLET (bandomoji versija), taikant dažnių ir klasterinę analizę.

Kiekybiškai apdorojant tekstų masyvą, pagrindiniu vienetu buvo laikomas sakinys, atskirtas nuo kitų sakinių tašku. Pradžioje buvo nustatyti vartotų reikšminių žodžių dažniai, skaičiuojant žodžių pasikartojimą ir dažnumus, sudarytos bendresnės kategorijos, atspindinčios tam tikrus klausimus ar temas. Šios kategorijos – tai tam tikri žodynėliai kaip analizės rodikliai, kuriems priskirti žodžiai, žodžių grupės, artimai susijusios su pagrindiniu kiekvienos grupės žodžiu (raktažodžiu), sinoniminę reikšmę ar tą pačią šaknį turintys žodžiai. Atlikta klasterinė tekstų analizė atskleidė, su kokių kategorijų raktažodžiais dažniausiai siejami romai. Šio tyrimo metu atlikta ana-

---

⁴ Plačiau apie šių duomenų kokybinės turinio analizės pagrindinius rezultatus žr. Beresnevičiūtė & Frėjutė-Rakauskienė (2006).

lizė pagal devynis žodynėlius arba temas – tai būstas, darbas, narkotikai, socialinė parama, sveikata, švietimas, taboras, teisėsauga ir vaikai. Šios temos nagrinėjamos santykyje su pagrindine analizės kategorija – žodžiu „čigonas“ (čigon*). Tam tikros temos ar problemos dominavimą tekstuose lemia konkrečių žodžių iš sudarytų žodynėlių (rodiklių) kombinacijos su pagrindiniu kintamuoju dažnumas (žr. 1 lent.). Verta pažymėti, kad žodyno kintamųjų ir rodiklių analizė yra aprašomojo pobūdžio ir atskleidžia teminius teksto darinius, t.y. vyraujančias temas, tačiau nepateikia vyraujančių struktūrų interpretacijos.

Ar pakito romo vaizdinys Lietuvos spaudos tekstuose per pastarąjį dešimtmetį?

1998 m. buvo atliktas pirmasis išsamus spaudos tekstų etnine tematika trijuose dienraščiuose turinio tyrimas, apėmęs aštuonerių metų laikotarpį (Beresnevičiūtė & Nausėdienė, 1999). Tyrime taikytas kiekybinis turinio analizės metodas. Verta paminėti, kad tuo metu romai (čigonai) buvo tarp rečiausiai minimų etninių grupių – per tiriamą laikotarpį (1990–1998 m.) nagrinėtuose trijuose dienraščiuose aptikta vos 30 straipsnių, žinučių, kuriuose minimi romai, kai, pavyzdžiui, apie kitas grupes skaičiai viršijo kelis ar keliolika kartų (pvz., apie žydus – 458 straipsniai, lenkus – 584, rusus – 148). Nepaisant to, kad informacijos apie romus tuo metu buvo nedaug, tačiau konstruojamas čigono (romo) vaizdinys spaudoje išsiskyrė santykinio vienytiškumu ir apibrėžtumu.

1998 m. tyrimo duomenimis, visų dienraščių retorikoje apie čigonus (romus) dominavo kriminalinis aspektas, apibrėžiantis grupę kaip marginalią, deviantinę. Kriminalinis aspektas skleidėsi aptariant įvairių romams priskiriamą nelegalią veiklą: vagystes, apgavystes, būrimus, prekybą narkotikais, santykius su policija ir pan. bei kriminalizuojant susijusias socialines problemas, akcentuojant narkotikų problemą tabore. Kitas spaudos tekstams būdingas bruožas – minėtos kriminalinio aspekto dedamosios priskiriamos čigonų (romų) tradicijoms, kultūrai. Kiekvienam dienraščiui buvo būdinga beveik identiška specifinė segregacijos samprata: čigonų uždarumas ir atskirtis (pirmiausia siejama su gyvenimu „tabore“), suponuojanti, viena vertus, reikalaujamo gailėsčio, globos aspektus, kita vertus, domėjimąsi čigonais, tam tikrą smalsumą, egzotikos paieškas. Čigono paveikslas to meto spaudoje – tai prašytojo, besiskundžiančio savo nepakeliamu gyvenimu, paveikslas. Kitas išryškėjęs aspektas susijęs su vaikų švietimo klausimais, kurių minėjimas spaudos tekstuose sutapo su tuo metu Atviros Lietuvos fondo aktyviai pradėtomis vykdyti romams skirtomis švietimo programomis.

Prieš dešimtmetį atlikto tyrimo išvadose teigiama, kad romų problemos pateikiamos ypač akcentuojant etninę kilmę, bendruomenę ir jos vienalytiškumą (homogeniškumą). Tyrimo autoriai teigė, kad tokie spaudoje pateikiami vaizdiniai formuoja stereotipinį požiūrį į „kitą“ kaip svetimą ir išryškina socialinę distanciją tarp atskirų etninių grupių. Be to, sukuria palankią situaciją įvairiems stereotipams skleisti, platinti, o kartais net ir kurti (Beresnevičiūtė & Nausėdienė, 1999).

Kas gi pakito per pastaruosius metus, koks romo (čigono) vaizdinys konstruojamas dabartiniuose spaudos tekstuose, su kokiomis problemomis siejami romai (čigonai)?

Pirmiausia verta aptarti pagrindinio šio tyrimo kintamojo – „čigonas“ ir „romas“ – vartojimo pokyčius. Nagrinėjant 2005–2006 m. spaudos tekstų masyvą pastebima, kad terminas „romas“, nors Lietuvoje pradėtas vartoti palyginti neseniai, yra pakankamai plačiai prigijęs spaudos tekstuose ir tai gali būti įvardijama kaip viena iš teigiamų vyraujančio diskurso slinkčių: per tiriamus dvejus metus žodis „romas“ yra kiek dažnesnis nei „čigonas“ (atitinkamai 648 ir 558 paminėjimai). Dažnu atveju tekste galima rasti abiejų etnonimų vartojimą. Tačiau pristatoma tekstų analizė neleidžia teigti, kad pavadinimo slinktis būtų susijusi su turinio kaita.

Čia pastebėtinos ir romų bendruomenės pastangos daryti įtaką neigiamoms konotacijoms, siejamoms su čigonais plačiąja prasme. Lyginant 2007 ir 2008 m. ETI atliktų romų tyrimų duomenis (STI, 2007a; STI, 2008) matome, kad panašiomis dalimis respondentai romai pasisako už čigonų etnonimo vartojimą (2007 m. – 14 proc., 2008 m. – 16 proc.) bei už tautybės neįrašymą į asmens dokumentus (atitinkamai 16 ir 13,9 proc.). Tačiau per aptariamus metus ženkliai padidėjo dalis pasisakančių už romų etnonimo vartojimą (20 ir 48,9 proc.) ir sumažėjo dalis teigiančių, kad jiems nesvarbu, koks etnonimas bus vartojamas (57 ir 19 proc.). Taip pat tyrimo duomenys leidžia teigti, kad vieningos nuomonės tarp pačių romų nėra ir tam tikros nuostatos linkusios kisti, o romai yra linkę būti vadinami abiem etnonimais. Tačiau atliekant minėtus tyrimus fiksuotas ir kitas reiškinys – vaiko tautybės keitimasis iš čigono į kitą (ypač jei šeima mišri) arba tautybės neminėjimas dokumentuose. Pažymėtina, kad asmens dokumentuose „romo“ tautybė nefiksuojama, šios etninės grupės atstovai gali rinktis čigono arba kitos tautybės etnonimą. Šis reiškinys rodo, kad romai linkę savo tautybę priskirti aplinkybėms, apsunkinančioms savo siekių įgyvendinimą, ir etninės kilmės atveju renkasi galimybę likti nematoma arba atsisakyti viešo egzistavimo, t. y. vengti tapatinimo su tam tikra etnine grupe, siejama su negatyviais bruožais. Taigi tikslinga svarstyti, ar šie pokyčiai gali daryti įtaką kontekstui, kuriame vartojami vieni ar kiti pavadinimai.

Pagrindinės vyraujančios temos apie romus Lietuvos spaudoje

Lyginant su 1998-ųjų tyrimu, 2005–2006 m. tyrimo duomenys leidžia teigti, kad kartu su intensyvėjančiu spaudos dėmesiu romams plėtėsi temų ratas ir galimybė kiekvieną jų nagrinėti išsamiau. Jei prieš dešimtmetį analizėje figūravo vos trys žodynėliai – kriminalinis, socialinis ir kultūrinis, tai 2006 m. išskirti devyni teminiai žodynėliai, susiję su tokiomis temomis kaip būstas, gyvenamoji vieta, darbas, švietimas/mokymasis, nelegali veikla, apimanti prekybos narkotikais problemas, santykius su teisėsauga, sveikata bei bendruomenėje augančiais vaikais. Vis dėlto nors pastebimas padidėjęs dėmesys romams bei išsiplėtęs aptariamų problemų ratas, tačiau esminių pokyčių nevyksta – vyrauja negatyvaus turinio informacija, todėl galima teigti, kad tendencija šią grupę pateikti išskirtinai neigiamame kontekste yra gana pastovi ir įsitvirtinusi.

Atlikus spaudos tekstų apie romus kiekybinę analizę galima teigti, kad stipriausiai romai asocijuojami su taboru (žodžių „čigon“ ir „tabor“ pasikartojimo dažnis – 0,6) (žr. 1 pav.). Šiai teminei grupei priskirti tokie žodžiai kaip taboras, Kirtimai, Kirtimų gyvenvietė ir kt. Taigi centriniu informacijos apie romus tašku yra Vilniaus teritorijoje esanti Kirtimų gyvenvietė, kurioje gyvena apie 500 gyventojų (iš maždaug 2,5–3 tūkst. Lietuvoje gyvenančių romų). Kirtimų gyvenvietė yra vienintelis tiek instituciškai, tiek infrastruktūra segreguotos gyvenvietės pavyzdys Lietuvoje, o tendencingas taboro gyvenvietės ir gyvenimo joje vaizdavimas sukuria segreguotos gyvenvietės vaizdinį daugumos Lietuvos gyventojų sąmonėje. Atliktų socialinių tyrimų duomenimis (STI, 2008), romų skurdas ir sunkios buities sąlygos nėra išskirtinis Vilniaus miesto bruožas (įvairiose Lietuvos teritorijose dauguma romų gyvena prastos kokybės, mažuose socialiniuose ar kituose pigiuose būstuose (pvz., bendrabučio tipo), tačiau nepaisant problemų panašumų bei kitokių romų gyvenimo patirčių, dauguma informacijos apsiriboja labai lokalia, apibrėžta teritorija. Šie vienos savivaldybės pavyzdžiu spaudos konstruojami vaizdiniai turi svarbią reikšmę kitose Lietuvos vietovėse gyvenantiems romams, kurie siekia atskirti save nuo jiems visuotinai priskiriamo neigiamo įvaizdžio, pabrėždami, kad jų gyvenimo būdas yra visai kitoks.

Lyginant su 1998 m. spaudos tekstų analizės duomenimis, pastarojo laikotarpio spaudoje kriminalinis aspektas kur kas labiau išplėtotas. Tai lemia ir informacijos kiekis, ir suintensyvėjęs turinys, leidžiantis išskirti atskirus aspektus, susijusius su neteisėta veika, nelegaliais verslais.

Kitos dvi artimai su „taboro“ tematika spaudoje struktūriškai siejamos temos – tai narkotikai ir teisėsaugos klausimai. Pirmajam žodynėliui be tą pačią šaknį („narko“) turinčių žodžių priskirti su narkotikų vartojimu ir

prekyba susiję spaudos tekstuose pasitaikę žodžiai, pavyzdžiui: aguonos, dozė ((per)dozavimas), heroinas, švirkštas, šyrkė, kaifas, adata, svaigalai, kvaišalai, amfetaminas, ir kt. (žr. 1 lent.). Santykinai apibendrintam „teisėsaugos“ temos žodynėliui, be tos pačios šaknies žodžių, priskirti kiti tekstuose pasitaikantys žodžiai, susiję su nusikalstama veika, pavyzdžiui, policija, komisariatas, reidas, teismas, pareigūnai, bausmė, nusikalstamumas, prokuratūra, areštas, areštinė, vagystė, bauda, byla (bylinėjimasis), ieškinys, budėtojas, įstatymas, kt. Tiek žodžių derinio „čigon*“ – „narko*“, tiek „čigon*“ – teisėsau* pasikartojimo dažnis – 0,43. Grėsmingą Kirtimų gyvenvietės vaizdinį (pvz., „mirties fabrikas“) sustiprina ir jos minėjimas kaip tam tikro atskaitos taško, aprašant kitas nusikalstamas veikas, nusikaltimo aukas.

Spaudos tekstuose aptariant klausimą dėl romų vaidmens prekiaujant narkotikais ir juos vartojant, vyrauja kriminalinis policinis diskursas, kuriame labiausiai akcentuojami pardavėjai kaip pirminis problemos šaltinis, simboliškai atskiriant vartotojus. Kokybiškai analizuojant tekstų turinį galima pastebėti, kad kalbant apie vartotojus vyrauja tam tikra socialinės paramos perspektyva, nurodanti pagalbos poreikį, atsiradusį dėl priklausomybės ligos, kitų sveikatos problemų. Tuo tarpu aptariant romus vyrauja tam tikras sociokultūrinis požiūris, akcentuojantis jų nepriimtina gyvenimo būdą, tradicijas, kultūrinės normas, nenorą dirbti bei priskiriant tam tikrus bendrus bruožus etninei grupei ir kaltę dėl prekybos narkotikais (pavyzdžiui, spaudos tekstuose galima rasti informacijos apie romų pardavinėjamus „nešvarius narkotikus“, kas sukuria papildomą kriminalizavimo aspektą). Narkotikų vartotojas, besilankantis Kirtimų gyvenvietėje, dažniausiai spaudoje vaizduojamas kaip atskiras individas, turintis vardą (dažniausiai pakeistą), savo gyvenimo istoriją, sudėtingą, komplikuotą, dažnai nulemtą sudėtingų aplinkybių, o Kirtimų gyvenvietės romai dažnai apibendrintai vadinami narkotikų prekeiviais, problemos sukėlėjais, kurių aukomis tampa narkotikų vartotojai („*Vaikinas patvirtino, kad taboro prekeiviams nesvarbu, kam paroduoti dozę. Nesvarbu, ar tai naujas klientas, ar pastovus, ar tai vaikas, ar senis – jiems reikalingi tik pinigai.*“). Dėl prekybos narkotikais šalia Kirtimų romų gyvenvietės gyvenantys gyventojai irgi įvardijami kaip aukos, kurių kaimynai gąsdina aplinkinius, kelia nerimą ir pan. Tokie vaizdiniai sudaro pagrindą apibendrinimams, kai visa grupė siejama su vienu bruožu, t.y. homogenizuojama ir atskiriama nuo daugumos visuomenės grupių (grupės dichotomizuojamos (Herzog, Gómez-Guardeño, Agulló-Calatayud, Alexandre-Benavent, & Valderrama-Zurián, 2009)).

Neabejotinai romų problemos, ypač narkotikų prekyba Kirtimų gyvenvietėje, yra sudėtingos. Tačiau spaudos tekstuose mažai svarstoma apie ypatingas sąlygas, kuriomis gyvenantys žmonės imasi problemiškos veiklos, stumiančios juos į struktūrinę socialinę marginalizaciją ir atskirtį.

Analizuojamo laikotarpio (2005–2006 m.) įvykiai lėmė, kad ypatingo dėmesio romų temoje sulaukė būsto klausimai. Tai tiesiogiai susiję su ženkliu informacijos kiekiu apie 2004 m. pabaigoje Vilniaus miesto savivaldybės neteisėtą romų būsto griovimą ir iš to išplaukusiomis pasekmėmis. Žodžių „čigon“ – „būst“ dažnis – 0,36. Žodynėliui, apibūdinančiam būsto klausimus, priskirti ir su platesne buitimi susiję žodžiai, vartojami žiniasklaidos tekstuose: lūšna (lūšnynas), statiniai (pastatai), kanalizacija, šiukšlės, elektra, vanduo, malkos ir kt. Būsto klausimai artimai siejasi su bendros buities ir gyvenimo sąlygų aprašymu, kuris pasižymi vaizdingumu (pvz., lūšnos) ir lyginimu su kitų socialiai remtinų asmenų gyvenimo sąlygomis, pabrėžiant dalies romų pranašumus. Tačiau kaip minėta anksčiau, pagrindiniu dėmesio traukos centru išlieka Kirtimų gyvenvietė. Kitas ypatingo spaudos dėmesio sulaukiantis klausimas – romų šeimoms suteikto socialinio būsto aptarimas (domėjimasis jų gebėjimais gyventi skirtame socialiniame būste) ir kaimynų baimių, nepasitenkinimo naujais kaimynais eskalavimas („klajokliai romai keldinami į sostinės miegamuosius rajonus“, „žmonės purtosi tokios kaimynystės ir su nerimu laukia tokių kaimynų“, „piestu stojasi ir kratosi romų kaimynystės“).

Aprašant būsto problemas, pasitelkiamos dramatiškos ar emocinės vaizdavimo formos (vartojami vaizdingi epitetai, žodžiai, pvz., „už taboro kaimynystę baisiau tik Černobylis“, „lūšnų gyventojai užtikrino iš taboro nesikelsiantys“, „be patogumų besiverčiantys taboro senbuviai nerodo noro pagerinti savo buities“, „nenori palikti savo lūšnų“, „dar ilgai teks kęsti čigonų kaimynystę“ ir kt.). Romų gyvenvietės atskirtis nuo kitų Vilniaus gyventojų išreiškiama konstruojant priešstatą ir įvardijant „taborą“ bei kitus gyventojus, kenčiančius nuo „nepakeliamos kaimynystės“, nesaugumo. Tokiu būdu konstruojamas romų kaip problemos daugumos visuomenei vaizdinys, kuris kartojamas visais galimos romų būsto keitimo ar kaimynystės atvejais, pavyzdžiui, gavus socialinį būstą.

Rašant apie būstą romai tampa apibendrinta „nepatikimų kaimynų“ kategorija, kuriai priskiriami bruožai taikomi visai etninei grupei, nepaisant konteksto (pavyzdžiui, ar romai gyvena segreguotoje skurdžioje teritorijoje, daugiabutyje arba kitame būste) bei individualių pastangų ieškant būsto. Tokiu būdu reiškiasi socialinės atskirties praktikos kaip tam tikros prievartos forma, iš anksto pateisinanti potencialių kaimynų priešišumą, nepakanumą ar abejingumą.

Skurdžios gyvenimo sąlygos visoje Lietuvoje lemia prastą romų sveikatą, nepalankias aplinkybes vaikų mokymuisi (pvz., vietos stoka namų darbams ruošti, elektros nebuvimas, kt.), mažas galimybes keisti gyvenimo sąlygas (būstą). 2008 m. Etninių tyrimų centro atlikto tyrimo duomenimis, daugiau nei trečdalis atsakiusiųjų Lietuvos romų gyvena jiems ar šeimos

nariams priklausančiame būste (38,3 proc.). Kitą didelę grupę sudaro romai, gyvenantys būstuose, nuomojamuose iš savivaldybės (30,8 proc.). Penktadalis (20 proc.) tyrime dalyvavusių romų gyvena kitų giminių nuosavame būste (tėvų ar kitų giminių nuosavybė). Iš privačių savininkų būstą nuomojasi vos 7,5 proc. respondentų. Likusieji gyvena „žmonių perleistuose“ būstuose, ūkiniuose pastatuose arba kitiems asmenims priklausančiuose būstuose (4,7 proc.) (STI, 2008). Įvairių organizacijų ekspertai išskiria dvi pagrindines su romų būstu susijusias problemas – tai būsto kokybė ir galimybės įteisinti turimą būstą arba jį pakeisti (Centre of Ethnic Studies, 2009). Atlikti socialiniai tyrimai fiksuoja romų skurdo migraciją šalies viduje, kai jie laipsniškai persikelia į pigesnius būstus, nes nepajėgia išlaikyti ankstesnio būsto. Šis procesas rodo gilėjančią romų socialinę marginalizaciją, kai dalis romų bendruomenės ir geografiškai, ir socialiai tolsta nuo socialinės plėtros centrų (miestų) ir nuo socialinės pažangos galimybių (STI, 2008).

Su būsto klausimais struktūriškai siejasi spaudos tekstuose analizuojamos temos apie romų užimtumą (žodžių derinio „čigon*“ – „darb*“ dažnis 0,33). Tačiau dažniausiai minimas nedarbas bei nenoras dirbti, rečiau aptariamos kliūtys įsidarbinti, žemi profesiniai gebėjimai, darbdavių ir potencialių kolegų požiūris į romus, kurie ir sukuria pagrindinius barjerus romams dalyvauti darbo rinkoje.

Kita populiari tema, dažnai minima spaudos tekstuose apie romus, – vaikai. Žodžių derinio „čigon*“ – „vaik*“ dažnis – 0,36. Atliekant duomenų analizę sinonimiškai traktuoti ir šie vaikų žodyneiui priskirti žodžiai: kūdikis, mažametis, moksleivis, mokinys ir pan. Dažniausiai vaikai minimi gausesnių romų šeimų kontekste bei aptariant vaikų mokymosi, mokyklos lankymo klausimus (nors ši tema populiari prasidedant mokslo metams). Vaikai, vaikų turėjimas plačiai aptariamas kaip vienas iš socialinės paramos šaltinių, kuris traktuojamas labiau kaip tėvų (dažniausiai motinų) tam tikras pasipelnymo šaltinis, nei parama vaikams. Antrinį dėmesį socialiniams klausimams rodo ne tik tai, kad žodžių derinio „čigon*“ – „pašalp*“ (žodynėlis apima įvairias socialinės paramos, pagalbos rūšis, socialinį darbą ir kt.) mažas dažnis (0,05), tačiau ir šiuo atveju pagrindinė gija socialinei paramai – tai vaikai.

Su vaikų tema iš dalies susijusi švietimo ir mokymosi tema (čigon* – švietim* dažnis – 0,31) (vyraujantys žodžiai mokykla, gimnazija, darželis, vadovėlis, moksleivis, pamoka), nors šis žodynėlis apima ir suaugusiųjų mokymąsi (kvalifikacija, suaugusiųjų švietimas, profesinis mokymas), kuris aptariamam laikotarpiu buvo suaktyvėjęs dėl įgyvendinamų profesinių gebėjimų ugdymo projektų.

Kita spaudos tekstuose išryškėjusi tema – sveikatos klausimai (žodžių „čigon*“ – „sveikat*“ dažnis – 0,1). Šiai temai priskirtini mobiliųjų sveika-

tos priežiūros paslaugų Kirtimų gyvenvietės romams teikimas, sveikatos problemos, susijusios su narkotikų vartojimu, ribotos galimybės gauti sveikatos priežiūros paslaugas dėl netvarkingų dokumentų.

Tai, kad vaikai yra pagrindinis kanalas romų ryšiams su įvairiomis įstaigomis ir institucijomis, patvirtina ir 2007 bei 2008 m. Etninių tyrimų centro atliktų tyrimų duomenys. Pavyzdžiui, atsakydami į klausimą „Kaip dažnai per paskutinius 12 mėn. teko kreiptis į ar turėti reikalų šiose institucijose ar su jų darbuotojais?“, beveik pusė romų, auginančių mokyklinio amžiaus vaikų, teigė kreipęsi į švietimo įstaigas (mokyklas) dažniau nei 3 kartus per tiriamus metus. Tačiau daugiau nei ketvirtadalis (28 proc.) apklaustų romų teigė, kad per paskutiniuosius 12 mėn. nė karto nesikreipė ir neturėjo jokių reikalų mokykloje. Kita įstaigų grupė, į kurią romai kreipiasi dažniausiai, – tai socialines paslaugas teikiančios įstaigos – dažniau nei 3 kartus nurodo kreipęsi trečdalis (33 proc.) respondentų, tokia pati dalis – 1–3 kartus. Bet ir šiuo atveju 30 proc. romų teigia per pastaruosius 12 mėn. nesikreipę į socialines paslaugas teikiančią įstaigą. Į savivaldybę (ar jos darbuotojus) bent kartą ar dažniau yra kreipęsi pusė (57 proc.) apklaustų Lietuvos romų. Kiek mažesnė dalis romų yra turėjusi kontaktų su seniūnija ar seniūnu (45 proc.). Minėtų tyrimų duomenys leidžia teigti, kad romai yra labiau linkę problemas spręsti savarankiškai, iš dalies apsiribodami ryšiais bendruomenės viduje, o ne kreiptis pagalbos į įvairias institucijas, priešingai susidariusiai nuomonei, kad romai daug ko reikalauja iš valstybės tarnybų (pavyzdžiui, socialinės pagalbos). Pagal kreipimąsi romai dažniausiai įvardija šių sričių institucijas: sveikatos priežiūros, švietimo ir socialinės paramos įstaigas.

Kas ir kaip kalba apie romus Lietuvos spaudos tekstuose

Anksčiau aptarti spaudos tekstų apie romus turinio aspektai atskleidžia vyraujančias temas ir jų turinį. Kitas svarbus aspektas analizuojant tekstus – veikėjų pozicijos, kalbėtojų pasiskirstymas, arba, kitaip tariant, objekto ir subjekto santykis spaudos diskurse. Prancūzų sociologas P. Bourdieu savo darbuose analizuoja kalbos kaip simbolinės galios raiškos priemonę, kai vartojama kalba atskleidžia ne tik verbalinį bendravimą, bet ir socialiai apibrėžia kalbėtojų statusą visuomenėje (Bourdieu, 1991). Įvairiems kalbėtojams, pašnekovams suteikiamas vaidmuo spaudos tekstuose atskleidžia skirtingoms etninėms ir socialinėms grupėms priskiriamas pozicijas socialinėje hierarchijoje, galimybes dalyvauti viešojoje erdvėje. Šiuo atveju kalbama ne tiek apie tiesioginę kalbos prievartą, bet apie subtilesnę – simbolinę – prievartą, kuri spaudos tekstuose konstruojamas socialines kategorijas (šiuo atveju romus) išpraudžia į nekintamus rėmus. Diskursyvinio (verbalinio)

etninio nepakantumo formas žiniasklaidos tekstuose išsamiau yra aptarusi M. Frėjutė-Rakauskienė, analizuodama etninio nepakantumo raišką Lietuvos spaudoje ir internetinėje žiniasklaidoje (Frėjutė-Rakauskienė, 2009). Plačiąja prasme priskiriamas vaidmuo ar apibūdinimas ne tik įvardija, bet ir formuoja bei įrėmina romų vaizdinį, tuo išreikšdamas savo galią. Taigi kalbinė sąveika yra ir visuomenėje egzistuojančių galios santykių išraiška, kalba kartu yra simbolinio kapitalo dalis (Bourdieu, 1991).

Kiekybinei veikėjų analizei atrinkti tik tie asmenys, kurie bent minimaliai cituojami spaudos tekste apie romus, yra įvardijami vardu ar pavarde ir nurodoma tam tikra pozicija (užimamos pareigos, pozicija bendruomenėje, kita veikla ar pan.). Sąlyginai juos galima įvardyti kaip aktyvius veikėjus, kurie išsako savo nuomonę, poziciją, pasisako tam tikrais klausimais.

Iš viso analizuojamame spaudos tekstų masyve, kuris apima 2005–2006 m., yra paminėti 586 asmenys, kuriuos galima suskirstyti į tris pagrindines grupes. Didžiausią grupę sudaro įvairūs valstybės institucijų atstovai (38 proc., arba 222 paminėjimai), antroji grupė – romai, kurie kaip kalbėtojai sudaro kiek daugiau nei ketvirtadalį kalbėtojų (29 proc., 169 paminėjimai) (žr. 4 pav.). Trečioji grupė, kurią sudaro trečdalis kalbėtojų (33 proc., 195 paminėjimai), apima tris kategorijas: žurnalistus (šią kategoriją lėmė istorija su Alfa.lt žurnalistų eksperimentu Kirtimų gyvenvietėje), įvairius ekspertus, susipažinusius su romų padėtimi Lietuvoje (iš dalies gali būti įvardijami kaip nepriklausomi veikėjai, pavyzdžiui, žmogaus teisių specialistai, nevyriausybinų organizacijų atstovai, tyrėjai ir kt.), bei Lietuvos gyventojus (romų kaimynai, miesto gyventojai, skaitytojai, nuo romų nukentėję asmenys ar kt.). Trečioji grupė išsiskiria savo heterogeniškumu.

Institucinių veikėjų grupėje vyrauja dvi kategorijos. Apie romus dažniausiai pasisako teisėsaugos atstovai (39 proc.) (komisarai, prokurorai, pareigūnai ir kt.), antroje vietoje – Vilniaus m. savivaldybės administracijos ar savivaldybės įmonių atstovai (29 proc.). Visa tai rodo, kad tekstuose apie romus dominuoja kriminalinis bei lokalusis informacijos aspektai, t.y. daugiausia informacijos yra pateikiama apie Vilniaus m. Kirtimų gyvenvietę. Kitas dalykas, susijęs su teisėsaugos atstovų dažnu citavimu spaudos tekstuose apie romus yra tas, kad tai gali būti įvardijama kaip šaltinis, pateikiantis daugiausia informacijos apie romus. Kiti kalbėtojai apie romus, atstovaujantys įvairioms valstybės institucijoms, gali būti skirstomi į tokias grupes: tris kartus rečiau nei teisėsaugos pareigūnai su romais susijusiais klausimais cituojami įvairių kontrolierių institucijų atstovai (13 proc.) (t.y. Seimo kontrolierių įstaigos, Lygių galimybių kontrolieriaus, Vaiko teisių kontrolieriaus tarnybų atstovai). Kadangi šios institucijos priima gyventojų skundus, sprendžia įvairių asmens prieinamumo prie paslaugų pažeidimo klausimus, ši grupė tekstuose dažniausiai atspindi valstybės pareigūnus, at-

stovaujančius romų interesams. Šiai cituojamų šaltinių grupei gali būti priskirti ir įvairių ES institucijų atstovų pasisakymai, kurie dažniausiai išreiškia kritines pastabas dėl romų padėties Lietuvoje. Kita maža cituojamų valstybės institucijose dirbančių asmenų grupė – tai švietimo srities, sveikatos priežiūros specialistai, Seimo, buvusio Tautinių mažumų departamento ar kitų įstaigų darbuotojai.

Minėtų institucijų atstovų citatų pasiskirstymas parodo ir kitą informacinio srauto bruožą – mažiausiai yra kalbinami, cituojami specialistai, darbuotojai ar tarnautojai, kurie savo darbe tiesiogiai susiduria ar gali susidurti su romais, pavyzdžiui, socialiniai darbuotojai, mokytojai. Kita vertus, remiantis socialinių tyrimų duomenimis galima teigti, kad nuo šių institucijų suaugę romai yra labiausiai nutolę (turi santykinai retus socialinius kontaktus), o pagrindinis santykių su įvairiomis institucijomis kanalas – romų vaikai.

Vyraujančiam instituciniam diskursui, kuriame ypač dominuoja teisėsaugos pareigūnų pasisakymai, būdinga tai, kad dažniausiai pokalbio objektu tampa ne romų problemos, bet apibendrinta situacija, kuri veikia daugumos visuomenę (pavyzdžiui, prekyba narkotikais Kirtimuose). Šiuo atveju daugumos atstovai apibūdinami kaip aukos, o romai – pagrindiniai problemų sukėlėjai, argumentuojant jų „nenoru integruotis“, dirbti, užsiimti visuomenei priimtina veikla.

Nors skaitine reikšme romai tarsi sudaro reikšmingą, nors ir nelygiavertę dalį, tačiau įdomu atidžiau panagrinėti, kokie romai tekstuose kalba (arba kas tie romai, kurie kalbinami). Dešimtadalį kalbintų romų sudaro vaikai, pasakojantys apie savo patirtis mokykloje. Trečdalį (30 proc.) paminėjimų sudaro romų bendruomenės lyderiai, nors iš esmės tai du asmenys – S. Vysockis ir J. Tyčina, kalbinami skirtingomis progomis. Likusią didžiausią dalį – daugiau nei pusę (60 proc.) – sudaro įvairių suaugusių romų pasisakymai (iš viso 10 asmenų). Taigi spaudoje kalbinamų ar pasisakančių romų ratas yra labai siauras, apsiribojama vos keliolika asmenų, kurie daugiausia yra Vilniaus Kirtimų gyvenvietės romai.

Kitas svarbus aspektas yra tas, kad visame analizuojamame masyve galima rasti vos vieną kitą tekstą, kuriame pateikiamas pasakojimas ar interviu iš individo perspektyvos, kur atskiras romas yra pagrindinis veikėjas, pavyzdžiui, su individualios veiklos patentu dirbanti būrėja romė arba interviu su dvylikamečiu moksleiviu apie jo svajonę baigti mokyklą.

Analizuojant spaudos tekstus apie romus išryškėja kalbėjimo būdas, priskiriamas skirtingiems veikėjams, atskleidžiantis netolygias kalbėtojų pozicijas. Jei instituciniai veikėjai dažniausiai „teigia“, „sako“, „mano“ (t.y. turi nuomonę) ar kt., tai romų atveju vartojami kur kas įvairesni epitetai, kvestionuojantys kalbėtojų patikimumą, pavyzdžiui, „tikino romai“, „tikino čigonė“, „nesustodama porino“, „tenumykė ji“, „burbėjo“, „greitakalbe bėrė“, „šaukė romai“, „garsiai skundėsi“, „vėl chorą rėkė“, „vienas per kitą rėkė“,

„čiauškęjo čigonė” ir pan. Taip pat ir kalbėjimo turinys lydimas vertinamojo pobūdžio pastabų, tokiu būdu sumenkinant romų poreikius, kalbėtojų statusą, pavyzdžiui, „išrėžęs kalbą apie malkas”, „gyventojai sunkiai tvardė pyktį ir merui įkandin laidė pagiežingas replikas”, „ilgiausią įvairių nusiskundimų tiradą svečiams buvo paruošęs oficialiai neįregistruotos Vilniaus čigonų bendruomenės vadovas”.

Spaudos teksto turinio analizės rezultatai leidžia daryti išvadas, kad dialogo tarp daugumos visuomenės, dažniausiai atstovaujamos institucinių veikėjų, ir romų, kuriems spaudoje atstovauja vos dešimtis ar kiek daugiau asmenų, beveik nėra, o jei yra, tai romai nėra lygiaverčiai dialogo dalyviai. Todėl galima teigti, kad romai retai naudojami kaip informacijos šaltinis, o greičiau aprašomi kaip tam tikri objektai, kurių informacija gali būti laikoma nepatikima ar tik foninė. Kalbėjimas ar diskusija apie romus yra žymiai dažnesni nei kalbėjimas su pačiais romais. Šiame tyrime nesiekta matuoti pasisakymo apimties (citatų ilgio), tačiau akivaizdu, kad romai vaizduojami kaip „mažakalbiai”, nekalbūs arba garsiai rėkiantys, iš esmės nepatikimi pašnekovai. Dažniausiai cituojamas trumpas jų pasisakymas, kurį palydi kitos dialogo pusės veikėjų ilgesni ir išsamesni pasisakymai. Akivaizdu, kad kalbėtojams priskiriamas nevienodas svoris, kalbėtojai turi nevienodas pozicijas: konstruojami kalbėjimo būdai, teksto turinys ir lydintys komentarai gali būti traktuojami kaip prievartos, įtampos ar pažeminimo instrumentai, verbalinė etninio nepakantumo forma.

Dominuojantis valstybės institucijų atstovų kalbėjimas iliustruoja dar vieną romų socialinės atskirties bruožą, siaurina viešąją erdvę, minimizuoja piliečių dalyvavimą viešajame diskurse. Žiniasklaidos tekstuose romas nėra viešojo diskurso subjektas ar objektas, o žiniasklaidos erdvė dialogui tarp individų ir bendruomenių, socialinei ir politinei diskusijai apie įvairių etninių ir socialinių grupių integraciją, negatyvias nuostatas, baimes, rasizmą ir kultūrinę įvairovę yra labai siaura. Vyraujantis negatyvus spaudos diskursas apie romus, pateikiantis iškreiptą žinojimą apie etninę grupę, sudaro prielaidas abejingumui socialiai nepalankioje situacijoje dėl tautybės, nedarbo, skurdo, ligos ar kitų aplinkybių atsidūrusiam žmogui ar grupei.

Lietuvos spaudos tekstai apie romus iš esmės atkartoja įvairiose Europos šalyse atliktų etninių grupių vaizdavimo spaudoje studijų rezultatus, teigiančius, kad turinyje dažniau akcentuojami etninių grupių kultūriniai skirtumai, o ne šių grupių patiriamos socialinės problemos (Ter Wal, 2002). Tačiau Europos šalyse galima stebėti didesnę dėmesį mažų bendruomenių ribotoms galimybėms daryti įtaką informaciniam fonui ir kontekstui, kuriame jos vaizduojamos, pasitelkiami įvairesni situacijos argumentai, ieškoma vaizdavimo iš skirtingų perspektyvų, pavyzdžiui, etninio nepakantumo verbaline forma reglamentavimas ir dėmesys žiniasklaidai (Frėjutė-Rakauskienė, 2009).

Išvados

Atliekant kiekybinę Lietuvos 2005–2006 m. spaudos tekstų apie romus analizę siekta atskleisti tekstų turinį, konstruojamus ir reprodukuojamus romo vaizdinius bei reprezentacijas. Tyrimo duomenų analizė identifikuoja prievartos retorikos bruožus prieš socialiai pažeidžiamą gyventojų grupę. Romų, kaip ir kitų Lietuvos spaudoje dažniausiai minimų etninių ir religinių grupių, vaizdiniai konstruojami priskiriant joms reikšmingus negatyvaus turinio bruožus, be kurių jos nėra matomos ir atpažįstamos. Per dešimtmetį įvykusi romo ir čigono terminų slinktis, įtvirtinusi romo termino vartojimą, yra bene vienintelis teigiamas spaudos tekstų aspektas, turintis simbolinę reikšmę. Platesnis temų spektras, minėjimo dažnumas nekeičia romo vaizdinio spaudoje konstrukto.

Romų atveju pagrindiniu spaudos informacijos objektu yra segreguota Kirtimų gyvenvietė netoli Vilniaus, apie kurią daugiausia žinių pateikia valstybinių institucijų, tarp kurių vyrauja teisėsaugos, atstovai. Romai spaudos tekstuose siejami su neigiama informacija, jų reprezentacija yra neigiama, siejama su kriminaline veikla, narkotikų pardavimu ar vartojimu, saugumo stoka, nepatikima kaimynystė. Visai bendruomenei priskiriama kalte, grėsmė saugumui ir kitomis nepalankiomis konotacijomis argumentuojamos gyventojų neigiamos nuostatos, nusistatymas bei romų atsakomybė už patiriamą socialinę atskirtį, diskriminaciją.

Apibendrinant spaudos tekstų apie romus turinį bei įvardijant vyraujančią kalbėjimo schemą, galima teigti, kad pirmiausia apie juos kalbama kaip apie kitą grupę (dažniausiai išorinį blogį), besiskiriančią savo kultūrinėmis normomis, gyvenimo būdu ir kitomis charakteristikomis. Romai tampa apibendrinta beasmene grupe, vaizduojama kaip „garsiai čiauškiantis“, bet nebylus veikėjas, nepatikimas ir nelygiavertis dialogo dalyvis, įtrauktas į negatyvius veiksmus.

Spaudos tekstuose romams priskiriamos ir atkartojamos kategorijos tampa prievartos retorikos bruožais. Šios kategorijos atskleidžia diskursyvinius galios santykius: tekstų turinys yra homogeniškas, kontroliuojantis, socialiniame žinojime, socialinių santykių struktūroje generuojantis atpažįstamus apibrėžimus, kurie skatina baimę, nerimą, priešišumą ir didelę socialinę distanciją romų atžvilgiu, pateisina prievartinius valdžios institucijų veiksmus bei atitinkamai transformuoja socialines sąveikas su romais. Prievartos retorika kursto baimės atmosferą, kuri atsispindi neigiamose visuomenės nuostatose romų atžvilgiu, o visuomenė konstruoja prievartą pateisinančius santykių su romais vaizdinius.

NUORODOS / ŠALTINIAI

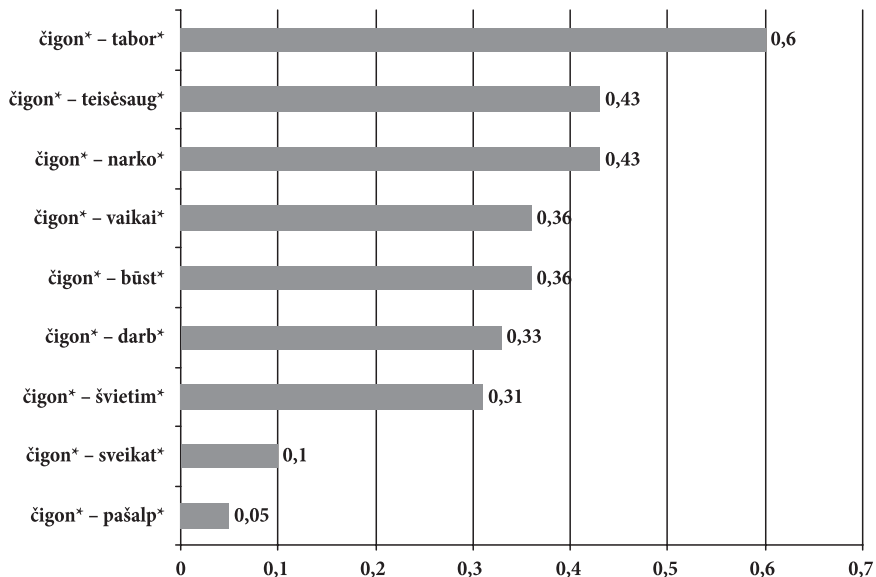
- Beresnevičiūtė, V., & Nausėdienė, I. (1999). Trys Lietuvos dienraščiai apie tautines mažumas Lietuvoje. *Sociologija: mintis ir veiksmai*, 1(3), 67-78.
- Beresnevičiūtė V., & Frėjutė-Rakauskienė M. (2006). Etninė tematika ir nepakantumas Lietuvos žiniasklaidoje: dienraščių analizė. *Etniškojo studijos 2006/1 (Etninis nepakantumas)*, 19-44.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Harvard University Press.
- Centre of Ethnic Studies at the Institute for Social Research, Lithuania. RAXEN National Focal Point. 2009. *Thematic Study: Housing Conditions of Roma and Travellers*. Retrieved June 15, 2010 from http://fra.europa.eu/freWebsite/attachments/RAXEN-Roma%20Housing-Lithuania_en.pdf
- European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). (2002). *Second Report on Lithuania*. Retrieved July, 2010 from http://hudoc.ecri.coe.int/XMLEcri/ENGLISH/Cycle_02/02_CbC_eng/02-cbc-lithuania-eng.pdf.
- European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). (2005). *Third Report on Lithuania*. Retrieved July, 2010 from <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/lithuania/LTU-CbC-III-2006-2-LTU.pdf>.
- European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (2006). *Roma and Travellers in Public Education. An overview of the situation in the EU Member States*. Retrieved June, 2010 from http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/roma_report.pdf.
- Fundamental Rights Agency (2009). *Housing conditions of Roma and Travellers in the European Union. Comparative Report*. Retrieved June, 2010 from http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/ROMA-Housing-Comparative-Report_en.pdf.
- Frėjutė-Rakauskienė, M. (2009). Etninis nepakantumas Lietuvos spaudoje / Ethnic Intolerance in the Lithuanian Press. *Etniškojo studijos 2009/1*, 5-207.
- Herzog, B., Gómez-Guardaño, E., Agulló-Calatayud, V., Aleixandre-Benavent, R., Valderrama-Zurián, J.C. (2008). Discourses on Drugs and Immigration: The Social Construction of a Problem. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 10(1), Art. 7, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs090172>.
- Maneri, M., & Ter Wal, J. (2005). The criminalisation of ethnic groups: an issue for media analysis. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 6(3), Art. 9, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs050391>.
- Migrantų integracija: trečiųjų šalių piliečiai Lietuvoje (2009). *Etniškojo studijos 2009/2 / Ethnicity Studies 2009/2*. Vilnius, Eugrimas.
- Open Society Institute / EU Accession Monitoring Program (2002). *Monitoring the EU Accession Process: Minority Protection 2002*. Country Reports, Budapest: CEU Press.
- Socialinių tyrimų instituto (STI) Etninių tyrimų centras (2007a). Romų bendruomenės socialinės integracijos galimybės (Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos užsakyto tyrimo ataskaita). Prieiga internete: <http://www.lygybe.lt/assets/Romų%20bendruomenės%20socialinės%20integracijos%20galimybių%20tyrimas.pdf>.
- Socialinių tyrimų instituto (STI) Etninių tyrimų centras (2007b). *Romų ir darbdavių nuostatos dėl romų integracijos į darbo rinką* (Lietuvos vaikų fondo užsakyto tyrimo ataskaita).
- Socialinių tyrimų instituto (STI) Etninių tyrimų centras (2008). *Romų padėties tyrimas: romai švietimo ir darbo rinkos sankirtoje* (Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės užsakyto tyrimo ataskaita). Prieiga internete: http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2008/06/STI_TMID_Romu-padeties-tyrimas-2008_ataskaita.pdf

Ter Wal, Jessika (Ed.) (2002). *Racism and cultural diversity in the mass media. An overview of research and examples of good practice in the EU Member States, 1995–2000*. Vienna: European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia.

1 lentelė. Lietuvos spaudos tekstuose apie romus vyraujančios temos (2005–2006 m.)

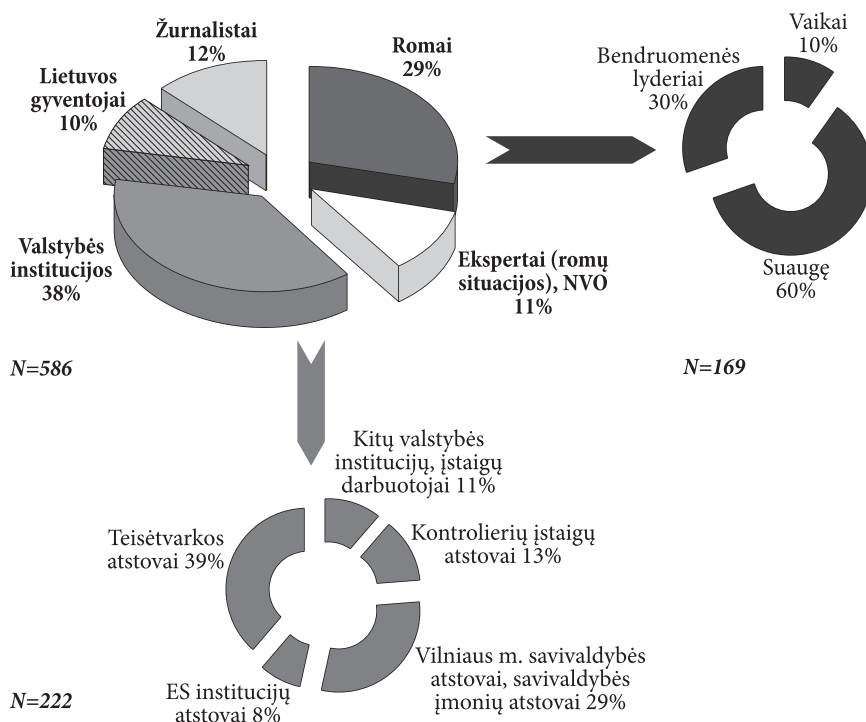
Tema	Kintamieji – lingvistiniai vienetai
Būstas	Būstas (būst*), lūšna, lūšnynas (lūšn*), pastatai, statiniai (statin*), kanalizacija (kanalizac*), šiukšlės (šiukšl*), elektra, vanduo, malkos ir kt.
Darbas	Užimtumas (užimt*), įmonė, verslas, karjera, profesija, nedarbas, bedarbiai, darbovietė, darbdavys, uždarbis, juodadarbis, darbo birža, atlyginimas
Narkotikai	Aguonos, dozė, heroinas, narkomanija, narkotikai, švirkštas, perdozavimas, šyrkė, kaifas, adata, svaigalai, kvaišalai, amfetaminas ir kt.
Pašalpos	Socialinė parama, pagalba, parama, socialinis darbuotojas, socialinės problemos, pašalpos
Sveikata	Gydytojas, higiena, klinika, liga, nešiotojas, pacientas, poliklinika, psichologas, rehabilitacija, sveikata, vaistai, trauma, infekcija, medikas (medicina), slaugytojas
Švietimas, mokymasis	Mokykla (mokykl*), mokymasis, suaugusiųjų švietimas, vadovėlis, bendraklasis, išsilavinimas, pedagogas, gimnazija, darželis, kvalifikacija, popamokinė, ugdymas
Taboras	Kirtimai, Kirtimų gyvenvietė, taboras, gyvenvietė
Teisėsauga	Bausmė, komisariatas, policija, nusikaltamumas, pažeidimas, reidas, teismas, pareigūnai, prokuratūra, areštas, areštinė, vagystė, baudos, byla, bylinėjimasis, ieškinys, budėtojas, įstatymas ir kt.
Vaikai	Vaikai, moksleiviai, mokiniai, nepilnamečiai, ikimokyklinis, kūdikis, mažametis

1 pav. Pagrindinių tyrimo kintamųjų dažniai (reikšmės svyruoja nuo 0 iki 1, kuo arčiau vieneto, tuo didesnis pasikartojimo dažnis)

Šaltinis: Lietuvos spaudos tekstų apie romus kiekybinė analizė (2005–2006 m.).

2 pav. Veikėjų, tekstuose apie romus minimų vardais, pavardėmis ir nurodant priklausymą institucijai, pasiskirstymas (2005–2006 m. duomenys)

Rhetoric of Violence against Voiceless Minorities: Analysis of Press Reports on the Roma in Lithuania

Vida Beresnevičiūtė

INSTITUTE OF ETHNIC STUDIES, LITHUANIAN SOCIAL RESEARCH CENTRE

S U M M A R Y : This article analyses the reporting and portrayal of Roma, the representations examined are predominantly from articles in the Lithuanian press, in 2005–2006. These years were marked by an intensive flow of information on Roma issues and the database compiled from this information provides the author with an opportunity to apply quantitative analysis of the content of the media reports that is based on minority or media-analytical perspectives. From the evidence taken from different data sources, this article discusses dynamic and subject-matter changes of the constructed images of the Roma people. It is argued that within the dominating speech scheme, Roma are defined as an “other” group (usually as an external evil) that is distinct in its cultural norms, life style and other characteristics. Roma thus become an impersonal group that is portrayed as a “loudly chattering/loudly twittering/loudly shouting” entity – despite being considered a voiceless agent – and an unreliable part of a dialogue, which is involved in exclusi-

vely negative activities (criminal behaviour, drug-dealing, threatening to society's security, being unreliable neighbours, etc.).

The categories ascribed to Roma, and reoccurring in press reports, represent a rhetoric of violence that discloses discursive power relations: the content of the reports is homogenous, controlled and generates recognisable definitions in social knowledge and structure of social relations that determine fear, anxiety, hostility, hatred and a high level of social distance towards Roma and transforms social interactions correspondingly. The rhetoric of violence instigates an atmosphere of fear that is reflected in the negative public attitudes towards Roma, and society constructs images that legitimate violence relations with Roma.

Keywords: ROMA (GYPSY), PUBLIC OPINION, PRESS, CONTENT ANALYSIS.

Dropping Out of School – an Issue of Disaffection, Non-participation or Social Exclusion? Analysing School Policies towards Roma Schoolchildren in Lithuania

Vita Petrušauskaitė

INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES, LITHUANIAN SOCIAL RESEARCH CENTRE

S U M M A R Y : This paper draws on Ann Hodgson's analysis of how different perceptions of reasons for dropping out of school (disaffection, non-participation and social exclusion) lead to divergent policy proposals for tackling the problem. The reader's attention is drawn to similarities between Hodgson's insights and Ruth Levitas's analysis of social exclusion discourses (moral underclass, social integration and redistribution). Using the framework of these two studies, the school policies towards Roma schoolchildren in Lithuania are analysed. The article concludes with some critical remarks on the analytical framework proposed by Hodgson and draws attention to other possible methods of analysis of the educational field.

K e y w o r d s : SCHOOL POLICIES, DROPPING OUT, ROMA SCHOOLCHILDREN.

Introduction

Until 2008, prevention of early drop-out from school has not been considered an important political issue in Lithuania. The issue of dropping out of school on a national level only recently began to be addressed when the state *Program for returning children that do not attend schools back to education* (hereafter: Program)¹ was approved by the government in 2008. The Program, for the first time on a political level, identified risk factors and introduced policy measures for prevention of early drop-out. Before the Program was introduced, the issue of children leaving school early had been analysed mainly on an academic level. Researchers² identified and analysed social, economic and individual causes of leaving school early,

¹ *Mokyklos nelankančių vaikų sugrąžinimo į mokyklas programa* [Program for returning children that do not attend schools back to education], Government of Lithuanian Republic, Decision No. 1261 (24.11.2008).

² See Laužikas (1958, 1974, 1981); Bitinas (1962); Dereškevičius (1993-1997); Dereškevičius, Rimkevičienė and Tarmagadzė (2000); Civinskas, Levickaitė and Tamutienė (2006); as well as various researches commissioned by the Ministry of Education and Science and Ministry of Social Security and Labour.

but rarely focused on the processual nature of early withdrawal from school, therefore school policies, mediating the decision of a child to withdraw from school, have never been analysed before. Yet, as Finn (1989) demonstrated, dropping out of school is rarely a spontaneous decision made by a child or his/her parents, but more often is a process that takes place over years before the final decision to withdraw from school is taken. In this case, policies adopted by a school in dealing with a child that is at risk of dropping out of or is withdrawing from school (i.e. attends school irregularly, does not participate in class activities, etc.) plays an important role in the process. These practices and policies can be analysed in two ways: firstly, how reasons for dropping out of school are framed and, subsequently, what policy suggestions to tackle this issue are made; and secondly, how effective are the developed practices and policies in tackling the drop-out rates. Both issues are addressed in this article. Yet, as the Program had been introduced relatively recently, its impact on local school level could not be assessed at the time when this article was written. Therefore, although the national-policy level is addressed, the primary focus is on local school practices when dealing with children that drop out of school early or attend school irregularly, especially focusing on the case of Roma schoolchildren, i.e. on school practices of working with Roma families in this situation.

The Roma community in Lithuania is rather small (approx. 2,500 people)³ and is territorially dispersed. Its only compact residency is in a settlement of Kirtimai, Vilnius City, where about 500 Roma live. In other towns and villages, the number of Roma varies from one or two families to several hundred people that are rarely territorially concentrated. For this reason, the number of Roma pupils in individual schools is relatively low and varies from 1 to 20-30 pupils. Even in the city of Vilnius, where the number of Roma pupils is at its highest (146 in the 2007/2008 school year), Roma pupils are dispersed across several schools and their number varies from 13 to 50 pupils per school. With the exception of one class in a school in Vilnius,⁴ there are no separate classes for Roma pupils in schools. Although specific research on dropping out by Roma students in Lithuania has not been carried out, general statistics reveal that the vast majority of Roma (71 per cent) do not attain secondary education (Statistics Lithuania,

---

³ The last available statistics on the Roma population in Lithuania is the census of 2001 that indicates that 2,571 Roma lived in Lithuania at the time when the poll was taken (Statistics Lithuania, 2002).

⁴ The language of instruction in the school is Russian, but the separate Roma class is instructed in Lithuanian. The class was created in agreement with Roma leaders from the nearby community.

2002).⁵ According to the 2001 census almost 31 per cent of Roma attained only primary education (first four years of education), while a further 18 per cent did not finish primary school (in the total population this indicator equals 17 and 2.7 per cent respectively).

Analysing the case of Roma schoolchildren in Lithuania, Leončikas (2006) lists social, economic and individual factors influencing early drop out that hardly differ from those influencing their Lithuanian peers (i.e. low educational attainment of parents, poverty, dysfunctional family life, etc.). In their study, Dereškevičius *et al.* (2000) note that ethnicity does not represent a significant factor in early school withdrawal and argue that social problems experienced by ethnic majority and ethnic minority groups largely overlap if the minority group is well integrated into society. Hence, Dereškevičius *et al.* (2000) stress that in most cases socio-economic conditions play a larger role in early school withdrawal than ethnicity.⁶ The focus on the socio-economic living conditions of Roma and on social, economic and individual causes of early withdrawal from school could identify similarities and disparities between Roma and Lithuanian drop-outs, yet, in this article the focus is shifted to school-level policies adopted for drop-out prevention, thereby stressing the role of schools in the process of early withdrawal.

The most comprehensive study of Roma in public education to date is the study commissioned by the Department of National Minorities and Lithuanians Living Abroad in 2008 (Centre of Ethnic Studies, 2008). Analysing data collected through a survey of 231 Roma respondents and qualitative interviews with social pedagogues, school principles and teachers, the study provides in-depth information on the number of Roma pupils in primary and secondary schools; the average length of school attendance; the age upon entering school; as well as the main challenges experienced by teachers, Roma parents and Roma pupils in schools. During the research, a total of 33 schools were visited and 53 experts were interviewed (sometimes, 2 or 3 people participated in one interview). The interviews followed a semi-structured questionnaire, which included questions not only relating to Roma pupils in school, but also on living conditions at home; quality of housing; size of families; distance from school; migration patterns;

---

⁵ In the total population, the proportion of people without a secondary education is 36 per cent. (Statistics Lithuania, 2002).

⁶ Similar conclusions are also drawn in studies carried out in other countries. Kristen and Granato (2007) conclude that for various countries it has been shown that ethnic disparities in education are largely the result of differences in educational and social background and, accordingly are a matter of social rather than of specific ethnic inequalities.

etc.⁷ The interviews collected during the study formed the main data corpus for this article. Using qualitative research methods, the interviews were not analysed separately (i.e. discerning one discourse per school), but as a corpus that represented all interviewed teachers from which different discourses were discerned. This method of analysis was chosen because teachers often mixed different arguments in the same interview and no unified discourse could be identified in any single school.

Naming the problem – disaffection, non-participation or social exclusion?

Silver (1994) notes that to understand policy decisions, the naming of social problems should be first analysed, because “in symbolic politics, the power to name a social problem has vast implications for the policies considered suitable to address it” (3). In the study on education and training policies for tackling social exclusion, Hodgson (1999) develops an analytical framework for considering the link between perceptions of problems that lead to dropping out of school and policy proposals designed to tackle these problems. Discussing the case of the UK, Hodgson argues that three different terms – disaffection, non-participation and social exclusion – are used by teachers to describe groups of people that are impeded in gaining access to, or are unable to maintain themselves within, mainstream education or training. Each of these three terms reflects a different perspective on the reasons behind the decision to withdraw from school:

- (1) disaffected – here the focus is on the individual who does not support societal norms and is thus seen as potentially deviant, or, at the least, has negative feelings about social institutions (including the education and training system) and therefore either participates reluctantly or does not participate at all in education and training (and possibly other aspects of conventional social or community activities);
- (2) non-participating – this is a technical term for describing behaviour in relation to the education and training system. The term only becomes value-laden when associated with the idea of participation as the responsibility of, or even the norm for, all individuals;
- (3) socially excluded – here the focus has moved away from the individual towards an emphasis on what society is doing to individuals or more widely in relation to society as a whole (Hodgson, 1999: 12).

---

⁷ The interview contents as well as description of methodology is included in the report of the conducted research (Centre of Ethnic Studies, 2008).

Hodgson argues that the three terms form an analytical background for the policy-making of preventing early drop out in schools, i.e. schools develop different measures aimed to tackle the issue depending on how the problem of early withdrawal from school is perceived.

These three terms can be compared to Levitas's (1998) analysis on social exclusion, in which she discerns three different discourses, labelled as moral underclass (MUD); social integration (SID) and redistribution (RED) discourses. The three discourses on social exclusion differ mainly in "what the poor/excluded are seen to lack" (Levitas, 2003). MUD, arguing that poor/excluded people simply lack a work ethic and strong morals, have many similarities to disaffection discourse in education policies. In both cases, it is argued that moral and cultural causes are the main reasons behind poverty, exclusion from mainstream social, political, and cultural life and/or public education. The main argument in SID is that "paid work is the primary means of integrating individuals of working age into society" (Levitas, 2003). That is, the line of exclusion is drawn between those individuals that have paid work and those that are unemployed. In this case, participation in the labour market, similar to participation in the education system, becomes a responsibility or a norm of all individuals as it is presupposed that there is a societal consensus about the value of participating in the labour market or public education system. Conditions for participating and value conflicts within, or at the margins of, the education system and labour market are downplayed and rarely discussed. Finally, RED and social exclusion discourse highlighted by Hodgson (1999) – although they cannot be overly equated – are similar in their focus not on an individual, but on a societal level. However, the redistribution framework, since it focuses mainly on poverty or lack of financial resources as the primary reason for exclusion, is not as broad (and hence as vague) as social exclusion discourse in education as defined by Hodgson (1999).

Both Levitas (1998) and Hodgson (1999) do not include the social democratic or conflict theory paradigm regarding the monopoly of one class/group over resources in society that is highlighted by Silver's (1994) analysis. This paradigm, which Silver (1994) calls the monopoly paradigm, "views the social order as coercive, imposed through a set of hierarchical power relations" and argues that "exclusion arises from the interplay of class, status, and political power and serves the interests of the included" (13). In this paradigm, economic exclusion (poverty) and unemployment are seen as occurring due to "group monopolies which generate inequality and severe economic exploitation" (Silver, 1994: 31). In the sociology of education, this paradigm is represented by, among others, Bourdieu and Passeron (1977) and Basil Bernstein (1996) who draw attention to conflicting

notions about worthwhile knowledge to be reproduced and the problematic issues of transmitting this selected knowledge and dominant cultural norms to all social groups. Yet, at least in Lithuania, the issue of symbolic violence or middle-class cultural norms in pedagogy are rarely discussed when drafting policy proposals for prevention of early school drop-out or improvement of low achievement levels in public education. This discourse seems to be rather invisible in the UK as well, since both Hodgson and Levitas choose not to include it in their analyses of exclusion discourses. In this paper, the monopoly paradigm, as discussed by Silver (1994), will be used illustratively as one of the (invisible) alternatives to the current explanations of reasons for children to fail at school.

Analysing school policies – outlining an analytical framework

Hodgson (1999) argues that the three different perceptions of reasons for children to fail at school (disaffection, non-participation and social exclusion) lead education policymakers and educators to highlight different problems that should be tackled when preventing school failure or early drop-out of school. Analysing how the three concepts describe problems faced by different age groups, Hodgson (1999) discerns these main themes used when discussing schoolchildren in compulsory education (in the UK – aged 5-16) (see Table 1):

Table 1. Three discourses on early withdrawal from school (Hodgson, 1999: 14).

Disaffection	Non-participation	Social exclusion
– lack of engagement with the curriculum; – disruptive behaviour; – prioritisation of other/alternative activities.	– truancy; – persistent lateness; – off-task; – low production levels and achievement.	Exclusion from: – school – the curriculum or aspects of the curriculum; – achievement and positive relationships or role models.

Both disaffection and non-participation discourses place the responsibility for failure at school primarily on an individual (child) level, although such social factors as parents’ income level, primary language, ethnic or racial origin, gender and social status are often taken into account. Yet, despite the acknowledgement of larger social forces influencing a child’s probable failure at school, the logic of the argument follows that the child – not the school – is bringing improper qualities into the learning process. Only in the discourse of social exclusion is the responsibility placed partly at school

level by arguing that children fail at school because of imperfections in the school curriculum or teaching models.

Although Hodgson's (1999) analytical framework for analysis of school policies provides a good start by separating perceptions of reasons leading to early drop-out of school and policy proposals designed to tackle them, it nonetheless fails to develop critical analysis of the latter. When discussing school policies, Hodgson (1999) takes a normative turn by arguing that measures aimed at tackling early drop-out of school often lack a multi-faceted, multi-dimensional policy approach, and states that prevention of drop-out is only effective when all – individual, social and school level⁸ – factors are taken into account. She continues suggesting that it is best “to make use of all three terms – disaffection, non-participation and social exclusion – in conjunction with one another when discussing education policy, particularly since this is the more inclusive or holistic approach” (13). Furthermore, when discussing social exclusion discourse, Hodgson provides a rather vague definition of the term and it is difficult to state whether or not it includes redistribution of financial resources that is central to RED as defined by Levitas (1998). Therefore, in this paper, Hodgson's (1999) analytical framework for analysing school policies, although largely adopted, is complemented with Levitas's (1998) analysis of the three discourses on social exclusion. The conceptual framework is outlined in Table 2.

Table 2. Conceptual framework for analysing school policies (Hodgson, 1999: 14; Levitas, 1998).

Discourse	Disaffection/MUD	Non-participation/SID	Social factors/RED
Early withdrawal or failure at school is considered to be the result of:	Lack of strong moral values and work ethic (individual or family level)	Non-participation in the education system thereby breaking the responsibility or norm for all (individual or family level)	Various social factors within or outside the school (social level)
Main problems which needed to be addressed:	– lack of engagement with the curriculum; – disruptive behaviour; – prioritisation of other/ alternative activities; – lack of parental guidance and support.	– truancy; – persistent lateness; – off-task; – low production levels and achievement.	School-based: – exclusion from the curriculum or aspects of the curriculum; – lack of teachers' competencies. Outside school: – poverty, lack of financial resources.

⁸ Hodgson (1999) divides the factors contributing to the early drop-out of school into four categories: (1) individual's position within society; (2) structural features of the education and training system; (3) role of the labour market; and (4) the culture and values of the individual.

The developed analytical framework is applied to study the school policies used when dealing with Roma students in Lithuania that drop out of school early or attend school irregularly, based on the interview material collected by the Centre of Ethnic Studies in 2008.

Framing the failure of Roma students in schools: Lithuanian case study

In 2008, the Department of National Minorities and Lithuanians Living Abroad commissioned a study on the situation of Roma in public education, which included interviews with teachers and school administrators (Centre of Ethnic Studies, 2008). The data collected during this study reveal that the majority of Roma pupils enrolled in schools do not attain basic education and drop out after completion of primary school (first four years) or during the sixth or seventh year of education. Although several exceptions were listed, the majority of interviewed teachers argued that Roma pupils tend to have difficulties at classes and do not demonstrate high achievement levels. When asked about reasons for failure of Roma to complete even the basic level of education (ten years), teachers and social pedagogues commonly agreed that the main reason was irregular attendance at classes. However, opinions as to why Roma pupils withdraw from school early differed in the interviews, indicating that no unified set of school policies preventing the early drop-out could be identified.

Disaffection/Moral underclass discourse (MUD)

When teachers applied disaffection/MUD to explain failure of pupils at school, the responsibility for failure was attributed to the individual qualities of a child and/or his/her family, arguing that a child lacked interest or did not have the discipline required to succeed in education. Often, families were blamed for not supporting or disciplining a child enough, while teachers were portrayed as incapable of helping such children. Excerpts from the interviews with the teachers are presented in Table 3.

Table 3. Interviews with teachers – disaffection/MUD

	Interview data (excerpts from interviews with Lithuanian teachers)
Lack of engagement with curriculum:	So I say, '[Boy's name], now you have to write' – he writes one letter and puts his pen into the mouth ... He sits, watches ... If I stand by his desk and tell him – 'Write, [Boy's name], write, look, what you have to write here? What is this number?' He answers. 'Good, so write that.' If I stand by him, he works, if I don't – he does not work ... [The boy is a 10-year-old Roma student, who remained in the first grade for two years, and at the time of the interview was repeating the second grade].⁹ One pupil that is much older than his classmates is bored at school. He sits in the classroom, but does not hear the teacher at all. He daydreams in the class. Although he skips a lot of classes, we cannot expel him from school. He can attend as much as he wants until he turns 16 years of age.¹⁰
Disruptive behaviour/prioritisation of other activities:	We can keep them in the classroom for 30 minutes, no more; they start leaving classroom after half an hour ... [a normal class is 45 minutes]. I ask them, 'Where are you going, why are you not in your classroom?' 'No, that's it, we cannot stay any longer' – they answer. Sometimes [it happens] even after 15 minutes. We cannot force them to stay because they start .... There is no use anyway in forcing them to stay. They cannot stay longer than 30 minutes at their desks. [The teacher talks about a class of eighth grade Roma pupils, studying in a separate Roma class, with instruction in Lithuanian].¹¹ They view school as a form of entertainment, a sort of leisure ... And it is not a bad thing, but a good one. It is just that they do not want to study, but to interact; they come to school to interact ...¹² They come to school, but they don't want to go to classes. They ... spend time somewhere in the building, sitting on staircases, avoiding going to the classrooms. It is not for the whole day, they go to some classes, but miss quite a lot of them nevertheless. They come to school to meet with friends; they walk around in the building ... I think one of the reasons for this is that they have big difficulties studying and they just don't want to go to a class where they do not understand anything. They fall behind in their studies, very far behind ...¹³
Lack of parental guidance or support:	In general, these children do not differ from unmotivated Lithuanian pupils, but Lithuanian parents force their children to study, work with them more. Parents must participate in the education process, it is very difficult for teachers – there are 20 children in a class, they [teachers] do everything they can ...¹⁴

⁹ Interview with a primary-school teacher in Varėna Region, 04.12.08.

¹⁰ Interview with teachers in Panevėžys City, November 2008.

¹¹ Interview with a social pedagogue in a Vilnius secondary school, 03.12.08. The language of instruction at the school is Russian, but the separate Roma class is instructed in Lithuanian. The class was created in agreement with Roma leaders from the nearby community.

¹² Interview with a social pedagogue in a Vilnius secondary school, 03.12.08. The language of instruction in the school is Russian, but the separate Roma class is instructed in Lithuanian. The class was created in agreement with Roma leaders from the nearby community.

¹³ Interview with a social pedagogue in a secondary school in Vilnius City, 02.12.08.

¹⁴ Interview with a social pedagogue in a secondary school of Vilkaviškis Region, December 2008.

Non-participation/Social integration discourse (SID)

In this discourse, as in disaffection discourse, the main responsibility for failure at school is placed at the individual/family level, yet there is less moral judgment and more administrative concern with truancy and violation of the school rules. Teachers often argued that if a pupil attended school regularly failure at school could be prevented. Some teachers openly stated that Roma parents and children simply did not want the education that a school could provide and argued that schools could do little or nothing about it. Although teachers would often acknowledge that there was a value conflict between parents and teachers regarding the education of their children, schools were not held responsible for addressing the issue. Excerpts from the interviews with teachers are presented in Table 4.

Table 4. Interviews with teachers – non-participation/SID

	Interview data (excerpts from interviews with Lithuanian teachers)
Persistent lateness:	They are usually late about 5-10 minutes – they often sit in the canteen ... I find them, ask why they are not in their classroom, and encourage them to come with me. I must find them, talk with them, lead to their classrooms ... One day I tell them what their classes are, show them their timetables, explain where they have to be and at what time, but the next day it is the same – they wander around the school again. ‘What is your grade, why are you not in your classroom?’ It is tiring ... ¹⁵
Truancy:	[Roma pupils] do not cause any big problems at school, only truancy. But it is a bigger problem for them, than for us – they do not want to attend, so they don’t ...¹⁶ They do not want education; school is not important to them. They only come for the free lunch, if they receive it.¹⁷ Parents take good care of their children; the only problem is truancy. If Roma pupils attended school regularly, there would be no problems at all.¹⁸ A boy, a first-grader, was left to repeat a grade because he did not attend school at all. It is his family’s fault. He does not want to come to school – he walks half way, breaks his shoe and goes back home. [But] there is a fourth-grader that attends school more or less regularly – she has already learned to read and write, although she has learning problems.¹⁹

¹⁵ Interview with a social pedagogue in a Vilnius secondary school, 03.12.08. The language of instruction in the school is Russian, but the separate Roma class is instructed in Lithuanian. The class was created in agreement with Roma leaders from the nearby community.

¹⁶ Interview with a school principal in Jonava Region, 02.12.08.

¹⁷ Interview with primary-school teachers in Anykščiai Region, 12.12.08.

¹⁸ Interview with a social pedagogue in Jonava Region, 02.12.08.

¹⁹ Interview with a primary-school teacher in Varėna Region, 04.12.08.

Furthermore, low production and achievement levels of Roma pupils were often emphasized by the teachers. Although the 2008 study did not collect data on the academic record of Roma pupils, in the interviews, few pupils were described as advanced, dozens were said to have satisfactory grades, while the majority were failing at school. Teachers argued that academic progress is closely related to school attendance and learning capabilities, yet some acknowledged that Roma pupils need extra support in studying, especially due to language difficulties.

Social factors/Redistribution discourse (RED)

Even if the majority of interviewed educators used two previous discourses when talking about the failure of Roma pupils at school, some also acknowledged the influence of various social factors within and outside the school. Some teachers noticed that Roma pupils had learning difficulties and that additional pedagogical help would be beneficial to them (i.e. language classes, help with homework, etc.), yet they admitted that schools were unable to provide such support because of the lack of financial resources. A limited number of other teachers admitted that they lacked competencies to help children that were unable to catch up with the class. Poverty of Roma families was also commonly mentioned among factors that influenced school attendance, but many educators that were interviewed pointed out that schools had little possibilities of addressing this issue (even though some teachers were said to have supported Roma families with clothing and food). Excerpts from the interviews with teachers are presented in Table 5.

Table 5. Interviews with teachers – social factors/RED

	Interview data (excerpts from interviews with Lithuanian teachers)
– Within school	
Exclusion from the curriculum or aspects of the curriculum	They don't understand a lot in the classroom. They have fallen far behind with their studies. It is difficult for them to sit in classes, because they do not understand [what is happening] – it is like they were listening to a person speaking in an unknown language.²⁰ The most difficult [lesson] for them is a language class. They often do not speak; do not understand Lithuanian. In one class, we have three first-graders, two of them do not understand Lithuanian, so the other one, a bit older, translates for them from Lithuanian to Romanian.²¹

²⁰ Interview with a social pedagogue in a secondary school in Vilnius City, 02.12.08.

²¹ Interview with a primary-school teacher in Varėna Region, 04.12.08.

Teacher competencies	Who could work with them individually? There are 15 children in a class, three of them Roma. Children that come to school today are much more emotional, less gifted. A lot of them have no motivation to study, many are hyperactive, it makes teachers' work complicated. We were thinking of getting a teacher's assistant ... But the school lacks the financial resources.²² I have one Roma pupil in my class studying from the first grade. He is a third-grader now, but he only knows a couple of Lithuanian letters, he is constantly repeating the course of the first grade. He is a bit better in maths, but still, he is not able to complete the first-grade course ... I have given him so many exercises, I do not know what else could work. He is receiving help from a speech therapist, a special pedagogue, but it does not seem to help.²³
– Outside school	
Poverty, lack of financial resources	We have accepted eight new pupils, but six of them do not attend the school at all. I don't understand why parents do not bring their children to school. Cold weather can sometimes be an issue – Roma pupils often do not come to classes during wintertime, as parents do not have warm clothes and shoes. Their attendance is usually better in springtime.²⁴ If you want children to stay at school, maybe you should work with their parents. Parents are struggling financially and children are willing to help them. If they could receive money for staying in school ... More money is needed as children get older. They don't finish school because of difficult financial situations.²⁵

Conclusion of the Lithuanian case analysis

Though three discourses could be identified in the interviews with educators, different arguments were often mixed in the same interview, indicating that no unified discourse on early drop-out of school by Roma pupils existed. Teachers often used different arguments in the same interview explaining reasons for children to drop out early:

Free meals at the end of the day might be helpful in keeping them at school longer. But we should also work with parents, talk with them about the value of education, they must understand how ashamed a grown-up should be if he/she cannot read or write.²⁶

As a result, no agreement existed on which measures for tackling early drop-out would be the most effective. These findings conform with the statement of national *Program for returning children that do not attend*

²² Interview with a school administrator in Šiauliai Region, 08.12.08.

²³ Interview with primary-school teachers in Anykščiai Region, 12.12.08.

²⁴ Interview with a social pedagogue in a secondary school in Vilnius City, 02.02.09.

²⁵ Interview with teachers in Kėdainiai Region, 28.11.08.

²⁶ Interview with teachers in Panevėžys City, November 2008.

schools back to education (2008) that no system of prevention of early drop-out or returning children to schools exists in Lithuania. Measures were implemented on an *ad hoc* basis and were often viewed as ineffective by the interviewed teachers: “We don’t see any progress, regular attendance remains the biggest problem. Free meals haven’t helped to solve the issue”.²⁷

School-level practices developed to apply the issue of early drop-out were systemised in the table below (Table 6). Yet, while situations differed slightly in schools regarding effectiveness of one or other kind of measure, there was a general sentiment of disappointment among the teachers. None of the measures applied seem to be effective enough to keep Roma pupils at schools (with few exceptions) and teachers felt incapable of changing the existing situation: “Support is worthless to those desolate children. When parents do not value education, there is little a school can do. Parents say that it is enough that a child learns to count and to form his/her signature. Even those Roma families that care for their children, do not push them into studies”.²⁸

Table 6. School-level practices developed to prevent early drop-out (Lithuanian case analysis)

School-level practices developed to address the problem (Lithuanian case)	
Disaffection/ MUD	– lowered academic expectations; – disciplinary, not academic, achievements are emphasized; – stricter disciplinary measures of parents required (some schools contact juvenile inspectors and social workers).
Non-participation/ SID	– calls/visits to families or flexible treatment of child’s non-attendance (no strict measures taken); – attribution of child’s non-attendance to perceived unwillingness of Roma to educate their children (no measures taken); – low achievement levels attributed to non-attendance or lower intellectual abilities of children (modified programs assigned).
Social factors/ RED	– free meals at school; – cooperation with social workers for purchasing of school supplies; – occasional individual support of teachers to families; – rarely – additional pedagogical support (mentioned in one interview).

The national Program was approved in 2008, the same year as the interviews with teachers were conducted. Contrary to the interviewed teachers, the Program stressed social factors within and outside the school as playing the major role in early withdrawal from school, hence drawing more on social factors/RED than on disaffection/MUD or non-participation/SID. Two of the four listed reasons for children to drop out early underlined problematic issues within schools, such as failure to provide timely pedagogical support and

²⁷ Interview with a social pedagogue in a secondary school of Vilkaviškis Region, December 2008.

²⁸ Interview with a school administrator in Šiauliai Region, 08.12.08.

incompetence of teachers when working with unmotivated children. The other two reasons were poor socio-economic conditions of families and personal psychological characteristics of a child and a conflictive relationship with teachers and peers. The identification of the problems, led policymakers to design rather different measures for tackling early drop-out than the ones applied in schools at the time of the interviews. For prevention of early drop-out, the Program aimed to increase competencies of teachers and other specialists working with children; ensure availability of pedagogical assistance; and encourage greater responsibility of municipalities, schools and parents regarding the early withdrawal of children from schools. Hence, unlike school-level practices that focused on individual or family level, the national Program targeted school structures that were considered responsible for the failure of children to succeed at school.

Concluding remarks

The conducted analysis of interviews with teachers showed that although teachers listed many different reasons for Roma pupils failing at school, they never questioned the merits of the education that school can provide. That is, rephrasing Levitas (2003), the uncomfortable questions of the kind of education system into which pupils were to be included, were not addressed. Participation in the education system was seen to be compulsory, important and rewarding for all children, ignoring possible value conflicts within or at the margins of the system. Even when the existence of such conflicts was acknowledged (“parents do not value the education a school can provide”), schools were not held responsible for addressing this issue. Instead, parents were accused of failing to encourage and motivate children to continue with their education.

The question of a value conflict is easily dismissed as unimportant, arguing that education is the key to labour market success and, hence, to successful integration into society. Yet, such framing of the issue ignores decades of debate on symbolic violence in education and issues of transmitting selected knowledge and dominant cultural norms to all social groups. To be able to acknowledge the importance of this conflict, it might be more useful to look at the education system as one of the *fields*, that is, as “a social arena in which people manoeuvre and struggle in pursuit of desirable resources” (Bourdieu & Passeron, 1977). Looking at parents, children, teachers, school administration, national policymakers and others as actors in one field, struggling to achieve their own goals would enable a more critical insight into the school-level practices and national-level policy measures as well as into what is considered to be a blatant ignorance of parents to educate their children. In this case, the three discourses –

disaffection, non-participation and social exclusion – could be analysed not only as framing particular policies, but also as discourses used to silence or marginalise conflicts within the education system.

SOURCES

- Bernstein, B. (1996). *Pedagogy, symbolic control, and identity*. London: Taylor & Francis.
- Bitinas B. (1962). *Visuotinio mokymos vykdymas – pedagoginė problema*. Kaunas: Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla.
- Bourdieu, P. and Passeron J.C. (1977). *Reproduction in education, society and culture*. London: Sage Publications.
- Centre of Ethnic Studies (2008). *Romų padėties tyrimas: romai švietimo ir darbo rinkos sankirtoje* [Roma situation: Roma at the cross-road of education and the labour market]. A study commissioned by the Department of National Minorities and Lithuanians Living Abroad. Available online: www.ces.lt/wp-content/uploads/2008/06/STI_TMID_Romu-padeties-tyrimas-2008_ataskaita.pdf (15.11.10).
- Civinskas, R., Levickaitė, V. and Tamutienė, I. (2006). *Vengiančių lankyti mokyklą vaikų problemos ir poreikiai : monografija* [Problems and needs of children that avoid going to school: a monography]. Vilnius: Garnelis.
- Dereškevičius, P. (ed.). (1993-1997). *Rinktiniai raštai/Jonas Laužikas* [Collected writings/Jonas Laužikas]. Kaunas: Šviesa.
- Dereškevičius, P., Rimkevičienė, V. and Targamadzė, V. (2000). *Mokyklos nelankymo priežastys: monografija* [Reasons for school truancy: a monograph]. Vilnius: Žuvėdra.
- Finn, J.D. (1989). Withdrawing from school. *Review of Educational Research*, 59 (2), 117-142.
- Hodgson, A. (1999). Analysing education and training policies for tackling social exclusion. In: A. Hayton (ed.), *Tackling disaffection and social exclusion: education perspectives and policies*. UK: Kogan Press.
- Kirsten, C. and Granato N. (2007). The educational attainment of the second generation in Germany. *Ethnicities*, 7(3), 343-366.
- Laužikas, J. (1958). *Visuotinio mokymo keliai Lietuvoje*. Vilnius: Vilniaus pedagogikos institutas.
- Laužikas, J. (1974). *Mokinių pažinimas ir ugdymo diferencijavimas*. [Cognition of pupils and differentiation of education]. Kaunas: Šviesa.
- Laužikas, J. (1981). Mokymo proceso ir mokinių pažangumo veiksniai [The teaching process and factors for pupils' progress]. In J. Laužikas and A. Paurienė (eds), *Mokymo proceso tobulinimo pagrindai* [Suggestions for improvement of the teaching process] (63-102). Kaunas: Šviesa.
- Leončikas, T. (2006). Romų švietimo iššūkiai [Challenges for Roma education]. *Ethnicity Studies*, 2006/1, 87-119.
- Levitas, R. (1998). The concept of social exclusion and the new Durkheimian hegemony. *Critical Social Policy*, 16 (5), 5-20.
- Levitas, R. (2003). The idea of social inclusion. [Conference paper presented at Social Inclusion Research Conference, Ottawa, Canada, published online]. Available online: www.ccsd.ca/events/inclusion/papers/rlevitas.htm (15.11.10).
- Program for returning children that do not attend schools back to education/ Government of Lithuania, 24.11.2008 No. 1261 (07.17.2008).
- Silver, H. (1994). *Social exclusion and social solidarity: three paradigms*. *International Labour Review*, 133 (6), 531-577.
- Statistics Lithuania (2002). *Gyventojai pagal amžių, lytį, tautybę ir tikybą* [Population by sex, age, ethnicity and religion]. Vilnius: Statistikos departamentas.

Iškritimas iš mokyklos – nusivylimo, nedalyvavimo ar socialinės atskirties problema? Mokyklos lygmens praktikų dirbant su romų moksleiviais analizė

Vita Petrušauskaitė

LIETUVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRO ETNINIŲ TYRIMŲ INSTITUTAS

S A N T R A U K A : Straipsnyje remiamasi Hodgson (1999) atlikta analize, kaip skirtingas ankstyvo iškritimo iš mokyklos priežasčių suvokimas (įvardijamas kaip nusivylimas, nedalyvavimas ir socialinė atskirtis) veda prie skirtingų prevencinių priemonių kūrimo. Straipsnyje konstruojant tyrimo modelį, skirtą analizuoti Lietuvos mokyklose taikomas praktikas su iš ugdymo proceso beiškrentančiais romų (čigonų) moksleiviais, atkreipiamas dėmesys į panašumus tarp Hodgson (1999) pateikto modelio ir Levitas (1998) atliktos socialinės atskirties diskursų (moralinių skurdžių, socialinės integracijos ir persikirstymo) analizės. Šie du analizės instrumentai straipsnyje yra sujungiami, pasiūlant iš dalies naują analizės metodą, kuris yra pritaikomas Lietuvos atvejui. Straipsnio pabaigoje pateikiamas ir kritiškas tokio analizės metodo įvertinimas, atkreipiant dėmesį į kitas švietimo lauko tyrimo galimybes.

P a g r i n d i n i a i ž o d ž i a i : PREVENCINĖ POLITIKA, ANKSTYVAS PASITRAUKIMAS
IŠ UGDYMO PROCESO, ROMŲ MOKSLEIVIAI.

Etninių tyrimų instituto visuomenės nuomonės tyrimų apžvalga (2005–2010 m.)

Dovilė Vildaitė

UTRECHTO UNIVERSITETAS, NYDERLANDAI

Karolis Žibas

LIETUVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRO ETNINIŲ TYRIMŲ INSTITUTAS

S A N T R A U K A. Nuo 2005 m. Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų institutas (ETI) atlieka visuomenės nuomonės apklausas, kurias pasitelkus siekiama ištirti gyventojų nuostatas Lietuvoje gyvenančių įvairių socialinių (mažumų) grupių (pavyzdžiui, romų, žydų, musulmonų, pabėgėlių ir kt.) atžvilgiu. Remiantis 2005–2010 m. atliktų tyrimų rezultatais, apžvalgoje aptariama socialinė distancija ir lyginamos gyventojų nuostatos apie įvairias Lietuvoje gyvenančias socialines (mažumų) grupes. Socialinė distancija buvo matuota trimis kintamaisiais – gyvenimo kaimynystėje, darbo vietoje darbovietėje ir nuosavo būsto nuomos atžvilgiu. Atsižvelgiant į imigracijos tendencijas 2004–2010 m., analizuojamos gyventojų nuostatos apie Lietuvoje vykstančius imigracijos procesus: Lietuvoje gyvenančius ir iš įvairių šalių į Lietuvą atvykstančius imigrantus, atvykimo tikslus ir imigrantams kylančias problemas, daugumos visuomenės ir atvykstančių imigrantų kontaktų formas bei vykdomą imigrantų integracijos politiką. Pateikiamas tyrimų rezultatų palyginimas.

P a g r i n d i n i a i ž o d ž i a i: VISUOMENĖS NUOSTATOS, SOCIALINĖ DISTANCIA, IMIGRACIJA, IMIGRANTAI.

Įžanga

Analizuojant ir lyginant gyventojų nuostatas, apžvalgoje remiamasi 2010 m. liepos 15 d. – rugpjūčio 2 d. apklausa, kurią ETI užsakymu atliko UAB „RAIT“. Tyrimo metu apklausti 1008 15–74 metų amžiaus nuolatiniai Lietuvos gyventojai. Respondentai apklausti savo namuose tiesioginio interviu būdu. Respondentams atrinkti taikyta daugiapakopė stratifikuota tikimybinė atranka. Apklausos rezultatų paklaida neviršija 3 proc.

Lyginant 2005–2009 m. ETI tyrimų duomenis, remiamasi šiomis apklausomis:

- 2005 m. gegužės 5–8 d. UAB „RAIT“ atliko reprezentatyvią anketinę Lietuvos gyventojų apklausą. Tiesioginio interviu būdu buvo apklausti 1052 16–74 metų amžiaus nuolatiniai Lietuvos gyventojai. Apklausos rezultatų paklaida neviršija 3 proc.

- 2006 m. vasario 14–21 d. UAB „Spinter tyrimai“ atliko reprezentatyvią anketinę Lietuvos gyventojų apklausą. Tiesioginio interviu būdu buvo apklausti 1002 16–74 metų amžiaus nuolatiniai Lietuvos gyventojai. Apklausos rezultatų paklaida neviršija 3 proc.
- 2007 m. vasario 5–19 d. UAB „Spinter tyrimai“ atliko reprezentatyvią anketinę Lietuvos gyventojų apklausą. Tiesioginio interviu būdu buvo apklausti 1007 18–65 metų amžiaus nuolatiniai Lietuvos gyventojai. Apklausos rezultatų paklaida neviršija 3 proc.
- 2008 m. vasario 29 d.– kovo 13 d. UAB „RAIT“ atliko reprezentatyvią anketinę Lietuvos gyventojų apklausą. Tiesioginio interviu būdu buvo apklausti 1037 15–74 metų amžiaus nuolatiniai Lietuvos gyventojai. Apklausos rezultatų paklaida neviršija 3 proc.
- 2009 m. balandžio 3–10 d. UAB „RAIT“ atliko reprezentatyvią anketinę Lietuvos gyventojų apklausą. Tiesioginio interviu būdu buvo apklausti 1025 15–74 metų amžiaus nuolatiniai Lietuvos gyventojai. Apklausos rezultatų paklaida neviršija 3 proc. Apklausa atlikta įgyvendinant projektą „Lietuvoje gyvenančių trečiųjų šalių piliečių integracijos politikos vertinimo principai ir rodikliai“ pagal Europos fondo trečiųjų šalių piliečių integracijai 2007 m. metinės programos tikslus.

Lyginant 2008–2010 m. duomenis taip pat remiamasi Darbo ir socialinių tyrimų instituto ir Socialinių tyrimų instituto užsakymu UAB „RAIT“ 2008 m. spalio 3–14 d. atliktos reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenimis. Tiesioginio interviu būdu buvo apklausta 1040 15–74 metų amžiaus nuolatinių Lietuvos gyventojų. Apklausos rezultatų paklaida neviršija 3 proc. Apklausa atlikta įgyvendinant projektą „Galimų diskriminacijos apraiškų, naujai numatytų Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatyme, bei visuomenės tolerancijos įvairioms socialinėms grupėms įvertinimas ir lyginamoji analizė“.

Visuomenės nuostatos Lietuvoje gyvenančių socialinių (mažumų) grupių atžvilgiu 2010 m.

2010 m. liepos 15–rugpjūčio 2 d. atliktu tyrimu siekta ištirti gyventojų nuomonę apie Lietuvoje gyvenančias įvairias socialines (mažumų) grupes bei nustatyti socialinę distanciją šių grupių atžvilgiu (t.y. grupių ar individų artumo ar susvetimėjimo laipsnį). Respondentams buvo pateiktas 31 įvairių socialinių grupių sąrašas, apimantis negalios, etninės kilmės, rasės, tikėji-

mo, kalbines ir skirtingo socialinio statuso grupes. Socialinė distancija buvo matuota trimis kintamaisiais – gyvenimo kaimynystėje, darbo vienoje darbovietėje ir nuosavo būsto nuomos atžvilgiu.

Atsakydami į klausimus apie žmonių grupes, su kuriomis Lietuvos gyventojai nenorėtų gyventi kaimynystėje, daugiau kaip pusė respondentų nurodė, kad nenorėtų gyventi šalia romų (čigonų) (57,1 proc.), iš įkalinimo įstaigų išėjusių asmenų (55,3 proc.) ir homoseksualių asmenų (55,1 proc.), pusė Lietuvos gyventojų nenorėtų kaimynystėje gyventi su psichikos negalia turinčiais asmenimis (49,7 proc.). Didelė dalis Lietuvos gyventojų nenorėtų kaimynais matyti Jehovos liudytojų (43,2 proc.), čečėnų (40,5 proc.), musulmonų (38,8 proc.) ir pabėgėlių (38,3 proc.). Trečdalis apklausoje dalyvavusių respondentų yra linkę vengti kaimynystės su pakistaniečiais (34,6 proc.), hinduistais, budistais (32,1 proc.), juodaodžiais (29,7 proc.) ir kinais (29,5 proc.). Kas ketvirtas, penktas Lietuvos gyventojas nenorėtų gyventi žydų (23,8 proc.), kazachų (21 proc.), turkų (20,1 proc.) bei kitos rasės (odos spalvos) asmenų (19,4 proc.) kaimynystėje (žr. 1 pav.).

Palankiausiai kaimynystės atžvilgiu Lietuvos gyventojai vertina aukštesnės socialinės padėties asmenis (5,9 proc. nurodė, kad nenorėtų gyventi kaimynystėje su šiais asmenimis), tradicines etninių mažumų grupes – rusus (6,8 proc.), ukrainiečius (7,9 proc.) ir lenkus (10 proc.), kita gimtąja kalba kalbančius (8 proc.), asmenis su fizine negalia (9,5 proc.) bei tradicinių krikščioniškos kilmės kryptių tikėjimo atstovus (8,5 proc.).

Atsakydami į klausimą apie žmonių grupes, su kuriomis Lietuvos gyventojai nenorėtų dirbti vienoje darbovietėje, kaip labiausiai nemėgstamos minimos šios: beveik pusė Lietuvos gyventojų nenorėtų dirbti su romais (čigonais) (45,1 proc.), asmenimis su psichikos negalia (45 proc.), homoseksualiais asmenimis (43,8 proc.) ir iš įkalinimo įstaigų išėjusiais asmenimis (42,4) (žr. 1 pav.). Trečdalis respondentų teigė nenorėtų dirbti su čečėnais (33,1 proc.), Jehovos liudytojais (32,4 proc.), musulmonais (32,3 proc.), pakistaniečiais (28 proc.) ir pabėgėliais (29,4 proc.). Ketvirtadalis–penktadalis Lietuvos gyventojų nenorėtų vienoje darbovietėje dirbti su hinduistais ir budistais (25,8 proc.), kinais (25 proc.) bei juodaodžiais (24,4 proc.).

Labiausiai patraukliais bendradarbiais Lietuvos gyventojai pripažįsta tradicinių etninių mažumų grupių, t.y. rusų, ukrainiečių ir lenkų (atitinkamai 5,8 proc., 7 proc. ir 8,7 proc. nurodė, kad nenorėtų dirbti vienoje darbovietėje) atstovus, tradicinių krikščioniškos kilmės tikėjimo kryptių atstovus (6,3 proc.), kita gimtąja kalba kalbančius (6,9 proc.) bei aukštesnės socialinės padėties asmenis (4,3 proc.).

Daugiausia neigiamų atsakymų, vertinant įvairias socialines grupes, gauta atsakant į klausimą apie žmonių grupes, kurioms Lietuvos gyventojai nenorėtų

rėtų išnuomoti būsto (žr. 1 pav.). Beveik 70 proc. respondentų teigė, jog nenuomotų būsto iš įkalinimo įstaigų išėjusiems asmenims ir romams (čigonams) (atitinkamai 67,5 ir 67,1 proc.), daugiau nei pusė Lietuvos gyventojų nenuomotų būsto ir asmenims su psichikos negalia (62,1 proc.), homoseksualiems asmenims (59 proc.), Jehovos liudytojams, čečėnams (52,1 proc.), pabėgėliams (50,6 proc.). Nemaža dalis gyventojų nenorėtų nuomoti būsto musulmonams (46,7 proc.), pakistaniečiams (44,7 proc.), hinduistams ir budistams (41,2 proc.), kinams (41,2) ir juodaodžiams (40,5 proc.).

Daugiau nei trečdalis arba trečdalis Lietuvos gyventojų teigė nenorėtų, kad jų nuomininkai būtų valstybės neregistruotų religinių ar kitų netradicinių krikščioniškos kilmės kryptių tikėjimų atstovai (atitinkamai 35,8 ir 32,5 proc.), turkai (34,2 proc.), žydai (34 proc.), kazachai (32,1 proc.), kitos rasės (odos spalvos) asmenys (31,3 proc.) ir gruzinai (30 proc.).

Kaip galimus nuomininkus lietuviai palankiausiai vertina tradicines etnines grupes (būstą rusams nuomoti atsisakytų 20,5 proc., ukrainiečiams – 21,2 proc., lenkams – 22,2 proc.), aukštesnės socialinės padėties asmenis (17,5 proc.), tradicinių krikščioniškos kilmės kryptių tikėjimo atstovus (19,1 proc.) ir kita gimtąja kalba kalbančius asmenis (20,4 proc.). Vis tik pastebėtina, kad net kas ketvirtas ar kas penktas Lietuvos gyventojas nenorėtų šioms grupėms nuomoti būsto.

Atsakydami į klausimus apie socialinę distanciją, palankiausiai Lietuvos gyventojai vertino aukštesnės socialinės padėties asmenis, didžiausias Lietuvos tautines mažumas (t.y. rusus, lenkus, ukrainiečius ir baltarusius), tradicinių krikščioniškos kilmės kryptių tikėjimo atstovus bei kita gimtąja kalba kalbančius asmenis.

Apibendrinant 2010 m. atliktos Lietuvos gyventojų apklausos duomenis galima teigti, kad socialinė distancija įvairių Lietuvoje gyvenančių žmonių grupių atžvilgiu pasireiškia nevienodai. Socialinė distancija bendradarbių atžvilgiu yra mažesnė nei kaimynų ir nuomininkų, tačiau ji išauga būsto nuomos klausimu.

Lyginant apklausoje dalyvavusių respondentų atsakymus apie socialinę distanciją kaimynų, bendradarbių ir nuomininkų atžvilgiu matyti, kad socialinių grupių hierarchija išlieka ta pati – labiausiai nemėgstamomis grupėmis laikytini iš kalėjimo įstaigų išėję asmenys, romai (čigonai), asmenys su psichine negalia bei homoseksualūs asmenys. Vertinant religiniu aspektu, labiausiai nepageidaujamos grupės kaimynystėje, darbovietėje bei nuomojant būstą yra Jehovos liudytojai, musulmonai, hinduistai ir budistai. Didelė Lietuvos gyventojų dalis neigiamai vertina ir etninių mažumų grupes bei kitos rasės žmones (pvz., čečėnus, pakistaniečius, kinus, juodaodžius ir kitos rasės (odos spalvos) asmenis).

Lyginant 2010 m. Lietuvos gyventojų apklausos duomenis su ankstesnių Etninių tyrimų instituto atliktų apklausų duomenimis, matome tam tikrus Lietuvos gyventojų nuostatų pokyčius. Prieš dvejus metus Lietuvos gyventojai palankiau vertino visų išvardytų žmonių grupių atstovus kaip galimus kaimynus, tuo tarpu paskutiniųjų metų apklausos rezultatai rodo padidėjusių neigiamų atsakymų procentą. 2010 m. padidėjo skaičius žmonių, neigiamai vertinančių darbą kartu su išvardytomis socialinėmis grupėmis. Remiantis naujausiais duomenimis, didžiausi nuostatų pokyčiai įvyko homoseksualių asmenų atžvilgiu: jeigu 2008 m. kaimynystėje su homoseksualiais asmenimis nenorėjo gyventi 44 proc., tai 2010-aisiais ši gyventojų dalis išaugo iki 55 proc. (žr. 2 pav.). Romų atžvilgiu nuostatos išlieka panašios kaip ir 2009 m. (57–58 proc.), o iš įkalinimo įstaigų išėjusių asmenų atžvilgiu neigiamos nuostatos kiek nuslūgo (2009 m. – 65 proc., 2010 m. – 55 proc.). Darbo vienoje darbovietėje atveju taip pat didžiausiai neigiami pokyčiai fiksuojami homoseksualių asmenų atžvilgiu: 2008 m. dirbti vienoje darbovietėje nenorinčių buvo 34 proc., 2009 m. – 42 proc., 2010 m. – 44 proc. respondentų. Neigiamų atsakymų skaičius išaugo ir vertinant visas kitas ilgą laiką nemėgstamomis laikomas grupes: musulmonus (nenorinčiųjų dirbti su šia grupe skaičius išaugo 8,2 procentinio punkto), čečėnais (+7,4), romais (čigonais) (+6,7) ir iš įkalinimo įstaigų išėjusiais asmenimis (+6,6 procentinio punkto).

3 paveiksle pavaizduoti Lietuvos gyventojų nuomonių pokyčiai keturių socialinių grupių – musulmonų, pabėgėlių, čečėnų ir romų (čigonų) – atžvilgiu nuo 2005 iki 2010 m. Visuomenės nuomonės tyrimai ilgesniu laikotarpiu leidžia teigti apie pastebimą tam tikrą socialinės distancijos mažėjimą: 2009 ir 2010 m. kiek mažiau Lietuvos gyventojų nurodė, kad kaimynais nenorėtų matyti minėtų etninių grupių atstovų.

Tyrimė dalyvavusių Lietuvos gyventojų buvo klausama, kaip per pastaruosius 5 metus pasikeitė jų požiūris į Lietuvoje gyvenančių žmonių grupes. Pastebėtina, kad didelė dalis respondentų negalėjo nurodyti savo nuomonės pokyčių (neturinčių nuomonės dalis svyruoja nuo 33 proc. (pavyzdžiui, homoseksualių asmenų atžvilgiu) iki 60 proc. (pavyzdžiui, lietuvių kalbos nemokančių asmenų ar kita gimtąja kalba kalbančiųjų atžvilgiu). Vis tik atsakymai ir į šį klausimą patvirtina įsitvirtinusią nemėgstamų socialinių grupių hierarchiją (žr. 4 pav.).

2010 m. pusė arba šiek tiek mažiau nei pusė respondentų nurodė, kad per pastaruosius 5 metus jų nuomonė labai pablogėjo arba greičiau pablogėjo nei pagerėjo apie homoseksualius asmenis (50,8 proc.) ir iš įkalinimo įstaigų išėjusius asmenis (43,6 proc.). Trečdalis gyventojų teigia, kad jų nuomonė pablogėjo apie šias grupes: romus (čigonus) (35,3 proc.), Jehovos liudytojus (32,7 proc.), musulmonus (31,5 proc.), čečėnus (30,5 proc.) ir pabėgėlius

(29,4 proc.). Maždaug ketvirtadalis respondentų teigia, kad jų nuomonė pablogėjo apie šias grupes: pakistaniečius (26,9 proc.), asmenis su psichikos negalia (25,5 proc.), kinus (24,4 proc.) bei hinduistus ir budistus (23,1 proc.).

2010 m. duomenimis, žmonių grupės, apie kurias per pastaruosius 5 metus Lietuvos gyventojų nuomonė labiausiai pagerėjo, – tai asmenys su fizine negalia, rusai, lenkai ir ukrainiečiai (atitinkamai 44,3 proc., 42,9 proc., 40,4 proc. ir 39,8 proc. respondentų nurodė, kad jų nuomonė apie šias grupes pastaraisiais metais labai pagerėjo arba greičiau pagerėjo nei pablogėjo). Maždaug trečdalis lietuvių nurodė, kad jų nuomonė pagerėjo apie gruzinus (34,7 proc.), moldavus (33,2 proc.), tradicinių krikščioniškos kilmės kryptių tikėjimo atstovus (33 proc.), aukštesnės socialinės padėties žmones (32,2 proc.), kita gimtąja kalba kalbančius asmenis (32,6 proc.) ir totorius (31,9 proc.). Taip pat beveik trečdalis nurodė nuomonės pokyčius teigiama linkme kitos rasės (odos spalvos) asmenų (28,6 proc.), turkų (28,5 proc.), žydų (28,4 proc.) ir lietuvių kalbos nemokančių asmenų (27,4 proc.) atžvilgiu.

Lyginant 2010 m. Lietuvos gyventojų atsakymus į klausimą apie nuomonių kaitą su ankstesniais Etninių tyrimų instituto atliktų visuomenės apklausų apie įvairias etnines grupes rezultatais, galima teigti keletą dalykų. Pirmiausia Lietuvos gyventojų nuomonių tendencijos išlieka tokios pat. Kitaip tariant, tiek 2008 m., tiek 2010 m. atliktos apklausos parodė, kad dauguma respondentų nenurodė, kokia linkme pasikeitė jų nuomonė išvardytų socialinių grupių atžvilgiu. Taip pat nepasikeitė tiek neigiamai, tiek teigiamai vertinamų grupių sąrašas: Lietuvos gyventojų nuomonė neigiama linkme ir 2008 m., ir 2010 m. labiausiai keitėsi romų (čigonų), iš įkalinimo įstaigų išėjusių asmenų, homoseksualių asmenų ir Jehovos liudytojų atžvilgiu. Kaip ir anksčiau, respondentai nurodė, kad jų nuomonė pastaraisiais metais pagerėjo asmenų su fizine negalia, aukštesnės socialinės padėties asmenų, kita gimtąja kalba kalbančių ar lietuvių kalbos nemokančių asmenų atžvilgiu. Vis tik pastebėtina, kad grupių, apie kurias lietuvių nuomonė ženkliai blogėja, hierarchija pasikeitė. Jei ankstesniais metais Lietuvos gyventojų nuomonė labiausiai blogėjo romų (čigonų), iš įkalinimo įstaigų išėjusių asmenų, homoseksualių asmenų, Jehovos liudytojų ir pabėgėlių atžvilgiu, tai, paskutiniosios apklausos duomenimis, ši seka yra: homoseksualūs asmenys (51 proc. teigiančių, kad nuomonė labai pablogėjo ar greičiau pablogėjo), iš įkalinimo įstaigų išėję asmenys (44 proc.), romai (čigonai) (35 proc.), Jehovos liudytojai (33 proc.), musulmonai (32 proc.) ir čečėnai (31 proc.). Kitaip tariant, per 2010 m. ženkliai pablogėjo Lietuvos gyventojų nuomonė apie homoseksualius asmenis ir musulmonus (atitinkamai +17 ir +10 procentinių punktų prieaugis teigiančių, kad jų nuomonė apie šias grupes per pastaruosius 5 metus pablogėjo) (žr. 5 pav.).

Visuomenės nuostatos Lietuvoje gyvenančių ir į Lietuvą atvykstančių imigrantų atžvilgiu 2010 m.

Atsižvelgiant į imigracijos tendencijas Lietuvoje (ypač po ES plėtros 2004 m.), Etninių tyrimų institutas nuo 2008 m. į kasmetines visuomenės nuomonės apklausas įtraukia klausimus apie imigracijos procesus. Nuo 2004 m. pastebimas bendros ir darbo imigracijos srautų Lietuvoje didėjimas (kuris tęsėsi iki dabartinių ekonominių pokyčių), todėl, atsižvelgus į struktūrinius imigracijos veiksnius, Lietuvoje gyvenančių imigrantų integracijos prielaidas ir problematiką bei migrantų integracijos politikos įgyvendinimo praktiką¹, buvo nuspręsta atidžiau pažvelgti į visuomenės nuostatas Lietuvoje vykstančių imigracijos ir migrantų integracijos procesų atžvilgiu.

Norint sužinoti Lietuvos gyventojų nuomonę apie šalyje gyvenančius imigrantus, apklausoje dalyvavusių respondentų buvo prašoma įvertinti iš įvairių šalių į Lietuvą atvykstančius imigrantus. Apklausos duomenys leidžia teigti, kad palankiausiai vertinami iš Vakarų Europos šalių – Prancūzijos, Italijos, Belgijos, Vokietijos, Didžiosios Britanijos, Graikijos ir kt. – atvykstantys imigrantai. Imigrantus iš šių ES valstybių narių palankiai vertina 78,2 proc. apklaustųjų. Palankiai (71,2 proc.) Lietuvos gyventojai vertina iš „naujųjų“ ES šalių (įstojusių 2004 ir 2007 m.) atvykstančius imigrantus (pvz., Latvijos, Bulgarijos, Čekijos, Slovakijos, Rumunijos, kt.). Iš JAV atvykstantys imigrantai taip pat vertinami teigiamai (68,4 proc.).

Imigrantai iš ne ES ir EFTA šalių vertinami ne taip palankiai kaip iš ES šalių atvykstantys asmenys. Į Lietuvą atvykstančius kinus ir turkus teigiamai vertina 46,2 ir 46,6 proc., kazachus – 48,1 proc. respondentų. Šiuo atveju vyrauja neigiami vertinimai: kinus neigiamai vertina 47,7 proc., turkus – 46,4 proc., o kazachus – 45 proc. apklaustųjų. Labiausiai neigiami vertinimai vyrauja iš Pakistano ir Libano atvykstančių imigrantų atžvilgiu (atitinkamai 57,5 ir 57 proc.).

6 paveiksle pateikiami duomenys rodo, jog didžiausi vertinimų skirtumai vyrauja tarp ES ir ne ES šalių piliečių. Kita vertus, nors JAV piliečiai yra laikomi trečiųjų šalių piliečiais, tačiau Lietuvos gyventojai juos vertina teigiamai. Galima teigti, kad Lietuvos visuomenėje vyrauja iš skirtingų šalių atvykstančių piliečių kategorizacija. Šiuo atveju pirmai grupei galima priskirti ES valstybes („naujasias“ ir „senąsias“) ir JAV, antrai grupei – Afrikos valstybes, Kiniją, Turkiją, Armėniją, Kazachstaną ir Gruziją, o trečiai – Pakistaną ir Libaną (žr. 6 pav.).

2010 m. apklausos duomenis palyginus su 2009 m. duomenimis matomas aiškus neigiamų nuostatų padidėjimas. 2009 m. tyrimo duomenimis, visų 6 paveiksle išvardytų šalių atžvilgiu neigiamos nuostatos buvo mažesnės (pa-

¹ Plačiau žr.: Etniškojo tyrimo 2009/2. Migrantų integracija: Trečiųjų šalių piliečiai Lietuvoje. Socialinių tyrimų institutas, Vilnius: Eugrimas, p. 128. ISSN 1822-1041.

vyzdžiui, užsieniečių iš Vakarų Europos – 4,8 proc., Rytų Europos – 6,6 proc., kinų – 30,8 proc., turkų – 28,9 proc. libaniečių – 35,4 proc., pakistaniečių – 36,5 proc. ir kt.). Tačiau svarbu pabrėžti, kad nors 2009 ir 2010 m. buvo pateikiamas tas pats klausimas, analizuojamų grupių sąvoka skyrėsi: 2009 m. buvo vartojama *užsieniečio*, o 2010 m. – *imigranto* sąvoka. Galima daryti prielaidą, kad užsieniečio sąvoka yra neutralesnė, todėl ir nuostatos jų atžvilgiu buvo palankesnės. Imigranto sąvoka visuomenėje gali būti labiau sietina su simbolinėmis (kultūrinėmis) ir realiomis (konkurencija dėl ekonominių bei socialinių išteklių ir kt.) grėsmėmis (neabejotinai tikslesnius atsakymus galima gauti atlikus kartotinius tyrimus vėlesniais metais).

7 paveiksle pateikti atsakymai į klausimą, kuriuo siekiama išsiaiškinti, ką Lietuvos gyventojai mano apie tikslus, kurių pagrindu į Lietuvą atvyksta imigrantai². Tyrimo duomenimis, didžioji dauguma respondentų (72,9 proc.) mano, jog imigrantai į Lietuvą dažniausiai atvyksta turėdami tikslą dirbti. 72,2 proc. sutinka, kad imigrantai į Lietuvą atvyksta mokytis, 65 proc. – prašyti prieglobsčio, 62 proc. – pas savo šeimos narius ir 62,5 proc. – pradėti verslą. Gyventojų nuomonė apie į Lietuvą dirbti atvykstančius imigrantus atitinka realius migracijos procesus. Kita vertus, skaičius imigrantų, atvykstančių mokytis, yra mažas, palyginti su į Lietuvą dirbti ar šeimos susijungimo pagrindais atvykstančių imigrantų skaičiumi. Prieglobstį gavę užsieniečiai sudaro itin mažą dalį visų į Lietuvą atvykstančių imigrantų (žr. 7 pav.).

Palyginę šiuos duomenis su 2009 m. atliktu tyrimu matome, kad visuomenės nuostatos nepasikeitė. Nors tyrime buvo vartojama ne *imigranto*, o *užsieniečio ne ES piliečio* sąvoka, atvykimo pagrindų hierarchija visuomenės nuostatose išliko tokia pati, tačiau pasikeitė pritarimo arba nepritarimo lygis. Pavyzdžiui, 2009 m. tyrimo duomenimis, didžioji dauguma respondentų (79 proc.) manė, jog užsieniečiai ne ES piliečiai į Lietuvą dažniausiai atvyksta turėdami tikslą dirbti. Dauguma (62 proc.) apklaustųjų manė, jog užsieniečiai ne ES piliečiai į Lietuvą atvyksta mokytis ir prašyti prieglobsčio, pusė (52 proc.) – pas savo šeimos narius.

Tyrimo klausimyne buvo pateikti klausimai apie gyventojų tiesioginius ir netiesioginius santykius su įvairiomis Lietuvoje gyvenančių imigrantų kategorijomis (žr. 8 pav.). Respondentų buvo prašoma nurodyti, ar jiems yra tekę tiesiogiai bendrauti (kalbėtis, susitikti) ar netiesiogiai susidurti (sužinoti iš žiniasklaidos priemonių, girdėti iš pasakojimų) su įvairių kategorijų imigrantais. Apie kiekvieną išskirtą imigrantų kategoriją respondentai galėjo pateikti vieną ar kelis atsakymų variantus, atspindinčius jų santykius su tam tikra grupe.

² Pagal įstatymą dėl Užsieniečių teisinės padėties, užsieniečiai į Lietuvą atvyksta turėdami tikslą dirbti, užsiimti teisėta veikla, pas savo šeimos narius (šeimos susijungimas), igr̃yti išsilavinimą (studijuoti, mokytis, kelti kvalifikaciją, dalyvauti profesiniuose mokymuose), kt. Pagal Migracijos departamento statistinius duomenis (2004–2009 m.), daugiausia į Lietuvą užsieniečiai atvyksta šeimos susijungimo pagrindu ir turėdami tikslą dirbti.

Analizuojant tyrimo duomenis verta aptarti keletą aspektų. Pirmą, maždaug trečdaliui (32,1 proc.) apklausoje dalyvavusių gyventojų nėra tekę girdėti, matyti ar bendrauti su Lietuvoje savo verslą pradėjusiais, 31,8 proc. – su pas savo šeimos narius atvykstančiais, 30,5 proc. – su Lietuvoje studijuojančiais, 27,3 proc. – su Lietuvoje dirbančiais ir 35,2 proc. – su Lietuvoje prieglobsčio prašančiais imigrantais. Antra, daugiausia informacijos ir patirties apie įvairias Lietuvoje gyvenančių imigrantų kategorijas gyventojai gauna iš netiesioginių šaltinių – žiniasklaidos priemonių.

Analizuojant tyrime dalyvavusių respondentų atsakymus apie netiesioginius kontaktus matyti, kad daugiausia Lietuvos gyventojų įvairias imigrantų grupes yra matę televizijos laidose, skaitę apie jas spaudoje ar girdėję per radiją, mažiausiai – pasakoję draugai ar kaimynai. Lyginant skirtingas Lietuvoje gyvenančių imigrantų kategorijas, iš netiesioginių šaltinių Lietuvos gyventojams geriausiai pažįstami Lietuvoje dirbantys ir studijuojantys imigrantai bei pabėgėliai: dauguma (atitinkamai 48,1 proc., 44,2 proc. ir 45,2 proc.) apklaustųjų yra matę juos televizijos laidose, kiek daugiau nei trečdalis (31,7 proc., 31,1 proc. ir 30,9 proc.) yra skaitę apie juos spaudoje, o penktadalis (20,9 proc., 20,3 proc. ir 19,8 proc.) girdėję radijo laidose. Kiek mažiau netiesioginių kontaktų Lietuvos gyventojai turi su pas savo šeimos narius atvykstančiais ir verslą pradėjusiais imigrantais (žr. 8 pav.).

Išanalizavę atsakymus apie tiesioginius kontaktus matome, kad tik maža dalis tyrime dalyvavusių respondentų teigė asmeniškai pažįstantys, sutikę imigrantus ar kalbėję su jais. Geriausiai Lietuvos gyventojai yra pažįstami su Lietuvoje dirbančiais, pas savo šeimos narius atvykstančiais ir studijuojančiais, mažiausiai – su pabėgėliais ir verslą pradėjusiais imigrantais. Šiuo atveju būtų galima išskirti pabėgėlius: viena vertus, jų atžvilgiu užfiksuotas vienas didžiausių netiesioginių kontaktų pobūdis, kita vertus, tiesioginių kontaktų su pabėgėliais turi mažiau nei 1 proc. Lietuvos gyventojų (žr. 8 pav.). Palyginę su 2009 m. atliktu tyrimu, matome panašias tendencijas: viena vertus, vyrauja netiesioginių kontaktų formos (žiniasklaida), kita vertus, tiesioginiai kontaktai yra reti.

Siekiant įvertinti Lietuvos gyventojų įsivaizduojamą atvykusių imigrantų įtaką visuomenei ir valstybei, respondentų buvo prašoma pareikšti savo nuomonę apie konkrečius teiginius. Labiausiai Lietuvos gyventojai yra linkę pritarti teiginiui, kad imigrantai į Lietuvą atvyksta turėdami tikslą dirbti (62 proc.). Dauguma respondentų (57,5 proc.) pritarė teiginiui, kad imigrantus išlaiko mokesčių mokėtojai. Daugiau negu pusė (51,4 proc.) apklaustųjų sutiko su teiginiu, kad į Lietuvą atvykstantys imigrantai gali sukelti socialinių neramumų (lyginant su 2008 ir 2009 m. tyrimo duomenimis, kai buvo vartojama ne *imigranto*, bet *užsienio šalių darbuotojo* sąvoka, atitinkamai 61,1 ir 62,1 proc. apklaustųjų sutiko, jog į Lietuvą atvykstantys užsienio šalių darbuotojai gali sukelti socialinių neramumų).

Kitiems teiginiams pritariama mažiau: 41,2 proc. sutinka, kad Lietuvoje gyvenantys ir į Lietuvą atvykstantys imigrantai praturtina šalies kultūrinį gyvenimą (lyginant su 2009 m. tyrimo duomenimis, kai buvo vartojama *užsieniečio ne ES piliečio* sąvoka, 29,1 proc. sutiko, o 56,1 – nesutiko su teiginiu, kad į Lietuvą atvykstantys užsieniečiai ne ES piliečiai praturtina šalies kultūrinį gyvenimą). 37,4 proc. sutinka, kad dirbantys imigrantai yra naudingi Lietuvos ekonomikai (lyginant su 31,6 proc. 2009 m.), 32,8 proc. sutiktų, kad jų vaikai mokytųsi vienoje klasėje su imigrantų vaikais; 30,8 proc. pritaria, kad valstybė turėtų skirti daugiau dėmesio imigrantų integracijai (žr. 9 pav.).

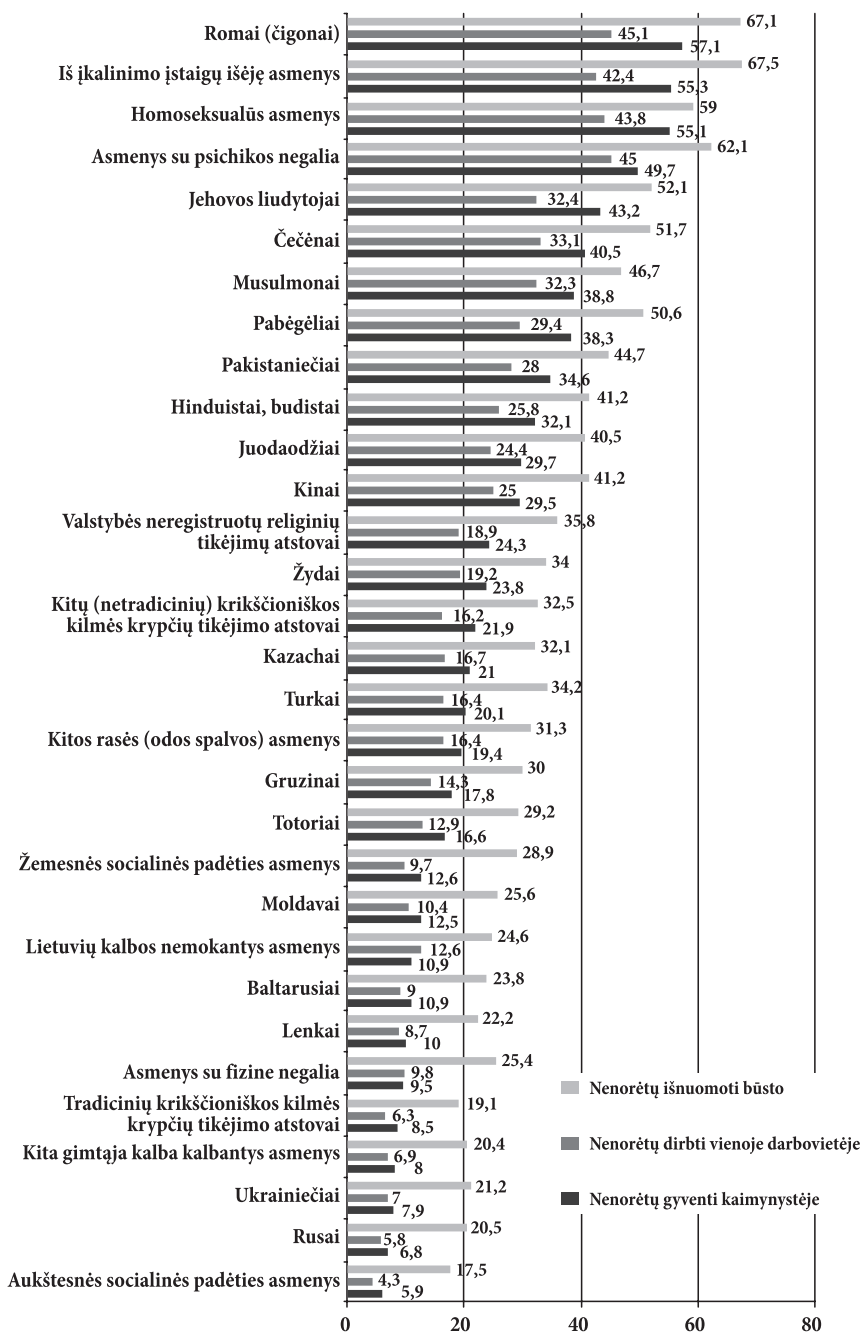
Siekiant įvertinti Lietuvos gyventojų nuomonę apie potencialias Lietuvoje gyvenančių ar atvykstančių imigrantų problemas, apklausos anketoje buvo pateikti klausimai apie galimas problemas įvairiose srityse (žr. 10 pav.). Apibendrinant galima pasakyti, kad Lietuvos gyventojai pritaria galimiems sunkumams, su kuriais imigrantai susiduria įvairiose srityse. Didžiosios apklaustųjų dalies (87 proc.) nuomone, daugiausia sunkumų imigrantams kyla dėl lietuvių kalbos nemokėjimo. Kita galimų sunkumų grupė susijusi su sunkumais ieškant darbo (80,6 proc.), vaikų švietimu (72,2 proc.) ir patiriamomis neigiamomis nuostatomis (70,6 proc.). Beveik du trečdaliai apklausoje dalyvavusių Lietuvos gyventojų teigia, kad potencialūs sunkumai gali iškilti dėl socialinės paramos ir paslaugų (66,6 proc.), sveikatos priežiūros (61,4 proc.). Taip pat ženkli dalis (57,8 proc.) laikosi nuomonės, kad trečiųjų šalių piliečiams sudėtinga išsinuomoti būstą, o 55,2 sutinka, kad patiriamas smurtas taip pat yra problema, su kuria susiduria imigrantai Lietuvoje (žr. 10 pav.).

Keletas anketos klausimų buvo susiję su įvairių imigrantų integracijos priemonių vertinimu (žr. 11 pav.). Respondentams buvo pateiktas priemonių, apimančių įvairias gyvenimo sritis, tokias kaip užimtumas, švietimas, būstas, teisinės pagalbos užtikrinimas, sąrašas. Palankiausiai Lietuvos gyventojai vertina priemones, skirtas vaikų švietimo ir lietuvių kalbos kursų organizavimui – joms pritaria didžioji dauguma respondentų (atitinkamai 79,5 ir 77,3 proc.). Dauguma Lietuvos gyventojų palankiai vertina pagalbą tvarkant dokumentus (leidimai gyventi, pašalpos gavimas) (65,1 proc.), vienodų teisių Lietuvos piliečiams ir imigrantams užtikrinimą teikiant sveikatos priežiūros paslaugas (59,2 proc.), nemokamų teisinių konsultacijų (58,1 proc.) ir kvalifikacijos tobulinimo kursų organizavimą (53,3 proc.) (žr. 11 pav.).

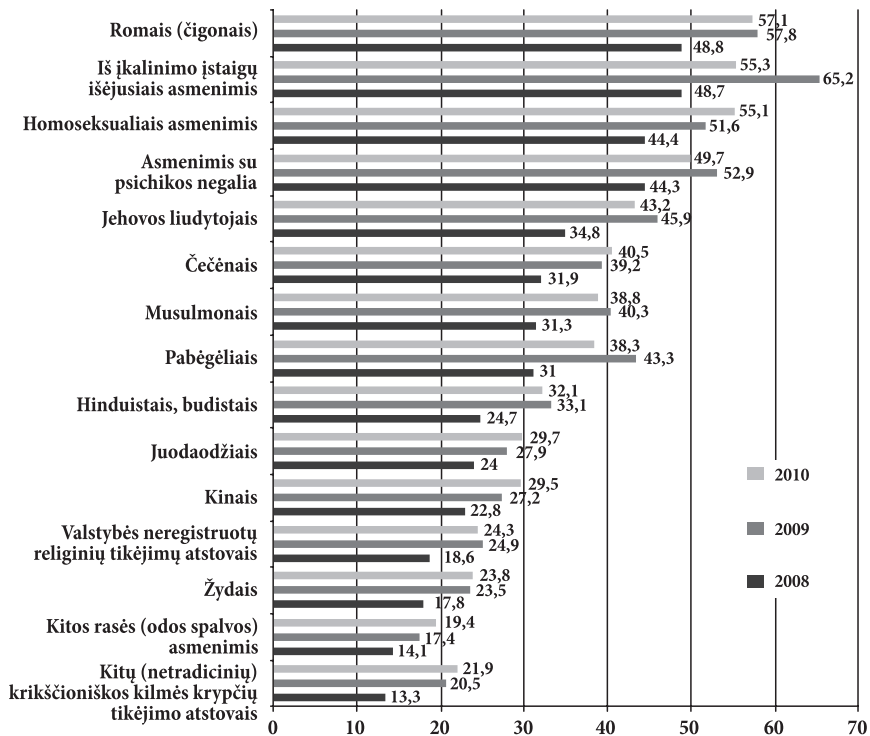
Daugiausia abejonių Lietuvos gyventojams kelia vienodų teisių Lietuvos piliečiams ir imigrantams darbe užtikrinimas ir socialinio būsto suteikimas. Dėl vienodų teisių darbe gyventojų nuomonės pasiskirsto beveik tolygiai: 45,6 proc. respondentų yra linkę sutikti, o 45,7 proc. nesutikti dėl vienodų teisių darbe užtikrinimo. Tuo tarpu dauguma gyventojų (63,8 proc.) nepitaria, kad socialinis būstas būtų suteiktas imigrantams (26,2 proc. – pritaria). Taip pat 53,3 proc. apklaustųjų nepitaria dėl vienodų teisių Lietuvos piliečiams ir imigrantams gaunant socialinę paramą užtikrinimo (35,1 proc. – pritaria) (žr. 11 pav.).

Priedai

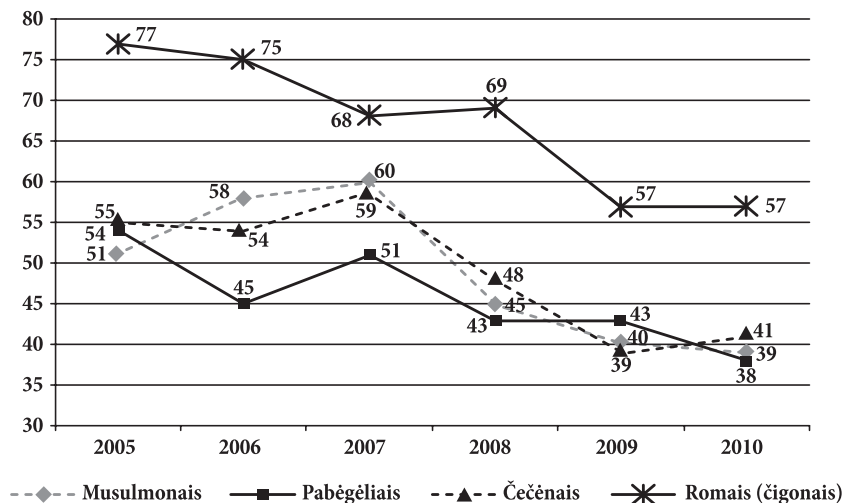
1 pav. Prašome pasakyti, su kuriomis iš išvardytų žmonių grupių Jūs nenorėtumėte gyventi kaimynystėje, dirbti vienoje darbovietėje ir išnuomoti būsto? 2010 m. (proc.)

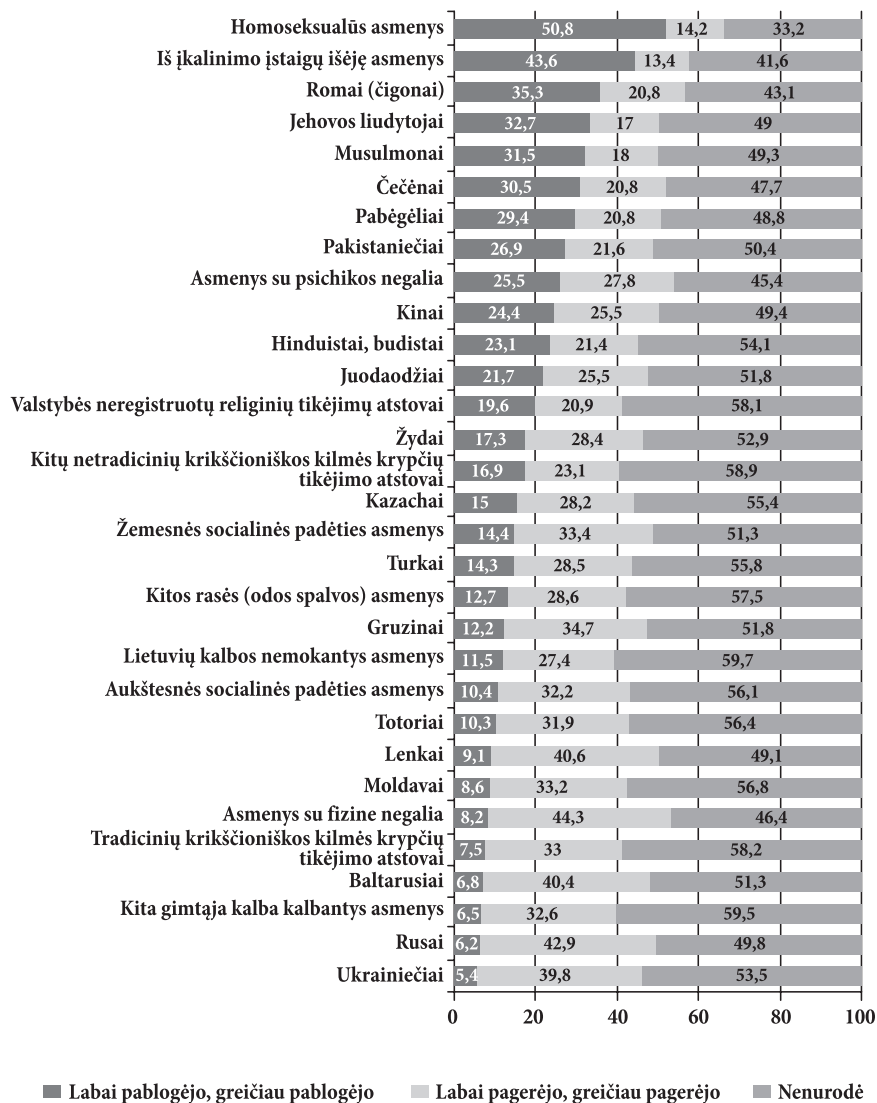
2 pav. Prašome pasakyti, su kuriomis iš išvardytų žmonių grupių Jūs nenorėtumėte gyventi kaimynystėje? 2008–2010 m. (proc.)

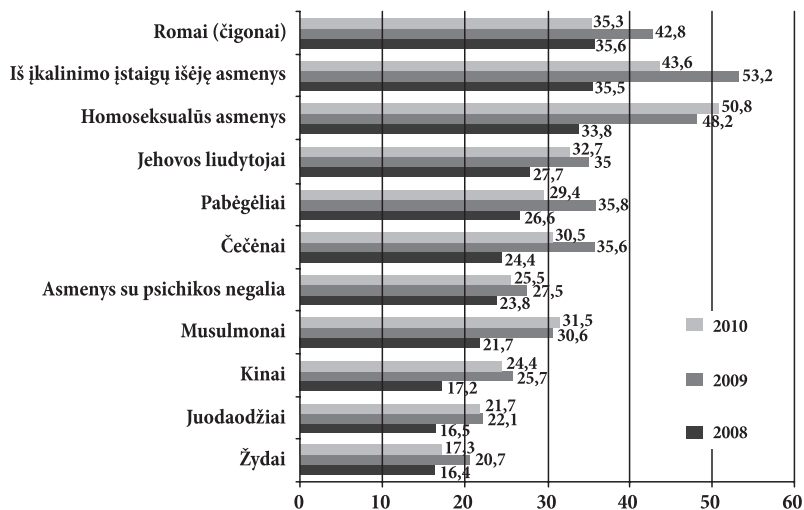
3 pav. Prašome pasakyti, su kuriomis iš išvardytų žmonių grupių Jūs nenorėtumėte gyventi kaimynystėje? 2005–2010 m. (proc.)

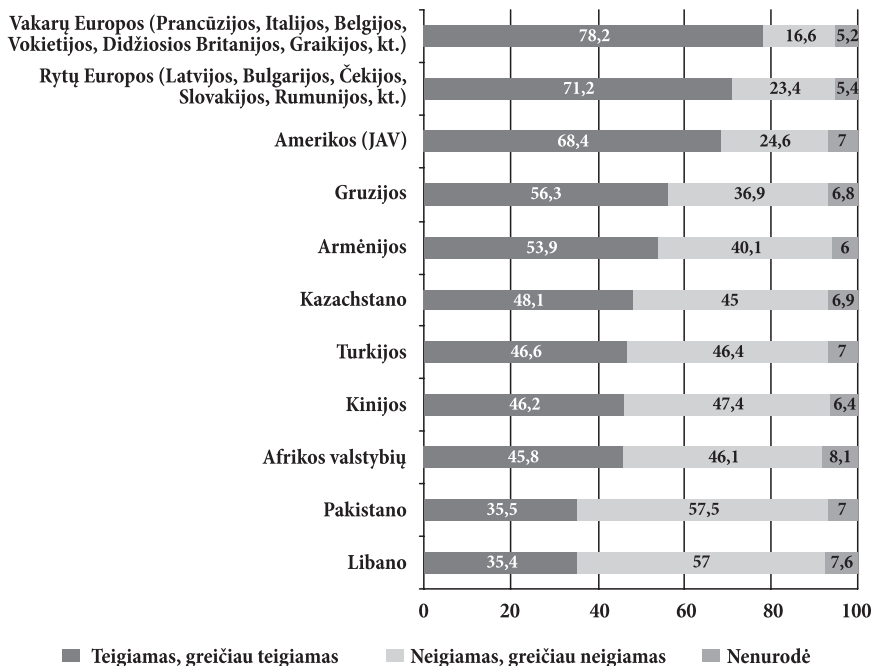
4 pav. Kaip per pastaruosius 5 metus pasikeitė Jūsų požiūris į Lietuvoje gyvenančių žmonių grupes? 2010 m. (proc.)

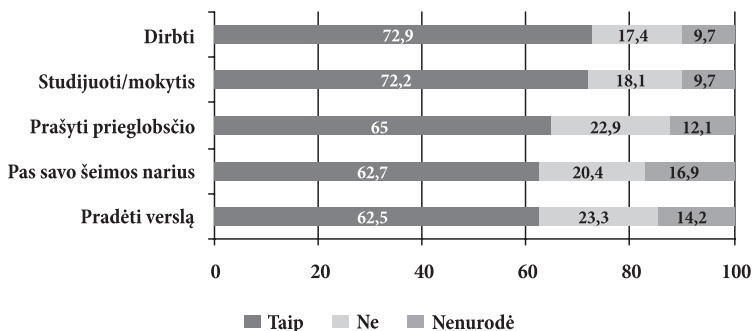
5 pav. Kaip per pastaruosius 5 metus pasikeitė Jūsų požiūris į Lietuvoje gyvenančių žmonių grupes? Atsakiusieji „labai pablogėjo, greičiau pablogėjo“ 2008–2010 m. (proc.)

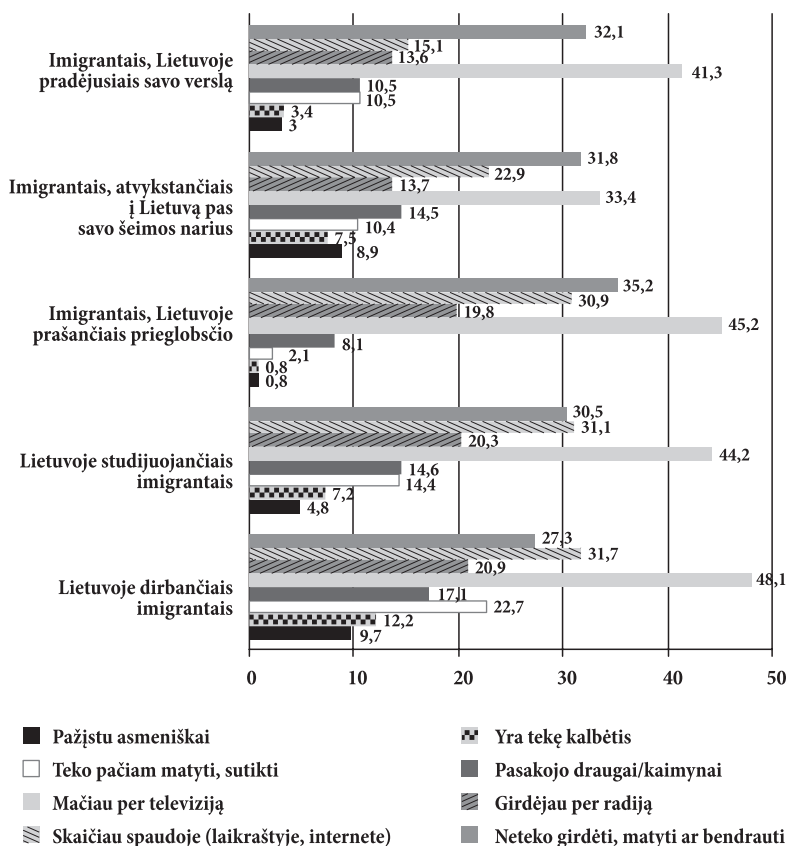
6 pav. Koks Jūsų požiūris į Lietuvoje gyvenančius imigrantus iš regionų ir šalių? 2010 m. (proc.)

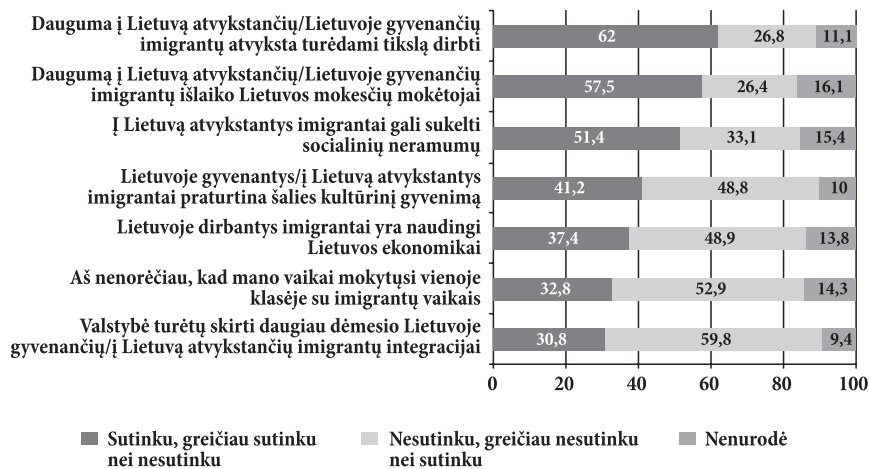
7 pav. Jūsų nuomone, koku tikslu dažniausiai į Lietuvą atvyksta imigrantai? 2010 m. (proc.)

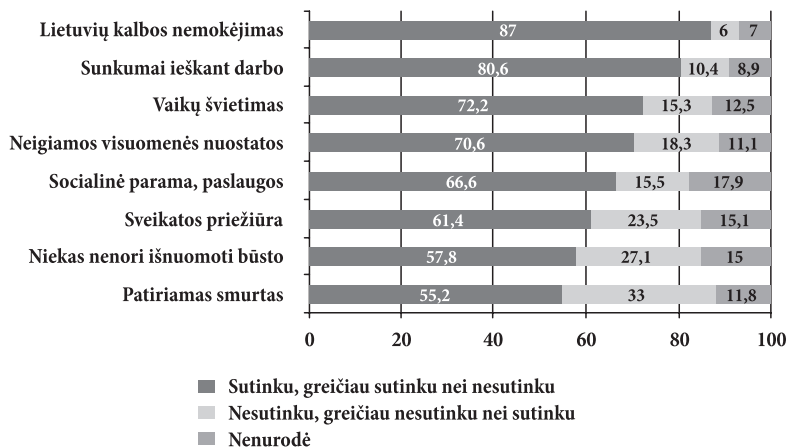
8 pav. Ar Jums kada nors teko girdėti, matyti ar bendrauti su kortelėje išvardytais imigrantais? Jei taip, tuomet kur ir kaip? 2010 m. (proc.)

9 pav. Kokia Jūsų nuomonė apie Lietuvoje gyvenančius ir į Lietuvą atvykstančius imigrantus? Pasakykite, sutinkate, ar nesutinkate su teiginiais? 2010 m. (proc.)

10 pav. Kartais Lietuvoje gyvenantiems imigrantams iškyla įvairių sudėtingų situacijų. Pasakykite, sutinkate ar nesutinkate, kad imigrantams kyla ypatingų sunkumų šiose srityse? 2010 m. (proc.)

11 pav. Pritartumėte ar nepritartumėte integracijos priemonėms, kurios būtų taikomos Lietuvoje gyvenantiems ir į Lietuvą atvykstantiems imigrantams? 2010 m. (proc.)

Overview of Public Opinion Polls Carried out by the Institute for Ethnic Studies (2005–2010)

Dovilė Vildaitė

UTRECHT UNIVERSITY, NETHERLANDS

Karolis Žibas

INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES, LITHUANIAN SOCIAL RESEARCH CENTRE

S U M M A R Y . Since 2005, the Institute for Ethnic Studies at the Lithuanian Social Research Centre has performed public opinion polls with the purpose of analysing the attitudes of Lithuanian residents towards different social (minority) groups (e.g. Roma, Jews, Muslims, refugees, etc.). On the basis of research results (2005–2010), this article analyses social distance between Lithuanian residents and these groups and compares the attitudes of Lithuanian residents towards different social (minority) groups in Lithuania. Social distance was measured using three variables: willingness to live in the same neighbourhood; to work at the same organisation and to rent an apartment/house to these groups. Considering immigration trends (2004–2010), new variables for the analysis of societal attitudes were included, such as, societal attitudes towards immigrants living in Lithuania and those newly arrived; attitudes regarding the reasons for immigrants' arrival; problems that immigrants face in Lithuania; forms of contact between immigrants and the majority society as well as attitudes towards integration policy. The results of both analyses are compared.

Key words: SOCIETAL ATTITUDES, SOCIAL DISTANCE, IMMIGRATION, IMMIGRANTS.

Etniškumo problematikai skirtos mokslinės publikacijos Lietuvoje 2007–2009 m.¹

Publications on Ethnic Issues in Lithuania in 2007–2009²

Apgintos daktaro disertacijos

Akmenytė, V. *Latvių, Lietuvos–Latvijos pasienio gyventojų, tapatumo raida 1918–1940 m.*, VDU, 2008.

Vienas esminių valstybės apibrėžimo komponentų yra teritorinio vientisumo pabrėžimas. Valstybės teritoriją riboja sienos, kurios žymi vietą, ties kuria baigiasi vienos valstybės galia ir prasideda kitos. Disertacijos tyrimo objektas – latviai, Lietuvos–Latvijos pasienio gyventojai, ir jų tautinio tapatumo raida 1918–1940 m. Pokytį atskleidžia administracinės linijos svarbos kaita. Iki Lietuvos ir Latvijos nepriklausomybės paskelbimo 1918 m. ta pati administracinė linija skyrė du tai pačiai valstybei, Rusijos imperijai, priklausiusius administracinius vienetus – Kauno ir Kuršo gubernijas, o po Pirmojo pasaulinio karo ši linija skyrė dvi nepriklausomas valstybes. Darbe nagrinėjama, kaip valstybės sieną suvokė pasienio gyventojai, kurios valstybės įtaką jie patyrė, kaip ir kodėl valstybė kontroliavo pasienio zonos gyventojų veiklą ir kaip tai pasireiškė kasdienybėje. XX a. trečiojo dešimtmečio pradžioje įvyko Lietuvos ir Latvijos valstybinės sienos korekcija, dėl to dalis gyventojų atsidūrė už savo valstybės ribų. Kitoje valstybėje jie jau sudarė tautinę mažumą, kurios tapatumą puoselėjo tiek Lietuvos, tiek Latvijos valstybės.

Biekša, L. *Pabėgėlio sąvokos problemos 1951 m. Konvencijoje dėl pabėgėlių statuso ir Europos Sąjungos direktyvoje 2004/83/EB*, MRU, 2008.

Šiandienos pabėgėlių teisėje yra aktualios pabėgėlio sąvokos problemos, kurias ES direktyva 2004/83/EB siekia išspręsti ir sugrąžinti į 1951 m. Konvencijos dėl pabėgėlių statuso pabėgėlio sąvoką tuos asmenis, kurie buvo išstumti iš jos per paskutinius dešimt-

---

¹ Į sąrašą įtrauktos 2007–2009 m. išleistos mokslinės publikacijos pagal pasirinktus kriterijus: prioritetą buvo teikiamas tekstams, kuriuose nagrinėjami ne tik etninių grupių kultūrinės raidos klausimai, bet ir socialinės jų padėties aspektai, etninės mažumos ir daugumos santykiai. Anotacijos parengtos pagal pristatomų darbų publikuotas santraukas ir anotacijas.

² The scientific publications included in the list cover 2007–2009 and were chosen in accordance with the following criteria: priority was given to publications that: deal with the social aspects of the situation of ethnic groups in Lithuania; discuss different forms of coexistence; and investigate the interaction between ethnic minorities and the majority. Descriptions were prepared on the basis of the published annotations of the selected studies.

mečius dėl siaurinamojo pabėgėlio sąvokos aiškinimo ir taikymo. Disertacijoje pasitelkiamas sisteminis požiūris į ES direktyvos 2004/83/EB bei 1951 m. Konvencijos dėl pabėgėlių statuso nuostatas ir siekiama nustatyti tinkamą pabėgėlio sąvokos aiškinimo ir taikymo apimtį. Disertacijoje siūlomi pabėgėlio sąvokos siaurinamojo aiškinimo ir taikymo problemų sprendimo būdai tiek nacionaliniu lygiu (nacionalinėje įstatymų leidyboje bei teismų praktikoje, perkeliančioje ES direktyvos 2004/83/EB nuostatas į nacionalinę teisę), tiek Europos Sąjungos lygiu (antros kartos prieglobsčio direktyvų ir jų pakeitimų priėmimo bei Europos teisingumo teismo praktikoje). Tyrimui pasirinktos trys pagrindinės pabėgėlio sąvokos aiškinimo ir taikymo probleminės sritys: 1) nevalstybinių subjektų vykdomo persekiojimo atvejų kvalifikavimas; 2) persekiojimo dėl lyties atvejų kvalifikavimas; 3) persekiojimo dėl paplitusio smurto ginkluoto konflikto kontekste atvejų kvalifikavimas.

Czernialis, M. *Lenkijos lietuvių švietimas po Antrojo pasaulinio karo*, VDU, 2008.

Disertacijoje nagrinėjamos Lenkijos lietuvių švietimo organizavimo ir veiklos galimybės, nurodomi veiksniai, formuojantys ir veikiantys lietuvių tautinės mažumos švietimo padėtį, jo specifiką, atskleidžiamas valstybės, vietos valdžios, saugumo struktūrų bei lietuvių organizacijų ir jų atstovų santykis, nuostatos bei laikysena lietuvių švietimo problemų atžvilgiu.

Frėjutė-Rakauskienė, M. *Etninio nepakantumo ir ksenofobijos apraiškos Lietuvos spaudoje ES prevencinės politikos aspektu*, VU, 2009.

Šis darbas skirtas Lietuvos spaudos turinio etnine tematika analizei. Atliekamo Lietuvos spaudos turinio tyrimo tikslas – atskleisti, kokiomis problemomis, temomis, problemų įvardijamais sukelėjais bei jų priežastingumu ir kokiomis apraiškų formomis Lietuvos spaudos turinyje yra konstruojamas etninis nepakantumas. Pagrindinį darbo empirinių duomenų masę sudaro spaudos kokybinio tyrimo (spaudos ir interneto dienraščių tekstų turinio bei kokybinio ekspertų tyrimo) duomenys. Etninio nepakantumo Lietuvos žiniasklaidoje tyrimo duomenų analizė leidžia teigti, kad: Lietuvos spaudoje tarptautinių santykių problematika dažniausiai siejama su ekonominiais ir politiniais, mažiau – su kultūriniais ir psichologiniais priežastingumo aspektais. Kiekviena etninė, religinė grupė – romai, žydai, lenkai, rusai, musulmonai ir imigrantai – Lietuvos žiniasklaidoje siejama su specifine problematika. Lietuvos spaudoje nėra vartojamos agresyvios etninio nepakantumo formos – kurstymas diskriminuoti, smurtauti ir fiziškai susidoroti. Dažniausiai sutinkamos etninio nepakantumo formos: etninės neapykantos kurstymas; įžeidinėjimas (užgauliojimai, tyčiojimasis, niekinimas); subtilios (paslėptos) nuostatos ir stereotipai; „tylos diskursas“.

Jakubavičienė, I. *Lietuvos vokiečių nacionalsocialistinė veikla (XX a. 3–4 dešimtmečiuose)*, VU, 2008.

Disertacijos tikslas – išanalizuoti vokiečių nacionalsocialistų veiklą Lietuvoje, ištirti Lietuvos valdžios reakciją į šių organizacijų veiklą bei įvertinti nacistinių organizacijų ir Lietuvos valdžios santykių įtaką dvišaliam Lietuvos ir Vokietijos bendradarbiavimui. Lietuvos vokiečių nacionalsocialistinės veiklos analizė atskleidė, kad 1925–1928 m. buvo įkurtos pirmosios slaptos nacionalsocialistų kuopelės. 1933 m. birželį Klaipėdos krašte su Vokietijos NSDAP žinia įsikūrė nacistinės partijos ir nacistinė veikla buvo įterpta į jau veikusio Lietuvos vokiečių Kulturverbando darbą. Minėtas vokiečių organizacijas Reichas tiesiogiai

įtraukė į savo interesų vykdymą. Jų veiklą nuolat prižiūrėjo iš Vokietijos NSDAP centro atsiųsti agentai bei Vokietijos Generalinis konsulas Klaipėdoje ir pasiuntinybė Kaune. Vokiečių nacionalsocialistų veiklai ypač aktuali buvo finansinė Vokietijos parama. Dėl gaudamo finansavimo visos Lietuvoje veikusios vokiečių jaunimo, sporto, religinės draugijos bei švietimo ir kultūros įstaigos buvo glaudžiai susijusios su nacistinėmis organizacijomis.

Liubinienė, N. *Migrantai iš Lietuvos Šiaurės Airijoje: „savos erdvės“ konstravimas*, VDU, 2009.

Disertacijoje sujungiant tarpdiscipliniškumą, antropologinį požiūrį bei metodologiją bandoma naujai – teoriškai ir empiriškai – pažvelgti, kaip vietos/erdvės klausimai gali būti susieti su migracijos procesais. Disertacijoje keliama tokie probleminiai klausimai: Kaip tarptautinė migracija transformuoja (sustiprina, susilpnina ir kt.) šiandieninio (trans)migranto ryšius su gyventomis/gyvenamomis vieta/vietomis (teritorija/teritorijomis)? Kaip (trans)migracinė patirtis daro įtaką sociokultūrinės erdvės konstravimui? Kaip vyksta migrantų „savos erdvės“ formavimas? Disertacijoje remiamasi antropologine metodologija struktūruojant bei organizuojant visą tyrimą. Tyrimui atlikti buvo pasirinkta migrantų iš Lietuvos Šiaurės Airijoje tyrimo (2006 m. pb. – 2007 m. vid.) strategija. Lauko tyrimo metu buvo derinami dalyvaujamojo stebėjimo, pusiau struktūruotų interviu, neformalių pokalbių, stebėjimo metodai.

Malkevičiūtė, A. *Rusų nacionalinio pasaulėvaizdžio įtaka Nikolajaus Berdiajevo filosofijai*, VDU, 2009.

Disertacijoje keliamas rusų nacionalinio mąstymo savitumo klausimas. Jo svarstymas grindžiamas filosofine nuostata, kad kiekvienoje kultūrinėje tradicijoje egzistuoja savitas žiūros į pasaulį kampas. Darbe nagrinėjami trys rusų kultūriniai archetipai: Platuma, Gimtoji žemė, Keliavimas, sudarantys minimos tautos pasaulėvaizdžio pagrindą. Tiriama šiuos archetipus sudarančių elementų įtaka Nikolajaus Berdiajevo filosofijai. Aptariamų elementų pagrindu suformuotame semantiniame lauke išaiškinamos mąstytojo neįprastai vartojamų filosofinių sąvokų prasmės ir iracionalios, prieštaringos mintys. Tokiu būdu atskleidžiama esmė ir šandien aktuali Berdiajevo samprotavimų apie visuomenės ir asmenybės vidinį konfliktą kūrybinėje, moralės bei socialinėje-politinėje srityse, apie Vakarų kultūros krizę ir jos sprendimo būdus.

Mažul, E. *Tautinių mažumų teisių apsauga vykdant tarptautinius Lietuvos Respublikos įsipareigojimus 1918–1940 metais*, VU, 2009.

Disertacijos objektas – tautinių mažumų teisių apsauga Lietuvos Respublikoje 1918–1940 metais. Tautinių mažumų teisių apsaugos analizė apima du pagrindinius aspektus: 1) teisinio tautinių mažumų statuso tarpukario Lietuvoje apžvalgą ir įvertinimą; 2) svarbiausių tautinių mažumų – žydų, lenkų ir vokiečių – faktinės padėties analizę. Disertacijoje pateikiamos apibendrinančios išvados dėl Lietuvos valstybės politikos tautinių mažumų atžvilgiu tarpukario metais. Ši politika įvardytina kaip dvilypė: pirmaisiais nepriklausomybės metais Lietuva prisirišė tarptautinių įsipareigojimų dėl tautinių mažumų teisių apsaugos, kurie buvo įgyvendinami ir praktikoje, todėl iki trečiojo XX a. dešimtmečio tautinės mažumos Lietuvoje naudojosi specialiu teisiniu statusu, tačiau vėliau, Lietuvai nepavykus prisijungti Vilniaus krašto ir kitų buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių ir valdžioje įsitvirtinus dešiniosioms partijoms, tautinių mažumų teisės imtos palaipsniui siaurinti.

Pranevičiūtė, J. *Nacionalinės tapatybės formavimosi veiksniai erdvėje: Baltarusijos ir Ukrainos atvejų analizė*, KU, 2009.

Disertacijoje nagrinėjami tapatybės formavimąsi lemiantys veiksniai ir siekiama atsakyti į klausimą, kurie iš jų yra svarbiausi NVS erdvėje. Darbo tikslas – paaiškinti nacionalinės tapatybės formavimosi skirtumus NVS valstybėse, analizuojant vidinius ir išorinius bei nematerialius ir materialius tapatybės formavimosi veiksnius Baltarusijoje ir Ukrainoje. Remiantis atlikta analize teigiama, kad Baltarusijoje tapatybės formavimuisi pirmiausia daro įtaką materialūs ekonominiai ir politiniai veiksniai, dominuojantys kultūrinių veiksmų atžvilgiu, o Ukrainoje dominuoja nematerialūs kultūriniai ir politiniai veiksniai, materialų geografinių veiksmų įtaka mažėja.

Romanova, M. *Lietuvos rusų sentikių užkalbėjimai: formavimas ir raida*, VU, 2007.

Disertacijoje aprašoma užkalbėjimo tradicija ir išaiškinami pagrindiniai jos ypatumai, taip pat tiriami užkalbėjimų tekstai bei nustatomi juose įvykę pokyčiai. Darbe apžvelgiami 137 užkalbėjimų tekstai. Atliktas tyrimas patvirtina keltą prielaidą, kad vietinėje liaudies kultūroje vyrauja tradicijos supaprastinimo ir nykimo tendencija. Vietinėje užkalbėjimų tradicijoje egzistavo perimti ir atitikmenų neturintys užkalbėjimai. Gausūs atitikmenų neturintys tekstai gali parodyti tiek liaudies kultūros išsaugojimo funkciją (išsaugomi tekstai, pranykę Rusijoje), tiek tai, kad tokie užkalbėjimai atsirado jau Lietuvos teritorijoje.

Simanavičiūtė, D. *Pasaulio lietuvių bendruomenės raida XX a. 5–8 dešimtmečiuose*, VDU, 2008.

Gausi emigracija ir naujų lietuvių bendruomenių formavimasis užsienio šalyse sudaro prielaidas tyrinėti ir migrantų draugijų bruožus, ir jų raidą istorinėje perspektyvoje. Svarbią reikšmę turi Pasaulio lietuvių bendruomenė, įsteigta Antrojo pasaulinio karo politinių pabėgėlių bangos atstovų, siekiant suvienyti pasaulyje pasklidusius lietuvius. Disertacijos tikslas – rekonstruoti Pasaulio lietuvių bendruomenės organizacinius ir politinius raidos aspektus XX a. 5–8 dešimtmečiuose.

Šlapkauskaitė, R. *Multikultūralizmo problema Kanados literatūroje: egzotikos diskurso apraiškos*, VU, 2008.

Disertacijoje tyrinėjama Kanados etninių mažumų literatūra, per kurios estetiškes struktūras rekonstruojami ir išskleidžiami istorinio kanadiečių mąstymo apie tautinę tapatybę ir kultūriškai daugialypės visuomenės sąrangą dėsningumai. Diasporinių autorių tekstai analizuojami kaip bendros Kanados kultūrinės raidos veiksniai ir liudininkai, per kalbą sutelkiantys visuomenę į įsivaizduojamą bendruomenę ir modeliuojantys jos narių estetiškes ir ideologines laikysenas kultūrinės kitybės akiratyje. Pasitelkiant Homi Bhabha tautos diskursyvinės steigties, Michailo Bachtino dialogo ir Grahamo Huggano egzotikos sampratą bei Lindos Hutcheon parodijos ir Fredrico Jamesono pastišo teorines koncepcijas, Thomaso Kingo romano „Kol žolė žels ir vanduo tekės“, Leonardo Coheno „Žavių nevykėlių“ ir Irenos Guilford „Glėbio“ analizėje sureikšminamas estetinių struktūrų dialogas su instituciniais diskursais, sąlygojusiais kultūrinės kitybės egzotizavimą Vakaruose. Taip meniniuose tekstuose atskleidžiamos multikultūralizmo diskurso prieštaros, dėl kurių estetiškes struktūros patenka į konjunktūros pinkles, formuojančias skaitytojų lūkesčio horizontą ir vyraujančias interpretacines praktikas.

Tamošaitytė, D. *Moteriškasis šakti principas Sri Aurobindo nacionalinės indų tapatybės sampratoje*, VDU, 2009.

Disertacijos objektas yra nacionalinės tapatybės problemos tyrimas XIX–XX a. indų nacionalizmo formavimosi kontekste. Tyrimo pagrindas – bengalų filosofo, poeto ir politikos publicisto Sri Aurobindo (Aurobindo Ghose'o, 1872–1950) rašytinio palikimo hermeneutinė analizė. Trijose disertacijos dalyse pateikiama analizė apima Bengalijos išsivadavimo sąjūdžio radimosi prielaidas, Sri Aurobindo politinę mintį ir veiklą lyginant su kitų indų reformatorių – R. Royaus, Dayanandos, Vivekanandos, M. K. Gandhi – pamatiniais laisvo individo bei visuomenės modeliais, taip pat metafizinę Sri Aurobindo purnādvaita sistemą hinduizmo, tantrizmo ir arijų mito kontekste. Ketvirtitojoje dalyje komparatyvistiniu metodu lyginamos Indijos ir Lietuvos istorinės nacionalizmo sampratos. Darbe konstatuojama, kad receptuodamas europinį nacionalizmo diskursą Sri Aurobindo žvelgia į hinduistinių paveldą, naujai jį artikuliuodamas ir siedamas su reakcija į britų kolonijinį valdymą, o nacionalinę indų tapatybę grindžia sąmonės evoliucionizmu, Vedomis ir Vedānta (Upanišadomis).

Venclauskas, L. *Moderniojo lietuviško antisemitizmo genezė ir raida 1883 – 1940 m.*, VDU, 2008.

1883–1940 metų laikotarpiu buvo suformuluotas ir realizuotas ne tik lietuvių kaip tautinės bendruomenės atgimimo, bet ir nepriklausomos valstybės sukūrimo tikslas. Formuojant tautinę tapatybę, svarbiomis tapo ne tik tautą vienijančios savybės, bet ir jos išskirtinumas, lyginant su kitomis tautinėmis bendruomenėmis. Disertacijos tyrimo objektas – lietuviškos periodikos antisemitinės publikacijos ir jų turinys. Pagrindinė nagrinėjama problema – kaip buvo reprezentuojami lietuvių ir žydų santykiai lietuvių periodikoje ir kaip kito jų vaizdavimas aptariamose chronologinėse ribose. Tyrimo tikslas: chronologiniu – probleminiu būdu išanalizuoti modernaus lietuviškojo antisemitizmo diskursą nuo 1883 iki 1940 metų. Darbe atskleidžiama žydų įvaizdžių ir stereotipų kaita bei sklaida analizuojamu laikotarpiu, išryškinama, kada ir kokiais stereotipais žydų bendruomenė Lietuvoje buvo pristatinėjama lietuvių periodikos skaitytojams. Galiausiai atskleidžiama ir tai, kad dalis šiandien tebefunkcionuojančių stereotipų žydų atžvilgiu buvo sukurti arba įtvirtinti lietuvių mentalitete būtent disertacijoje analizuojamame laikotarpyje.

Vitkus, H. *Holokausto atminties raida Lietuvoje*, KU, 2008.

Tyrimo objektas – holokausto atminties raidą Lietuvoje sąlygoję veiksniai. Tyrime nėra nagrinėjama visa lietuvių kolektyvinės atminties sistema, bet tik elementai, apibūdinantys esminius holokausto atminties formavimosi ir formavimo momentus Lietuvoje. Todėl tyrimo objektas apima šias analitines perspektyvas: 1) sąvokas, įgalinančias atskleisti holokausto atminties raidos Lietuvoje specifiką; 2) tarpdalykines metodologines holokausto atminties formavimosi problemų interpretacijas; 3) visuomenės grupių, valstybės ir galios struktūrų nuostatas, dariusias įtaką holokausto atminties raidai Lietuvoje. Tyrimo tikslas – remiantis moksline literatūra, archyviniais dokumentais ir periodiniais šaltiniais, naudojant tarpdisciplininius tyrimo metodus rekonstruoti holokausto atminties sistemos raidą Lietuvoje.

Monografijos

Andrijauskas, A. *Litvakų dailė l'école de Paris aplinkoje*, Vilnius: Meno rinkos agentūra, 2008, 311 p. ISBN 978-609-8014-00-6.

Knyga skirta iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūrinės erdvės kilusių žydų, vadinamų litvakais, įnašą į garsiąją L'école de Paris tyrinėjimui. Būtent litvakai – įvairių Vilniaus, Kauno ir Vitebsko dailės mokyklų auklėtiniai į pagrindinio Vakarų modernistinio meno centrą įsiveržė antrosios l'école de Paris bangos pavidalu ir sudarė šios mokyklos branduolį. Knygoje pagrindinis dėmesys sutelkiamas į Soutine, Chagall, Kikoine, Krémègne, Band, Arbit Blat, Indenbaum, Lipchitz, Zadkine, Segall ir kitų litvakų tapytojų ir skulptorių įnašą į Paryžiaus mokyklą. Autorius parodo, kad, nepaisant spontaniško noro išsiveržti iš griežtai reglamentavusios žmogaus gyvenimą judaistinės religijos, bendruomeninio gyvenimo ir kultūros tradicijos įtakos, litvakai negalėjo pabėgti nuo vaikystės prisiminimų, nuo savo priklausomybės savitai Lietuvos žydų kultūros tradicijai, iš kurios socialinės sanklodos, paženklintos judaistinio misticizmo ir kasdienio gyvenimo poetikos, plaukė jų kai kuriuos prancūziškus bruožus įgavę vaizdiniai.

Bagdonas, A., Lazutka, R., Vareikytė, A., Žalimienė, L. *Skirtingi, bet lygūs visuomenėje ir darbuotėje*, Vilnius: Vilniaus universiteto Specialiosios psichologijos laboratorija: Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba, 2007, 477 p. ISBN 978-9955-636-06-9.

Kolektyvinėje monografijoje aprėpti patys svarbiausieji diskriminacijos raiškos aspektai: lyties (vyrų ir moterų), lytinės orientacijos, amžiaus, tautinės kultūrinės ir sveikatos (neįgalumo) skirtubių aspektai. Dėl daugelio priežasčių šios skirtybės kol kas lieka didžiausiais kliuviniais realizuojant vienodų galimybių principą įsidarbinant, dirbant ir kylant karjeros pakopomis. Knygoje plačiai aprėpiama rasinės diskriminacijos problematika, kadangi etninė kilmė kaip diskriminacijos darbo rinkoje prielaida, neabejotinai susijusi su daug platesniu diskriminacijos reiškinio atsiradimo kontekstu.

Čepienė, I. *Lietuvių etninė kultūra: raidos įžvalgos*, Vilnius: Alma littera, 2008, 404 p. ISBN 978-9955-38-224-9.

Knygoje apžvelgiama lietuvių etninės kultūros raida nuo seniausių laikų iki mūsų dienų. Nagrinėjamos materialinės kultūros vertybių sąsajos su baltų religija ir mitologija, liaudies kūryba, tradicijomis, papročiais. Remdamasi kultūros raidos ypatumais autorė gvildena lietuvių tautinio tapatumo išsaugojimo problemas, itin aktualias globalizacijos sąlygomis.

Čiplytė, J. V. *Mažosios Jeruzalės – Panevėžio žydų istorija*, Vilnius: Homo liber, 2009, 174 p. ISBN 978-9955-716-72-3.

Lietuvos žydų istorijos kontekste, remiantis gausia literatūra, archyvine medžiaga, rašoma apie Panevėžio krašto žydų gyvenimą, kultūrą, švietimą, verslą, 1941 metų tragedijos įvykius. Spausdinami Panevėžio žydų tragedijos liudininkų atsiminimai. Nušviečiama Panevėžio žydų bendruomenės veikla šiandien, ryšiai su pasaulio žydų bendruomene.

Grigas, R. *Tautiškumas ir pilietiškumas. Atskirtis ar dermė?* Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007, 127 p. ISBN 978-9955-20-173-1.

Ši knyga – tai savotiška monografijos „Tautinės tapatybės dramaturgija“, kuri buvo publikuota 2005 m., tęsinys. Monografijoje įvairių sričių specialistai – sociologai, ekonomistai,

politologai, teisininkai, filosofai, menotyrininkai, kultūros istorikai ir kiti – daugeliu aspektų nagrinėja lietuvių tautinės tapatybės ir integralumo problemą, kurią šiandien aktualuoja ekonominė, informacinė ir kultūrinė globalizacija. Visų autorių mintis vienija egzistencinis rūpestis dėl tautos likimo ir Lietuvos valstybės ateities.

Grigas, R. *Senieji lietuviai: tapatybės bruožai ir jų likimas*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009, 301 p. ISBN 978-9955-20-398-8.

Knyga parašyta remiantis moderniausiomis humanitarinių ir socialinių mokslų koncepcijomis. Autoriaus dėmesys sutelkiamas į senųjų lietuvių gyvenimą (etosą), kuriai buvo būdingas gamtająusmiškumas, kosmologinis sąmoningumas ir darnos siekis. Išskleidžiama krikščioniškojo ir „pagoniškojo“ pasaulių (civilizacijų) konflikto anatomija. Aiškinamos senųjų lietuvių kultūros sunykimo priežastys ir pasekmės. Sisteminiu žvilgsniu bandoma pažvelgti į senųjų lietuvių dvasinės kultūros paveldą, jo reanimacijos galimybes bei svarbą.

Kundrotas, M. *Tauta amžių kelyje: tautinės pasaulėžiūros gairės ir tautinis judėjimas Lietuvoje*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009, 635 p. ISBN 978-9955-20-447-3.

Knygoje aptariama tautinės savimonės raida, analizuojami tautiškumo ryšiai su kitomis idėjomis, pradedant individu ir baigiant žmonija. Tautiškumo samprata pateikiama per sąsajas su politinėmis partijomis ir ideologijomis, į tautą žvelgiama ne tik grindžiant jos sątais su valstybe, jos piliečiais ar institucijomis, bet ir analizuojant sąsajas su pagrindinėmis žmonijos vertybėmis: dora, morale, kultūra bei religija.

Kuzmickas, B. *Tautos tapatumo savimonė: lietuvių savimonės bruožai*, Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009, 234 p. ISBN 978-9955-19-123-0.

Knygoje apibūdinama moderniojo lietuvių tautinio tapatumo savimonės raida. Tapatumas suprantamas kaip tęstinumo, perimamumo ir savikūros vienovė, istoriškai nusistovėjęs etnokultūrinių ir pilietinių komponentų santykis. Trumpai nušviečiami lietuvių tapatumo savimonės formavimosi ypatumai, parodoma, kad tarpukario nepriklausomybės laikotarpiu susiformavo visavertė moderni lietuviškojo tapatumo savimonė.

Liutikas, D. *Piligrimystė: vertybių ir tapatumo išraiškos kelionėse*, Vilnius: Lietuvos piligrimų bendrija, 2009, 239 p. ISBN 978-609-95111-0-8.

Monografijoje nagrinėjamas tradicinės religinės ir modernios sekuliarios piligrimystės ryšys su asmens vertybėmis ir jo tapatumu. Knygoje apibrėžiama piligrimystės kelionės samprata, analizuojamas piligrimystės ir turizmo ryšys, nagrinėjamos pagrindinės piligrimų vertybės, kelionės motyvai, vertybės kelionės metu. Knygoje tiriami tapatumą įpraminantys kelionės geografiniai tikslai, jų formavimasis. Įvertinamos pagrindinės keliautojų elgesio tendencijos, kiti keliautojų tapatumo raiškos veiksniai. Analizuojant modernią piligrimystę ypatingas dėmesys skiriamas tautinio ir kultūrinio tapatumo kelionėms, sporto aistruolių kelionėms. Aptariama vertybinių kelionių asmeninė, kultūrinė, socialinė ir ekonominė reikšmė, piligriminių kelionių perspektyvos.

Maslauskaitė, A., Stankūnienė, V. *Šeima abipus sienų: Lietuvos transnacionalinės šeimos genezė, funkcijos, raidos perspektyvos*, Vilnius: Mokslo aidai, 2007, 229 p. ISBN 978-9955-697-10-7.

Knygoje nagrinėjama migracijos procesų ir šeimos sąveika šiandieninėje Lietuvoje. Remiantis statistine bei kiekybinių ir kokybinių sociologinių tyrimų informacija nagrinėjami

veiksniai, skatinantys transnacionalinių šeimų susiformavimą, funkcionavimo ypatumai, pasekmės šeiminiams santykiams ir santykiams tarp kartų. Knygoje taip pat aptariamos transnacionalinių šeimų raidos perspektyvos, analizuojamos šių šeimų susijungimo užsienio šalyje ar Lietuvoje galimybės.

Melnikas, L. *Lietuvos žydų muzikinio paveldo pėdsakais*, Vilnius: Charibdė, 2008, 238 p. ISBN 978-9955-739-14-2.

Knygoje aptariamas Lietuvos žydų, dažnai vadinamų litvakais, muzikinis paveldas. Pateikiamos pasaulinio garso muzikų, tokių kaip Leopoldo Godowskio, Jaschos Heifetzo, Mishos ir Alexanderio Schneiderių, Vlodo Perlemuterio ir kt., biografijos, pasakojama apie Lietuvos muzikiniam gyvenimui įtakos turėjusius žydų muzikus, pavyzdžiui, apie L. Hofmeklerį, Stupelių šeimą, N. Dukstulskaitę, J. Zakomą, H. Kalmanovičiūtę, I. Levicką „mažosios scenos“, arba populiariosios muzikos, menininkus D. Dolskį ir D. Pomerančą, apie liturginės muzikos tradicijų puoselėtojus, tautinės muzikos tyrėjus, kūrėjus. Knygoje atverčiamas tragiškas žydų muzikų likimo holokausto ir stalininių represijų metais puslapis.

Petrošienė, L. *Lietuvininkų etninė muzika: tapatumo problemos*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007, 384 p. ISBN 978-9955-18-265-8.

Monografijoje nagrinėjama lietuvininkų etninė muzika – viena svarbiausių dvasinės kultūros raiškos formų, puikiai atskleidžianti šios etninės grupės tapatumo formavimąsi, raidą. Lietuvininkų dainų melodijų stilistika ir ypatybės lyginamos su kitų Lietuvos regionų, vokiečių bei dalies lenkų (mozūrų, kašubų) dainų melodikos bruožais, nustatomi bendrumai ir skirtumai. Regiono autochtonų etninės muzikos ir etnokultūrinio tapatumo klausimai gvildenami ne tik etnomuzikologiniu aspektu. Domimasi kultūriniu, socialiniu kontekstu, t.y. nagrinėjama dainavimo vieta ir reikšmė tradiciniuose kalendoriniuose, šeimos ir darbo papročiuose. Apžvelgiama istorinė, politinė, ekonominė, socialinė, konfesinė, švietimo įtaka lietuvininkų dainavimo tradicijai ir jos raidai.

Potašenko, G. *Daugiautautė Lietuva: Lietuvos etninių mažumų istorija*, Kaunas: Šviesa, 2008, 158 p. ISBN 978-5-430-04939-3.

Leidinyje nagrinėjama etninių mažumų situacija mūsų valstybėje penkiais skirtingais laikotarpiais: klasikiniu (XIII–XVIII a.), imperiniu (1795–1915 m.), pirmosios Lietuvos Respublikos (1918–1940 m.), totalitariniu (1940–1990 m.) ir antrosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu (1990–2007 m.). Aptariamos etninės mažumos – senovės baltų gentys, lenkai, rusai, vokiečiai, italai, romai, armėnai, škotai, anglai, žydai, totoriai, karaimai. Daugiausia dėmesio skiriama iki šiol mažai tyrinėtam LDK laikotarpiui.

Ramonaitė, A., Maliukevičius, N., Mindaugas, D. *Tarp Rytų ir Vakarų: Lietuvos visuomenės geokultūrinės nuostatos*, Vilnius: Versus aureus, 2007, 208 p. ISBN 978-9955-707-27-1.

Studijoje nagrinėjamos Lietuvos visuomenės geokultūrinės nuostatos ir atsparumas kitų šalių informacinėms kultūrinėms įtakoms. Aiškinamasi, ar provakarietišką Lietuvos elito orientaciją palaiko gyventojai. Ar visuomenėje paplitusi sovietinė nostalgija kartu rodo ir prorusišką nusiteikimą? Kokia Lietuvos visuomenės dalis gyvena Rusijos informacinėje erdvėje? Ar Lietuvos visuomenė toleruoja kitų valstybių įtaką Lietuvos politikams?

Šiaučiūnaitė-Verbickienė, J. *Žydai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje: sambūvio aspektai*, Vilnius: Žara, 2009, 446 p. ISBN 978-9986-34-198-7. Ši mokslinė monografija – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės ir jos dalį nuo XIV a. pabaigos sudariusios žydų bendruomenės santykių studija. Joje nemažai sąlyčio su šiandienos mitais turinti praeitis atskleidžiama daugiakonfesinės visuomenės požiūriu, parodomas iki šiol išsamiai netyrinėtos ar net nekeltos sociokultūrinės LDK istorijos problemos. Knygoje, lyginant to paties meto LDK, Lenkijos Karalystės ir kitų Rytų Europos valstybių padėtį, aptariami XVI–XVIII a. Lietuvos žydų teisinės, socialinės ir ekonominės padėties savitumai. Atsiveria ne tik nauji nekrikščioniškųjų bendruomenių istorijos bruožai, bet ir matyti santykių daugiakonfesinėje LDK visuomenėje raida.

Straipsnių rinkiniai

Emigracija ir šeima: vaikų ugdymo problemos ir iššūkiai // Straipsnių rinkinys. Sudarė Aleksandravičius, E., Kuzmickaitė, D. K., Vilnius: Versus aureus, 2008, 414 p. ISBN 978-9955-34-133-8.

Leidinio autorių straipsniai nagrinėja migruojančių šeimų ir jų vaikų kolektyvines patirtis. Atliktas tyrimas atskleidė skirtingas lietuvių bendruomenių ir atskirų asmenų įvairiose šalyse galimybes įsitraukti į lituanistinio ugdymo procesą, požiūrį į emigracijos šalių švietimo sistemas, taip pat požiūrį į lietuvių kalbos vartojimą mišriose šeimose. Tyrimo metu išryškėjo lituanistinio ugdymo skirtumai tarp tų šalių, kuriose yra susiformavusios didelės ir stiprios lietuvių bendruomenės, bei tarp tų, kuriose bendruomenės dar tik žengia pirmuosius žingsnius. Atskleista ir grįžusių į Lietuvą vaikų adaptacijos problema.

Europos kultūros profiliai: atmintis, tapatumas, religija // Straipsnių rinkinys. Sudarė Samalavičius, A., Vilnius: Kultūros barai, 2007, 262 p. ISBN 978-9955-9648-8-9.

Akademinių straipsnių rinkinyje Lietuvos ir užsienio autoriai svarsto aktualias Europos kultūros problemas, tyrinėdami atminties, tapatumo ir religijos dimensijas sparčios Europos Sąjungos plėtros kontekste.

Lietuvių-lenkų santykiai amžių tėkmėje. Istorinė atmintis (Stosunki polsko-litewskie na przestrzeni wieków. Pamięć historyczna) // Straipsnių rinkinys. Sudarė Volkonovski, J., Gaidis, R., Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, 374 p. ISBN 978-9955-33-423-1.

Leidinyje skelbiami moksliniai pranešimai, skaityti konferencijoje „Lietuvių – lenkų santykiai amžių tėkmėje“. Konferencija vyko 2006 m. lapkričio 8–10 d. ir buvo skirta Lietuvos-Lenkijos diplomatinių santykių atkūrimo 15 metų sukakčiai.

Lietuvių tautos tapatybė: tarp realybės ir utopijos // Straipsnių rinkinys. Sudarė Repšienė, R., Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007, 327 p. ISBN 978-9986-638-93-3.

Ši knyga yra valstybinio mokslo ir studijų fondo projekto „Lietuvių tautos vienybė: istorija, dabartis, ateities iššūkiai“ pirmoji dalis, kurioje kaip mokslinių tyrinėjimų rezultatas anali-

zuojama, kokią įtaką dabartinėje Lietuvos visuomenėje vykstantiems procesams turi istorinė atmintis ir patirtis, specifiniai mentalumo bruožai, taip pat kaip atrodo dabartinė Lietuvos visuomenė klasikinių bei modernių socialinių bei humanitarinių teorijų kontekste.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir paveldo „dalybos“ // Straipsnių rinkinys. Sudarė Bumblauskas, A., Liekis, Š., Potašenko, G., Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, 431 p. ISBN 978-9955-33-275-6.

Šis straipsnių rinkinys yra dalis Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo projekto „LDK paveldo „dalybos“. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija: modernių valstybių, tautų ir etninių mažumų tapatybės istoriniuose kontekstuose“. Jame analizuojami iš tradicinių istoriografijų ateinantys stereotipiniai vaizdiniai, į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos (LDK) bendrabūvio tradicijas orientuoti tapatumai bei integraciniai procesai. Kartu knygoje tirama, kaip modernių tautų ir Lietuvos etninių grupių tapatybės atsirado ir plėtojosi, sąveikaudamos su įvairiomis etninėmis, kalbinėmis ir konfesinėmis grupėmis bei kultūromis.

Lietuvos kultūra: Aukštaitijos papročiai // Studijų rinkinys. Sudarė Šaknys, Ž., Vilnius: LII leidykla, 2007, 214 p. ISBN 978-9986-780-96-0.

Knygoje pateikiamos keturios kartografinė analize paremtos studijos. Tai pirmasis Lietuvos etnografinio regiono – Aukštaitijos – šiuolaikiniams papročiams skirtas etnologinių tyrimų rinkinys, apimantis gimimo socialinio įteisinimo, jaunimo iniciacinius ir kalendorinius, vestuvių ir kasdienio gyvenimo papročius.

Migrating reality // Straipsnių rinkinys. Sudarė Gapševičius, M., Vilnius: Mene, 2008, 156 p. ISBN 978-9955-834-01-4.

Straipsnių ir meno projektų rinktinėje mokslininkai, filosofai bei menininkai nagrinėja migracijos fenomeną iš kultūrinių, socialinių ir politinių pozicijų.

Orientas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos visuomenės tradicijoje: totoriai ir karaimai // Straipsnių rinkinys. Sudarė Bairašauskaitė, T., Kobeckaitė, H., Miškinienė, G., Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, 368 p. ISBN 978-9955-33-346-3.

Knygoje aptariami įvairūs Lietuvos totorių ir karaimų bendruomenių istorijos aspektai: integracijos ir asimiliacijos problemos, bendruomenių ir valdžios santykiai, iškilių bendruomenių atstovų nežinomi biografių faktai. Taip pat aptariama kultūrinė bendruomenių veikla, aktualūs totorių ir karaimų raštijos aspektai, kalbos problemos ir papročiai. Svarstomos totorių ir karaimų įvaizdžio visuomenėje ir raštijoje problemos. Atkreipiamas dėmesys į totorių ir karaimų istorinę atmintį. Taip pat bandoma pažvelgti į totorių ir karaimų bendruomenių tapatumo formavimąsi virtualioje tikrovėje.

Tapatybės problema XX amžiaus lietuvių literatūroje // Straipsnių rinkinys. Sudarė Vanagaitė, G., Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008, 206 p. ISBN 978-9955-20-377-3.

Leidinyje analizuojami kultūrologiniai ir literatūrologiniai asmens tapatybės klausimai, išskiriamas tautinės asmens tapatybės aspektas. Vertybinė tautinės tapatybės raiška XX amžiaus lietuvių poezijoje, prozoje, dramoje arba vertimuose yra pristatoma žymių autorių kūrinių interpretacijomis, rašytojų autobiografių analize.

Tarp dviejų pasaulių: pilietiškumo paieškos blėstančioje Lietuvoje // Straipsnių rinkinys. Sudarė Vaičiūnas, Ž., Vilnius: Eugrimas, 2007, 175 p. ISBN 978-9955-682-77-6.

Knygoje spausdinami įdomiausi ir originaliausi konkurso „Pilietiškumas. Tautiškumas. Emigracija“ straipsniai ir jų fragmentai. Straipsniuose gvildenamos pilietiškumo, tautiškumo, piliečių ugdymo ir emigracijos problemos. Visus knygoje spausdinamus straipsnius jungia viena gija – gyvenimas tarp dviejų pasaulių: tarp idealų ir tikrovės, tarp „čia“ (Lietuvoje) ir „ten“ (emigracijoje).

Tožsamość na styku kultur // Straipsnių rinkinys. Sudarė Masojć, I., Naruniec, R., Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008, 398 p. ISBN 978-9955-20-375-9.

Ši mokslo studijų rinkinį, skirtą tapatybės problematikai skirtingų etninių kultūrų bei skirtingų kultūrų atmainų intensyvios sąveikos situacijoje, sudaro 32 straipsniai, parašyti tyrėjų iš įvairių šalių: Lietuvos, Lenkijos, Čekijos, Vokietijos, Ukrainos. Pasaulyje vykstant rimtiems civilizacijos pokyčiams, politinėms visuomeninėms permainoms, būtina iš naujo pažvelgti į viešajame diskurse taip dažnai pasitelkiamos tapatybės sąvokos esmę. Leidinyje publikuojamuose darbuose nagrinėjamos trys pagrindinės problemos. Į pirmąjį skyrių sudėti tekstai, kuriuose mėginama iš naujo apsvarstyti pačią tapatybės sampratą, išskirti esminius jos komponentus. Antrosios leidinio dalies studijose parodoma, kokią išpaudą kalboje ir tokiuose jos dariniuose, kaip tautosaka ir literatūrinė kūryba, palieka nuolatiniai kaimyninių etnosų tarpusavio kontaktai. Trečiojo skyriaus straipsnių autoriai pabrėžia kultūrų dialogo svarbą visuomeniniame gyvenime, būtinybę geriau pažinti vieniems kitus.

Straipsniai recenzuojamuose tęstiniuose mokslo leidiniuose

Aidis, R., Krupickaitė, D. Jaunimo emigracijos tyrimas: Lietuvos universitetinių aukštųjų mokyklų nuostatos emigruoti // *Oikos* 2007, Nr. 3, p. 36–50, ISSN 1822-5152.

Straipsnyje pristatomas 2004–2006 m. atliktas studentų nuostatų tyrimas siekiant išanalizuoti Lietuvos universitetų studentų motyvaciją išvykti (arba ne) dirbti užsienyje lemiančias priežastis, nustatyti priemones, mažinančias akademinio jaunimo emigraciją iš Lietuvos. Šiame straipsnyje pristatoma tik dalis šio plataus tyrimo rezultatų: visų pirma tie, kurie padėtų atsakyti į pagrindinius, pačius bendriausius klausimus: ar nori dabartiniai studentai po studijų išvykti (pa)gyventi į užsienį? Jei taip, tai kas, jų nuomone, tai lemia? Ar norą išvykti lemia lytis, kursas, pasirinkta specialybė, darbo užsienyje patirtis ir kt.? Kuriam laikui galvojama išvykti? Kas, studentų nuomone, galėtų juos sulaikyti?

Akstinavičiūtė, E., Petraitytė, D. Lietuvių tautinės tapatybės simbolinių komponentų konfigūracijos // *Filosofija. Sociologija* 2007, Nr. 2, p. 14–31, ISSN 0235-7186. http://images.katalogas.lt/maleidykla/Fil72/fil_014_031.pdf

Vykdamas LVMSF finansuojamą projektą „Lietuvių tautinės tapatybės raiškos būdai: socialinė atmintis, kultūrinis tęstinumas ir kaita globalizacijos sąlygomis“ buvo siekiama išsiaiškinti, kuo lietuviai gali didžiuotis, kokiais simboliais dažniausiai reprezentuojama Lietuva ir lietuviškumas, kas labiausiai šiandien Lietuvoje rūpinasi tautiškumo išsaugojimu

ir kokias priemones bei būdus pasitelkus būtų galima išsaugoti tautiškumą globalizacijos sąlygomis. Tuo tikslu buvo atlikta reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, apimanti 1158 respondentus. Šiame straipsnyje gauti duomenys analizuojami bei interpretuojami atsižvelgiant į skirtingas amžiaus grupes, siekiant išryškinti tam tikrų simbolių, susijusių su lietuvio identitetu, svarbumą skirtingose kartose. Taip pat buvo atlikta faktorinė duomenų analizė, kuria siekta išsiaiškinti svarbiausias tautiškumą reprezentuojančias simbolių konfigūracijas.

Aleksandravičius, E. Diaspora ir gimtinė: su laisve ir be jos // *Oikos* 2008, Nr. 1, p. 9–16, ISSN 1822-5152.

Straipsnyje tyrinėjami lietuvių diasporos ir gimtinės santykiai, siekiama suprasti, kaip socialinės ir politinės sąlygos gimtinėje paveikė užsienio lietuvių savijautas ir galvoseną. Gimtinės visuomenės laisvė yra svarbus faktorius, turintis įtakos diasporos struktūrai. Lietuvos politinės nepriklausomybės atkūrimas ir narystė Europos Sąjungoje paveikė emigrantų bendruomenės Vakarų pasaulyje. Taip pat straipsnyje aptariamas lietuvių diasporos poveikis gimtinės politikos formavimui.

Aleksandravičius, E. Globalizacijos iššūkiai lietuvių išeivijos švietimui // *Oikos* 2008, Nr. 2, p. 9–16, ISSN 1822-5152.

Kokius iššūkius globalizacija kelia lituanistiniam švietimui diasporų bendruomenėse, ypač turint omeny lietuviško identiteto koncepcijų įvairovę ir tai, kaip šios koncepcijos istoriškai kito tiek diasporoje, tiek Lietuvoje? Straipsnyje teigiama, jog tam, kad įveiktų šiuos iššūkius, Lietuva turi sukurti istoriją, kuri sustiprintų tautinį tamprumą tarp po visą pasaulį pasklidusių lietuvių. Šis tamprumas neįmanomas be istorinės ir kultūrinės atminties atgaivinimo ir etnopolitinio identiteto stiprinimo. Šios dvi užduotys turėtų papildyti lituanistinio švietimo turinį, dažnai apsiribojantį lietuvių kalbos išsaugojimu.

Alifanovienė, D., Kriščiūnaitė, L. Lietuvių emigrantų Didžiojoje Britanijoje gyvenimo būdo analizė: profesinės veiklos aspektai // *Jaunųjų mokslininkų darbai* 2008, Nr. 2, p. 6–10, ISSN 1648-8776. http://www.su.lt/filemanager/download/6429/01_Alifanoviene-Krisciunaite.pdf

Straipsnyje siekiama atskleisti ir apibūdinti lietuvių emigrantų Didžiojoje Britanijoje gyvenimo būdo ypatumus profesinės veiklos aspektu. Straipsnis remiasi lietuvių emigrantų gyvenimo būdo, išsilavinimo, kasdienio gyvenimo ir laisvalaikio tyrimu. Tyrime taikytas kiekybinės apklausos raštu metodas.

Allahar, A. L. Etnonacionalizmo politika: konceptuali postkolonijinė ir post-socialistinė schema // *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2008, Nr. 2, p. 68–90, ISSN 1392-3358. http://www.ku.lt/sociologija/files/2008-2_p.68-90.pdf

Šio straipsnio paskirtis – sukonstruoti koncepcinę schemą, kuri leistų nagrinėti šiuolaikinę nacionalinio ir etninio tapatumo politiką postkolonijinėse ir postsocialistinėse valstybėse. Siekiama a) pateikti supratingą euristinį nacionalizmo apibrėžimą, b) sukonkretinti šį apibrėžimą, papildant jį pažyminiu „etninis“, c) įvertinti etninio nacionalizmo sampratos euristinę svarbą siekiant suprasti etniškumo ir nacionalinio identiteto politiką valstybėms atgavus nepriklausomybę, d) suproblemiti „klaidinančios sąmonės“ sąvoką, susiejant ją su etnonacionalinės politikos idealų patrauklumo idėja.

Andriušaitytė-Žukienė, R. Lietuvių dailininkai Freiburge ir Vakarų Europos meninė aplinka // *Oikos* 2007, Nr. 3, p. 67–78, ISSN 1822-5152.

Šio straipsnio tikslas – atsižvelgiant į pokarinės Europos kultūrinio gyvenimo faktus, remiantis archyvine ir epistoline medžiaga, pabandyti konkrečiau nustatyti lietuvių dailininkų, daugiausia susibūrusių Freiburge, santykį su juos supusia Vakarų Europos kultūra. Įsigilinimas į šį procesą ryškiau atskleisť vienos kultūrinės inteligentijos dalies, dailininkų bendruomenės požiūrį į išeiviams svarbiausią pasipriešinimo ar prisitaikymo klausimą.

Aramavičiūtė, V. Antano Maceinos tautinio auklėjimo idėjos globalizacijos kontekste // *Acta Paedagogica Vilnensia* 2008, T. 21, p. 30–40, ISSN 1392–5016. http://www.leidykla.eu/fileadmin/Acta_Paedagogica_Vilnensia/21/30-40.pdf
Straipsnyje siekiama išryškinti esmines Antano Maceinos tautinio auklėjimo idėjas ir pagrįsti jų vertingumą šiuolaikinės globalizacijos kontekste. Remiantis sisteminiu principu, įgalinančiu tautinį auklėjimą suvokti kaip vientisą fenomeną, svarbiausias dėmesys straipsnyje sutelkiamas į A. Maceinos tautos ir tėvynės – esminių tautinio auklėjimo sąvokų – sampratos suaktualinimą, į tautinio auklėjimo funkcijų, tikslų ir uždavinių atskleidimą, į efektyvaus tautinio auklėjimo veiksmų ir priemonių apibūdinimą.

Arbušauskaitė, A. L. „Kaliningrado vokiečių“ klausimo išsprendimas (?): Lietuva, 1951-ieji metai // *Acta historica universitatis Klaipedensis* 2009, T. 18, p. 207–230, ISSN 1392-4095.

Šio straipsnio tikslas yra ištirti paskutinį buvusios Rytų Prūsijos (Kenigsbergo / Kaliningrado regiono) etninių gyventojų iškeldinimo etapą. Gelbėdamiesi nuo bado, ieškodami duonos ir darbo, etniniai Kaliningrado srities gyventojai traukė į Lietuvą. Kai 1947–1949 m. iš Kenigsbergo / Kaliningrado srities buvo iškeldinti visi etniniai gyventojai, MGB ir milicijos organai pradėjo jų dairytis kaimyninėse teritorijose. Šių paieškų rezultatas buvo 1951 m. gegužės 10–11 d. įvykdyta vadinamųjų Kaliningrado vokiečių deportacija iš Lietuvos.

Bagdaničius, J., Jodkonienė, Z. „Protų nutekėjimas“ iš Lietuvos: Valstybės tarnautojų požiūris // *Inžinerinė ekonomika* 2008, Nr. 2, p. 55–60, ISSN 1392-2785. <http://www.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/inzeko/57/1392-2758-2008-2-57-55.pdf>

Norint pasiūlyti „protų nutekėjimo“ iš Lietuvos problemos sprendimo galimybes, buvo atliktas tyrimas, kurio metu tyrimo respondentais pasirinkus valstybės tarnautojus, siekta išsiaiškinti, kokie Lietuvos socialiniai ir ekonominiai veiksniai lemia „protų nutekėjimą“ valstybės tarnautojų emigracijos tarpe, ypač ar įstojimas į Europos Sąjungą gali būti šis fenomeną skatinančiu veiksmu. Apibendrintai galima konstatuoti, kad respondentai važiuoja į užsienį ne tik suinteresuoti materialine nauda, bet ir siekdami patenkinti savo kompetencijos poreikius, nes jie neabejoja savo profesinės kompetencijos lengvu perkėlimu į kitos šalies sistemą. Šiandien vienodai svarbūs ir asmeninės gerovės, ir nepasitenkinimo socialiniu bei politiniu gyvenimu Lietuvoje veiksniai.

Balčius, J. Tautos ir tautinės ištikimybės problema A. Maceinos ir J. Girniaus veikaluose // *Problemos* 2008, Nr. 1, p. 179–196, ISSN 1392–1126. http://www.leidykla.eu/fileadmin/Problemos/Problemos_73/179-196.pdf

Straipsnyje aptariami ir įvertinami Antano Maceinos (1908–1987) ir Juozo Girniaus (1915–1994) veikalai, skirti lietuvių tautos kultūrinio ir politinio išliekamumo klau-

mams sovietų okupacijos ir tautinės emigracijos sąlygomis. Parodoma, jog šiame darbe cituojami minėtų lietuvių filosofų darbai neprarado savo konceptualiojo – teorinio ir praktinio – aktualumo ir mūsų laikais.

Balkelis, T. Karo pabėgėlių krizė ir etninis konfliktas Lietuvoje 1939–1940 // *Oikos* 2007, Nr. 4, p. 38–51, ISSN 1822-5152. Straipsnis skelbtas: *Contemporary European History*, Vol. 16, Nr. 4, 2007.

Šis straipsnis apie karo pabėgėlių krizę rytų Lietuvoje, kurioje prisiglaudė maždaug 27000 bėglių iš Lenkijos. 1939 m. Lietuvoje pasirodžiusi Lenkijos karo pabėgėlių banga Vilniaus krašte sukėlė humanitarinę krizę, kuri sutapo su kitais šalies įvykiais: Klaipėdos netektimi. 1939 m. kovą ir netikėtai, sovietų iniciuotu Vilniaus perleidimu Lietuvai spalio mėnesį. Pabėgėlių krizė tapo sunkia našta Lietuvai, kurią buvo galima palengvinti tik priėmus tarptautinę paramą. Paversdama vietinę pabėgėlių krizę tarptautine, Lietuva bandė išspręsti ne vien humanitarinę problemą, bet taip pat pagerinti savo tarptautinę reputaciją bei gauti ekonominės naudos. Vis dėlto pabėgėlių šalpa vyriausybei buvo tik antraeilis uždavinys. Pagrindinis jos tikslas išliko kuo skubiau integruoti Vilniaus kraštą. Socialiniu ir kultūriniu aspektu integracija pirmiausia reiškė depolonizaciją ir lituanizaciją, nepaisant to, kad Vilniaus kraštas istoriškai buvo etniškai heterogeniškas. Įsisenėjęs lenkų-lietuvių konfliktas pabėgėlių krizę dar labiau paaštrino, nes lenkai pabėgėliai, kaip ir didžiausia etninė mažuma vietiniai lenkai, buvo laikomi Lietuvai istoriškai priešiškos valstybės atstovais.

Balžekienė, A., Merkys, G., Telešienė, A. Multikultūrio ugdymo iššūkiai etniškai mišrioje bendruomenėje: Lietuvos Vilniaus rajono atvejis // *Socialiniai mokslai* 2008, Nr. 2, p. 32–47, ISSN 1392-0758.

[http://info.smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/archive/pdf/2008%202%20\(60\)/3%20Gediminas%20Merkys,%20Aistė%20Balžekienė%20and%20Audronė%20Telešienė.pdf](http://info.smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/archive/pdf/2008%202%20(60)/3%20Gediminas%20Merkys,%20Aistė%20Balžekienė%20and%20Audronė%20Telešienė.pdf)

Šio straipsnio tikslas – atskleisti iššūkius, kylančius ugdymo procesui etniškai mišriame, daugiakalbiame Vilniaus rajone. Siekiama ne tik identifikuoti problemines multikultūrinio ugdymo vietas, bet ir pateikti rekomendacijas tolesniam multikultūrinio ugdymo kokybės gerinimui, jas siejant su platesniu švietimo situacijos šalyje kontekstu bei Vilniaus rajono specifika. Straipsnyje remiamasi 2006 m. atlikto empirinio tyrimo „Mokymosi prieinamumas Vilniaus rajono gyventojams“ duomenimis. Tyrimu, derinant kiekybinius ir kokybinius socialinių tyrimų metodus, buvo siekiama atskleisti mokymosi prieinamumo gimtąją (lietuvių, lenkų, rusų) ir valstybine kalba galimybes; ugdymo kokybės užtikrinimą įvairių mokomųjų kalbų mokyklose. Straipsnyje taip pat pateikiami valstybinio kalbos egzamino suvienodinimo bei gimtosios kalbos privalomo statuso įvedimo perspektyvų vertinimai. Akcentuojama viešojo diskurso būtinybė sprendžiant multikultūrinio ugdymo problemas Vilniaus rajone.

Bumblauskaitė, J., Lepeškieienė, V., Paškauskaitė, A. Studentų netolerantiškų nuostatų tyrimas Lietuvoje ir Vokietijoje. Lyginamoji analizė // *STEPP: Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika* 2007, Nr. 4, p. 96–103, ISSN 1648-2425. Straipsnyje nagrinėjama netolerancijos problema, galinti peraugti į ksenofobinį pagrindą turintį smurtą bei agresiją prieš atskirties grupes. Straipsnyje pristatomas atliktas Lietuvos ir Vokietijos socialinio darbo studentų nuostatų tyrimas siekiant iširti netolerantiškų nuostatų paplitimą studentų tarpe ir respondentų asmeninę patirtį smurto/diskriminacijos srityse.

Butkus, M., Matuzevičiūtė, K. Emigracijos ir reemigracijos situacija Lietuvoje // *Vadyba* 2009, Nr. 1, p. 27–32, ISSN 1648-7974.

[http://www.vlvk.lt/private/Vadybos%20turiniai/Vadyba_1\(14\)%20.pdf](http://www.vlvk.lt/private/Vadybos%20turiniai/Vadyba_1(14)%20.pdf)

Straipsnyje pateikiama pastarųjų aštuonerių metų emigracijos situacija Lietuvoje, aptariami reemigraciją stabdantys veiksniai ir siūlymai pastarojo proceso skatinimui. Gauti rezultatai rodo, kad nepaisant pagerėjusios ekonominės situacijos šalyje, emigracijos srautas didėjo. Pastaraisiais metais kardinaliai pasikeitusi ekonominė situacija ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje verčia ieškoti naujų šių procesų valdymo būdų. Remiantis atlikta analize straipsnyje teigiama, kad konkrečių priemonių siekiant skatinti reemigraciją Lietuvoje įgyvendinta nedaug. Straipsnio autoriai mano, kad svarbiausias uždavinys šiandien – informacijos prieinamumo, kaip vienos iš svarbiausių priemonių išsaugant ryšius ir kultūrinę tapatybę, didinimas.

Celešiūtė, I. Lituanistinio vaikų ugdymo užsienio šalyse ypatumai // *Oikos* 2008, Nr. 2, p. 52–72, ISSN 1822-5152.

Straipsnyje remiantis emigrantų tėvų apklausa nagrinėjamas jų požiūris į vaikų lituanistinę ugdymą. Atskleidžiama, kad šiam požiūriui ir veiksams kuriant „lituanistinio ugdymo programą“ daugiausia įtakos turi emigracijos priežastys, ateities planai ir požiūris į Lietuvą. Nagrinėjamas priklausantis nuo šių veiksnių lietuvių emigrantų didesnis ar mažesnis suinteresuotumas lituanistiniu vaikų ugdymu namuose ir savaitgalinėse mokyklose, tėvų požiūris į pastarųjų lituanistinio ugdymo būdų privalumus ir problemas.

Cronje, F., Strydom, H. A participatory action research approach in dealing with Mozambican migrant labourers to South Africa // *Tiltai* 2008, Nr. 4, p. 87–100, ISSN 1392-3137.

Straipsnyje analizuojama dabartinė migrantų situacija Pietų Afrikoje. Taikant tyrimo dalyvaujant modelį tiriama Pietų Afrikos pietryčių provincijoje Mpumalanga Mozambiko kaimynystėje įsikūrusi specifinė migrantų bendruomenė.

Cwik, M. Kaip pasiekti, kad neliktų diskriminacijos „tarpetninėje, tarpkultūrinėje ir tarptautinėje komunikacijoje“? // *Respectus Philologicus* 2008, Nr. 13, p. 201–210, ISSN 1392-8295.

Straipsnyje kalbama apie diskriminaciją tarpetninėje, tarpkultūrinėje ir tarptautinėje komunikacijoje. Nagrinėjami klausimai, kas yra diskriminacija komunikacijoje ir kokia jos reikšmė daugiakalbėje bendruomenėje, svarstoma, ar reikalingi nediskriminaciniai sprendimai komunikacijoje. Situacija Europos Sąjungoje ir jos institucijose pateikiama kaip pavyzdys, kuriuo remiantis nagrinėjama, kaip įmanoma išvengti diskriminacijos daugiakalbėje terpėje ir mokykme. Siūlomi trys sprendimo būdai, kad būtų išvengta diskriminacijos komunikacijoje: visos kalbos, viena (nediskriminuojanti, papildoma) kalba ir dvi kalbos tam, kad būtų palaikoma įvairovė mokantis kalbų.

Čekanavičius, L. Kasnauskienė, G. Pernelyg aukšta ar pati ta? Kaštų ir naudos požiūris į emigraciją // *Inžinerinė ekonomika* 2009, Nr. 1, p. 28–36, ISSN 1392-2785. <http://www.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/inzeko/61/1392-2758-2009-1-61-28.pdf>

Šio straipsnio tikslas – mesti iššūkį dominuojančiam požiūriui į emigraciją kaip į negandą, atkreipiant dėmesį į tai, kad šaliai donorei emigracija gali duoti nemažai teigiamų grįžta-

mojo pobūdžio padarinių. Tyrimo objektas yra emigracijos fenomenas ir jo ekonominiai padariniai šaliai-donorei. Rengiant šį straipsnį buvo taikomi lyginamosios analizės ir aprašomosios statistikos metodai. Pripažindami tiesioginių ir netiesioginių, pirminių ir antrinių, pasireiškiančių tiek trumpuoju, tiek ilguoju periodu, neigiamų padarinių egzistavimą, straipsnio autoriai kvestionuoja tradicinį požiūrį į emigraciją kaip į vienareikšmišką negandą, nurodydami keletą galimų teigiamų emigracijos pasekmių šalies ekonomikai.

Čepaitienė, R. Daugiakultūrių miestų paveldas: interpretacijos problemos ir galimybės // *Lietuvos istorijos studijos* 2008, T. 21, p. 86–101, ISSN 1392-0448. Straipsnyje analizuojamos sampratos, turėjusios ir turinčios įtakos šiandieniam Lietuvos istoriniuose miestuose sukaupę kultūros vertybių suvokimui, įsisavinimui bei naudojimui, ir norima pasiūlyti, kaip būtų galima spręsti kylančias problemas. Pabrėžiama, kad senuosiuose miestuose, kurie paprastai yra daugiataučiai, daugiakonfesiari ir daugiakultūriai, sukaupę kultūros vertybių pažinimas, apsauga, naudojimas ir interpretacija yra sudėtingas, kompetencijos ir kūrybiškumo, atsakomybės ir geranoriškumo reikalaujantis procesas. Taip pat nagrinėjamas moderniosios Lietuvos kultūros politikos santykis su šia daugiabriaune problema. Išskiriami monoperspektyvus (nacionalistinis) ir multiperspektyvus (postmodernusis) požiūriai į urbanistinio paveldo interpretavimą. Analizuojami ryškiausi pastaruoju metu iškilę šio paveldo „(i)/(pa)sisavinimo“ atvejai, sukėlę tarptautinius ar tarpgrupinius konfliktus. Svarstomos unikalaus LDK daugiakultūrio sugyvenimo tradicijų ir patirties panaudojimo galimybės globaliajame pasaulyje.

Čiubrinskas, V. Transatlantic migration vis-à-vis politics of identity: two ways of Lithuanian-ness in the US // *Filosofija. Sociologija* 2009, Nr. 2. p. 85–95, ISSN 0235-7186. <http://images.katalogas.lt/maleidykla/Filosofija%202009-2/85-95.pdf>

Straipsnyje apžvelgiamos transnacionalizmo, identiteto politikos ir kai kurios gretutinės analitinės kategorijos, išplėtos J. Cliffordo, J. Friedmano, N. Glick-Schillerio, S. Vertoveco ir kt. teoretikų. Siekiant identiteto politiką (tapatybės sureikšminimą) kaip tiriamąją perspektyvą konkrečiai taikyti tarptautinei migracijai pažinti, atvejo analizei pasirinkta transatlantinė lietuvių migracija į JAV. Remiantis minėtaja perspektyva bei empiriniais autoriaus 2002 ir 2004 m. JAV (Čikagoje ir Teksase) atliktų antropologinių lauko tyrimų duomenimis, straipsnyje išskiriamos dvi transatlantinio lietuviškumo, kaip migracijos nulemtos identiteto, strategijos: (1) nukreiptoji į išorę, į emigracijos („namų“) šalį – „diasporinė“ identiteto konfigūracija ir (2) nukreiptoji į vidų – Jungtinėse Amerikos Valstijose vietinio (etninio, istorinio-kultūrinio) „pripažinimo siekianti“ laikysena. Straipsnis baigiamas išvada, kad transatlantinės migracijos įpavidalintam lietuviškam identitetui, remiantis pasirinktųjų dviejų jo atvejų analize, pirmuoju atveju galia suteikiama praktikuojant diasporinį bei „ilgo nuotolio nacionalizmą“ (Glick-Schiller terminas), antruoju – reikalaujant istorijos perrašymo, t. y. siekiant „perrašyti“ vietinį (Teksaso) JAV multikultūralizmo istorijos fragmentą, įterpiant lietuvišką sandą.

Čižauskaitė, L., Gerulaitis, D. Romų mokinių, lankančių specialiąją mokyklą, socialinis edukacinis portretas // *Jaunųjų mokslininkų darbai* 2008, Nr. 4, p. 123–130, ISSN 1648-8776. http://www.su.lt/filemanager/download/6402/23_Gerulaitis%20Cizauskaite.pdf

Straipsnyje pateikiami tyrimo, kurio pagrindinis tikslas – atskleisti Šiaulių apskrities X rajono specialiojoje mokykloje besimokančių romų bei jų šeimų edukacinį, socialinį por-

trečią duomenys. Tyrimui atlikti taikyta kokybinė metodologinė prieiga: interviu (N = 7), turinio analizės ir stiprybių, silpnybių, galimybių, grėsmių metodai. Romų mokinių pedagoginiame portrete išskirti tokie bruožai ir savybės: gebėjimas skaičiuoti iš atminties; įgimtas ritmo, šokio jausmas; verbalizacijos įgūdžiai; vieningumas, savitarpio pagalba, polinkis įvairiose mokymo(si), buities situacijose save pervertinti.

Danytė, M. Tarp dviejų tapatybių: pokario lietuvių išeivijos antrosios kartos kanadietės patirtis // *Oikos* 2008, Nr. 2, p. 142–148, ISSN 1822-5152.

Šios straipsnio tikslas – paanalizuoti pokarinės antros kartos lietuvių, gyvenančių Kanadoje, tapatybės raidą. Tyrimas remiasi 2001 metais kai kurių iš antros kartos Kanados lietuvių gautais interviu. Nors antros kartos tapatybės raidos tyrimai nėra baigti, galima teigti, kad jau ryškėja bendras vaizdas apie dvigubos tapatybės etapus. Vaikai nuo labai lietuviškos ankstyvos vaikystės buvo staiga priversti patys kurti strategijas, kaip suderinti prieštaraujančius reikalavimus, kuriuos kėlė šeima ir Kanados visuomenė. Nors tyrime paaiškėjo, kad daugeliu atžvilgių tapatybės problemos berniukams ir mergaitėms buvo panašios, galima išskirti kai kurių specifinių problemų, iškilusių paauglėms, ypač susijusių su santuoka ir studijomis. Merginos jautė ypatingai didelį spaudimą ištekti už lietuvių ir taip garantuoti, kad išeivijoje toliau bus puoselėjama lietuviybė. Vis dėlto tuo pat metu lietuviškos normos apie studijas ir profesijos pasirinkimą buvo liberalesnės už anglosaksiškas.

Dapkutė, D. Lietuvių ir lenkų ryšiai emigracijoje XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje // *Oikos* 2009, Nr. 2, p. 81–95, ISSN 1822-5152.

Amerikos lietuvių istorija glaudžiai susijusi su Amerikos lenkų istorija. Lenkų pavyzdys ir įtaka daugeliu būdų paveikė lietuvių bendruomenę. Pirmosios imigrantų bangos lietuviai nuo 1868 m. glaudėsi prie dešimtmečiu anksčiau susikūrusių lenkų bendruomenių. Lietuvius su lenkais siejo ne tik kaimynystės ryšiai ar bendra istorinė praeitis, bet ir panaši emigracinė patirtis, bendra religija ir šioks toks lenkų kalbos mokėjimas. Taip pat juos jungė panašus pigaus darbininko imigranto likimas svetimame krašte ir anglakalbių gyventojų priešiškumas naujųjų imigrantų atžvilgiu. Dar nesusiformavus tautinei savimonei lietuviai jungėsi prie lenkų organizacijų ir bendruomenių, buvo kuriamos mišrios parapijos, pašalpos draugijos. Tik XIX a. pabaigoje susiformavo atskira tautinė savimone. Pirmiausia ji pasireiškė lietuviams pradėjus atsiskirti nuo lenkų bažnyčių ir kuriant savas tose vietovėse, kur lietuvių skaičius išaugo ir kalba tapo skiriančiu veiksniu. Katalikų bažnyčia, tapusi lietuvių tvirtove, skatino žmones kai kada net fizine jėga kovoti su lenkų kunigais dėl lietuvių kalbos ir lietuvių lietuviškose parapijose. Atsiskyrimas pasireiškė ir mišrioje draugijoje bei kitose organizacijose. Kova su lenkais dėl etninių klausimų, kalbos ir bažnyčių buvo vienas ankstyviausių ir svarbiausių veiksmų, formavusių lietuvių tautinę savimonę diasporoje.

Dapkutė, D. Už žmogų, už laisvę ir už tėvynę sambūris „Šviesa“ 1946–1957 m. // *Oikos* 2007, Nr. 3, p. 79–100, ISSN 1822-5152.

Vokietijoje gimęs akademinis jaunimo sambūris „Šviesa“ išsiskyrė kaip organizacija, kėlus liberalizmo, humanizmo idėjas, savo ideologinėse gairėse pasisakiusi už nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą. Vakarų demokratinius principus bei plačiai suprastą humanizmą, pagrįstą žmogaus laisve ir dvasine tolerancija. Šiame straipsnyje siekiama trumpai pristatyti „Šviesos“ organizaciją, bandant atskleisti jos „sėkmės formulę“ Vokietijoje, apžvelgti susikūrimo aplinkybes, ideologines gaires, atskleisti „Šviesos“ įtaką bei reikšmę ne tik akademiniam jaunimui emigracijoje, bet ir išeivijos visuomeninei veiklai.

Daugėlienė, R. The peculiarities of knowledge workers migration in Europe and the world // *Inžinerinė ekonomika* 2007, Nr. 3, p. 57–64, ISSN 1392-2785. <http://www.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/inzeko/53/1392-2758-2007-3-53-57.pdf> Straipsnyje nagrinėjama nauja žinių darbuotojų migracijos problema Europoje ir pasaulyje, siekiant išryškinti šios migracijos ypatumus. Tikslui pasiekti keliami uždaviniai: iškristalizuoti žinių darbuotojų sampratą, išanalizuoti teorines žinių darbuotojų migracijos interpretacijas; išnagrinėti žinių darbuotojų migracijos tendencijas Europoje ir pasaulyje bei išryškinti veiksnius ir galimas sprendimo priemones, darančias poveikį žinių darbuotojo apsisprendimui migruoti.

Daukšas, D. Pase įrašytoji tapatybė: Lietuvos lenkų etninio / nacionalinio tapatumo trajektorijos // *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 2008, T. 8, p. 57–72, ISSN 1392-4028.

Straipsnyje gvildenami Lietuvos lenkų bendruomenės etninio / nacionalinio tapatumo klausimai. Daroma prielaida, kad valstybės institucijos daro įtaką individualiam ir grupiniam tapatumui, kuris išlieka net ir po to, kai pačios institucijos jau neveikia. Analizuojamos ne tiek institucinės praktikos, kiek jų raiška individualiame ir kolektyviniame tapatinimosi procese, kuris dėl jų poveikio darosi sudėtingesnis ir kompleksiškesnis. Parodoma, kaip institucinė praktika – įrašas pase – generuoja tapatinimosi procesą, kartu įtraukiami ir kiti tapatinimosi elementai: teritorija, istorija, genealogija ir pan.

Davoliūtė, V. Challenges of trauma: migration, integration, and the role of cultural competence // *Oikos* 2008, Nr. 1, p. 41–48, ISSN 1822-5152.

Trauma dažnai yra neatskiriama priverstinės migracijos dalis, kuri trikdo kultūrinę ir socialinę asmens integraciją naujoje aplinkoje. Daugelyje Europos šalių tarpdisciplininiai traumos tyrimai peržengė akademinio diskurso ribas ir yra vis plačiau naudojami institucijų, dirbančių su priverstiniais migrantais, veikloje. Šis straipsnis apžvelgia naujas idėjas ir praktinės veiklos pavyzdžius, ypatingą dėmesį skiriant „kultūrinės kompetencijos“ aspektui. Nors Lietuvoje pabėgėlių ir priverstinių migrantų bendruomenė yra nedidelė, naujausios tarptautinės perspektyvos gali padėti ne tik tobulinti dar ganėtinai naują socialinių paslaugų mechanizmą, bet ir skatinti visuomenės toleranciją tautinei ir kultūrinei įvairovei.

Davoliūtė, V. Lithuania and the New-East migration // *Oikos* 2008, Nr. 2, p. 73–80, ISSN 1822-5152.

Šiuolaikinės lietuvių migracijos studijos skiria dėmesį dideliems migruojančių žmonių srautams, besinaudojantiems savo judėjimo laisve padidėjusioje Europos Sąjungoje. Mažiau ryškioms tendencijoms, kaip antai lietuvių migravimas į Rusiją ir kitas posovietines valstybes, gresia pavojus likti nepastebėtoms. Nors į Maskvą ar Almatą persikėlusių žmonių skaičius labai mažas, palyginti su Londone ar Dubline įsikūrusių lietuvių skaičiumi, pirmųjų gyvenamosios patirtys ir prisitaikymas prie transnacionalaus gyvenimo būdo suteikia informatyvių žinių, palyginus su gerokai didesniu Vakaruose gyvenančių lietuvių kontingentu. Remiantis atliktais interviu, straipsnyje nagrinėjamos Lietuvos emigrantų į rytus – klestinčios ekonomikos Maskvos ir Almos miestus – patirtys, kreipiant dėmesį į sociokultūrinius klausimus, liečiančius migrantų integraciją ir tapatybės politikos formavimą.

De Munck, V. C. First, second and finally third order understandings of Lithuanian national identity // *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2007, Nr. 1, p. 51–73, ISSN 1392-3358.

Lauko tyrimai rodo, kad tautos nariai tautinį identitetą supranta heterogeniškai, nors pats terminas „tautinis identitetas“ reiškia homogenišką jo suvokimą. Tad kaip galime kalbėti apie tautinį identitetą, jei jo suvokimas tarp tautos narių ryškiai skiriasi? Tai paaiškina „pirminio“ ir „antrinio“ identiteto komponentų konceptai. Kultūrinio elito pirminio suvokimo konceptai yra konstruojami ir nuleidžiami iš viršaus į apačią, o antrinio suvokimo konceptai yra skubotas ir neapgalvotas elgesys, pasireiškiantis per asmenines patirtis. Ne mažiau svarbios yra situacinės identiteto suvokimo socialinėse praktikose žinios, individų vartojamos socialinėse sąveikose. Situacinės žinios sukuria bendrą tautinį (ar kultūrinį) identitetą, kai individas žino ne tik tai, kad jo artimas žino, ką jis žino, bet ir kai individas „žino, kad jo artimas žino, jog jis žino apie savo artimo žinojimą“. Tai ir yra tretinis „žinojimo“ identiteto suvokimas, kuris sukuria, išreiškia ir palaiko kiekvieną dieną praktikuojamą tautinį identitetą. Apibendrinant galima teigti, kad socialiai priimtinas tautinio identiteto modelis turėtų būti pagrįstas pastaruoju, „tretiniu“, tautinio identiteto suvokimu. Autorius pasitelkia Lietuvos tautą kaip empirinį pavyzdį.

Estrada Bayona, M. Intercultural education in gender and ethnicity for socio-cultural development of Spanish antilles and equatorial // *Tiltai* 2008, Nr. 4, p. 101–112, ISSN 1392-3137.

Straipsnyje nagrinėjamas tarpkultūrinis švietimas lyties aspektu. Laikant tarpkultūrinį švietimą vienu iš būdų siekti lygiateisiškumo visuomenėje, atsižvelgiama į du svarbiausius jo elementus – lytiškumą ir etniškumą.

Fakin Bajec, J. Architectural heritage: an important element of identity in the Karst region of Slovenia // *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 2007, Nr. 7, p. 157–171, ISSN 1392-4028.

Šiame straipsnyje nagrinėjama regioninės tapatybės raida Slovėnijos Karsto rajone nuo nepriklausomybės paskelbimo 1991 m. Remdamasi lauko tyrimų konkrečiais pavyzdžiais, autorė pirmiausia paaiškina, kaip besikeičiančiomis politinėmis, ekonominėmis ir kultūrinėmis sąlygomis per pastaruosius šešiasdešimt metų buvo konstruojama ir stiprinama slovėnų tautinė tapatybė. Be to, autorė glaustai apibūdina, kaip pirmtakų darbai ir žinios, šiandien prisidedančios prie kolektyvinės atminties ir paveldo konstravimo, virto regioninės tapatybės interpretavimo simboliais. Pavyzdžių autorė semiasi iš Karsto rajono vietinės bendruomenės architektūros paveldo. Ji siekia paaiškinti, kaip keitėsi požiūris į paveldą veikiant skirtingoms socialinėms ir politinėms sistemoms.

Gedvilienė, G., Šukys, A. Ateitininkų nuostatos puoselėjant tautinį identitetą // *Acta Paedagogica Vilnensia* 2007, T. 19, p. 102–114, ISSN 1392-5016. http://www.leidykla.eu/fileadmin/Acta_Paedagogica_Vilnensia/19/102-114.pdf

Straipsnyje nagrinėjama ateitininkų samprata lietuvių emigrantų bendruomenės atžvilgiu bei jų pastangos išsaugoti savo identitetą, sukuriant stiprios tautinės bendruomenės – diasporos – veikimo modelį po Antrojo pasaulinio karo. Taip pat pateikiamos lietuviškumo išsaugojimo programinės gairės. Straipsnis parašytas remiantis J. Girmiaus, M. Krupavičiaus, A. Maceinos, A. Sužiedėlio ir kitų ateitininkų idėjų teorine analize.

Gilmartin, M., O'Connell, J., Miggel, B. Lithuanians in Ireland // *Oikos* 2008, Nr. 1, p. 49–62, ISSN 1822-5152.

Šiame straipsnyje nagrinėjama jau prieš 2004 m. prasidėjusi Lietuvos žmonių migracija į Airiją. Pagrindinė straipsnio dalis skirta sunkumų, su kuriais lietuviai susiduria nuvykę į Airiją, analizei. Ar lietuviai lengvai išmoka darbui ir gyvenimui reikalingą anglų kalbą? Kaip jie suvokia ir priima savo darbo Airijoje sąlygas? Su kuo ir kaip Airijoje bendrauja migrantai iš Lietuvos? Kaip kėlimasis į Airiją paveikė santykius ir komunikaciją šeimoje? Ar Airijoje gyvenantys lietuviai savo tėvyne laiko labiau Lietuvą, ar Airiją? Į šiuos klausimus straipsnyje bandoma atsakyti remiantis jau esamais tyrimais ir autorių atliktomis migrantų apklausomis.

Jakutytė, K. Lietuvos žydų bendruomenės įtakos demokratijai vertinimas // *Jaunųjų mokslininkų darbai* 2009, Nr. 2, p. 30–35, ISSN 1648-8776.

http://www.su.lt/bylos/mokslo_leidiniai/jmd/09_02_23/jakutyte.pdf

Lietuvos žydai užima išskirtinę vietą Lietuvos tautinių mažumų kontekste. Bendruomenė veikia pagal teisinę formą – asociaciją; ji jungia 27 žydų organizacijas visoje Lietuvoje ir visos jos priklauso Lietuvos žydų bendruomenės asociacijai. Lietuvos žydų bendruomenės tikslai pagrindžia tolerancijos svarbą, savitumo išsaugojimą, interesų atstovavimą bei lygiateisiškumą. Tai pilietinės visuomenės pagrindas, mažumų siekis gauti valstybės garantiją. Lietuvos žydų bendruomenės veiklos ir tikslų analizė, nagrinėjanti demokratijos, pilietinės visuomenės, nevyriausybinių organizacijų ir mažumų koncepcijas, visiškai patvirtino tyrimo hipotezes. Nevyriausybinių organizacijų teigiama įtaka demokratijai suprantama, aktualizuojama tik pačių nevyriausybinių organizacijų ir jų narių. Nevyriausybiniams organizacijoms ypač aktualus valstybės, valstybės atstovų palaikymas, pagarba, tačiau iš valstybės pusės tai vyksta tik parodomuoju būdu, tik paviršutiniškai. Nevyriausybinių organizacijos sąlygoja pilietinės visuomenės galią, tuo atveju pastaroji stiprina mažumų lygiateisiškumą bei visuotinę toleranciją.

Janonienė, D., Survutaitė, D. Tautinių mažumų vaikų mokyklinė integracija // *Pedagogika* 2007, Nr. 86, p. 156–161, ISSN 1392-0340.

Analizuoti tautinių mažumų švietimą ir ieškoti būdų jį tobulinti verčia spartūs Lietuvos socialinio gyvenimo pokyčiai. Vis daugiau nelietuvių tautybės gyventojų pageidauja savo vaikus leisti į lietuviškas mokyklas. Straipsnyje pristatomas tyrimas, kurio tikslas ištirti tautinių mažumų vaikų mokyklinės integracijos ypatumus. Tyrimas atliktas 2004 m. gruodžio – 2005 m. kovo mėn. Tėvai ir mokytojai užpildė 276 anketas. Tyrimo metodas – anketavimas.

Janušauskas, A., Nedzinskas, E. Didėjanti imigracija: galimas iššūkis viešajam saugumui // *Verslo ir teisės aktualijos* 2008, T. 2, p. 78–84, ISSN 1822-9530.

http://www.ttvam.lt/uploads/documents/leidiniai_versl_teis_akt_t2/1185.pdf

Pastaruoju metu į Lietuvą legaliai atvykstančių užsieniečių (imigrantų) srautas nuolat didėja. Daugiausia žmonių imigruoja iš Rusijos Federacijos, Ukrainos, Baltarusijos, Vokietijos. Dauguma imigrantų atvyksta norėdami mūsų šalyje sukurti šeimą, dirbti ar mokytis, tačiau santykio su teisėtvarka analizė rodo, kad Lietuvoje beveik dvigubai padaugėjo nusikalstamų veikų, kurių padarymu įtariamieji imigrantai.

Jasaitis, J. Naujausioji emigracija iš Lietuvos Jungtinėse Amerikos Valstijose: bendradarbiavimo paieškos // *Filosofija. Sociologija* 2007, Nr. 4, p. 64–78, ISSN 0235-7186. http://images.katalogas.lt/maleidykla/Fil74/fil_20074_64-78.pdf

Straipsnyje nagrinėjama naujosios emigracijos banga, prasidėjusi 1987 m. Gvildenamos tokios temos: emigrantų adaptacija, gyvenimo kokybės vertinimas gimtinėje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose, naujos gyvensenos formavimasis išeivijoje, asmenybės ilgalaikės strategijos kūrimas. Nagrinėjami emigracijos iš Lietuvos ir imigracijos į JAV procesai, motyvacijos skirtumai, imigrantų įsikūrimas JAV, jų deklaruojama gyvenimo kokybės samprata bei jos vertinimo dinamika.

Jasmontas, A. G. Asmens tautiškumas: reikmė ar poreikis // *Santalka* 2009, Nr. 1, p. 61–68, ISSN 1822-4318.

http://www.coactivity.vgtu.lt/upload/filosof_zurn/santalka_t17_nr1_61-68_jasmontas.pdf

Straipsnyje keliamas klausimas, ar tautiškumas yra ontologinė ar kultūrinė problema, arba, kitaip tariant, ar tautiškumas yra būtinumo (reikmės) ar laisvės (poreikio) srities dalykas. Tam tikslui atskleidžiamas sąvokų *reikmė* ir *poreikis* turinys, atliekamas tautų ir nacijų tapimo principų tyrimas, keliamas nutautėjimo klausimas. Daroma išvada, kad istorinėje raidoje tautos ir tautiškumas vis labiau juda iš natūralumo (reikmių) srities į kultūros (poreikių) sritį, arba, kitaip sakant, iš būtinumo į laisvės sritį.

Jasiulevičienė, R. Migracija žmogaus teisių diskurse // *Oikos* 2008, Nr. 1, p. 17–23, ISSN 1822-5152.

Straipsnyje analizuojamos migracijos ir žmogaus teisių normų taikymo migrantams sąsajos. Tarptautinės migracijos ir žmogaus teisių fenomenai persipina susidurdami valstybės suvereniteto srityje. Daugelyje situacijų iškyla prieštaravimų tarp migrantams suteiktų žmogaus teisių ir valstybės principų bei realybės. Pirmoje straipsnio dalyje analizuojami pamatiniai žmogaus teisių dokumentai. Siekiama parodyti, kad migrantų kaip grupės teisės šiuose dokumentuose nėra apibrėžtos. Daug migrantams aktualių žmogaus teisių problemų kyla iš diskriminacijos, rasizmo ir migrantų kaip turinčių svetimą kultūrinę tapatybę traktavimo. Antroje straipsnio dalyje aptariami migrantų žmogaus teisių pažeidimai ir svarstomas žmogaus teisių kaip politikos instrumento vaidmuo. Nors tarptautiniai žmogaus teisių principai yra universalūs ir taikomi vienodai visiems, nepriklausomai nuo to, ar jie yra piliečiai, ar migrantai, bet realiai migrantų traktavimas ir teisės, kuriomis jie naudojami, labai skiriasi skirtingose šalyse.

Jokubaitis, A. Vidurio Europos tapatumas kaip politikos filosofijos problema // *Politika* 2007, Nr. 1, p. 79–94, ISSN 1362-1681. <http://www.leidykla.eu/fileadmin/Politologija/45/str2.pdf>

Straipsnio tikslas – parodyti filosofijos reikšmę geopolitinėms diskusijoms apie Vidurio Europos tapatumą. Dabartinė politikos filosofija yra nepagrįstai nustumta nuo regioninio tapatumo klausimų apmąstymo. Konstruojant regiono kultūrinį ir politinį tapatumą, politikos mokslas gali pasiekti mažiau negu filosofija. Iš mokslinių atskirų šalių kultūros tyrimų neįmanoma išvesti bendro regioninio tapatumo. Kad atsirastų nauja kultūrinė ir politinė prasmė, reikia ne mokslinės, bet filosofinės vaizduotės. Filosofijos atmetimas neleidžia įžvelgti moralinės regioninio tapatumo dimensijos.

Kalnius, P. Regioninių tapatumų judėjimo prieštaros dabartinėje Lietuvoje // *Lituanistica* 2007, Nr. 3, p. 92–112, ISSN 0235–716X. http://images.katalogas.lt/maleidykla/Lit73/Lit_092_112.pdf

Straipsnyje, remiantis autoriaus ekspedicijose surinkta medžiaga, visuomeninių organizacijų dokumentais, periodinėje spaudoje skelbtais duomenimis, nagrinėjama, kaip dabartinėje Lietuvoje, paneigiant nusistovėjusią etninės tautos ir etnografinių grupių sampratą, bandoma regioninėse bendruomenėse išvelgti atskirų etninių tautų egzistavimą. Pripažįstama, kad Lietuvoje, kitaip nei daugelyje kitų Europos šalių, regioninių tapatumų judėjimas nėra įgavęs kraštutinių formų ir išraiškų. Lietuvoje dažniau eksploatuojamas „žemaičių klausimas“, pasisakoma už jų tapatumo sampratos peržiūrėjimą. Tačiau visuose Lietuvos etnografiniuose regionuose atlikta gyventojų apklausa rodo, kad absoliuti jų dauguma linkę save suvokti etniniais lietuviais (lietuvių tautos atstovais). Akivaizdu, kad regioninio, kaip savito „etninio tapatumo“, konstravimo tendencijos brandina ir galimus pokyčius Lietuvos regioninių bendruomenių istorinėje raidoje.

Kantauskaitė, D., Radzevičienė, L. Visuomenės požiūris į kitataučius: integracijos problemos ir galimybės // *Jaunujų mokslininkų darbai* 2008, Nr. 2, p. 6–10, ISSN 1648-8776. http://www.su.lt/filemanager/download/6454/26_Radzeviciene%20Kantauskaite.pdf

Šio straipsnio tikslas – pristatyti tyrimo apie visuomenėje dominuojantį požiūrį į kitataučių integracijos problemas ir galimybes Lietuvoje rezultatus. Kiekybiniu tyrimu buvo siekiama atskleisti, kaip visuomenės nariai vertina užsieniečius ir kiek turi bendravimo su jais patirties. Tyrimas atskleidė požiūrį į užsieniečius skirtumus tarp vyrų ir moterų bei skirtingų amžiaus grupių. Taip pat pastebėta, kad mieste gyvenantys respondentai turėjo daugiau bendravimo su užsieniečiais patirties nei kaimo gyventojai. Rasizmo aktualumą Lietuvoje labiausiai linkę pripažinti darbininkams atstovaujantys respondentai, mažiausiai ši problema svarbi pensininkams. Kitataučių įsiliejimas į Lietuvos darbo rinką, įgyjama tarpkultūrinė patirtis yra vertinama kaip integracijos proceso privalumai.

Kockel, U. Looking for Europe in the frontier: eco-ethnological reflections on sense of place and history // *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 2007, Nr. 7, p. 57–76, ISSN 1392-4028.

Tęsdamas savo ankstesnius Europos integracijos tyrinėjimus, autorius prieina išvadą, kad etninėse ribose veikėjų brėžiamos trajektorijos – tai pačios svarbiausios išvelgiamos struktūros. Jos atstoja tautinę valstybę ir kitokias ribas, bet tik tokiu mastu, koku trajektorijos apskritai pajėgia būti ribomis. Jeigu Europą įsivaizduosime kaip vis didėjančią etninių ribų visumą, kurioje vyksta kultūriniai susidūrimai, privalėsime atsakyti į klausimą: kas darosi šiai Europai ir europiečiams? Šioje apybraižoje autorius kelia klausimus, kaip vietos ir istoriškumo požiūriu ieškoti Europos vidaus ribų.

Kuzmickaitė, D. K. Lietuvių vaikų švietimas užsienio šalyje // *Oikos* 2008, Nr. 2, p. 23–50, ISSN 1822-5152.

Su mokyklinio amžiaus vaikais į užsienio šalį emigravusiai šeimai iškyla pirmieji, tiek pat svarbus, kaip susirasti darbą ir būstą, uždavinys – užregistruoti vaikus į mokyklą. Šiame straipsnyje analizuojamos šeimų, emigravusių į užsienį su vaikais, patirtys surandant mokyklą ir pradėjus ją lankyti. Autorės požiūriu, besikuriantiesiems mokykla tampa

tarpininke tarp visuomenės, kaimynystės (arba lietuvių etninės bendruomenės) bei šeimos. Mokykla tampa naujos šalies kultūrinių, socialinių normų ir vertybių veidrodžiu ir tiltu sėkmingai integracijai.

Kuzmickaitė, D. K. Teoriniai tarptautinės lietuvių migracijos diskursai // *Oikos* 2008, Nr. 1, p. 24–32, ISSN 1822-5152.

Tradiciskai tarptautinės migracijos sociologinėse teorijose vyrauja trys paradigmos: neoklasikinė ekonominės pusiausvyros teorija, istorinė struktūrinė perspektyva ir migracijos sistemų teorija. Šie teoriniai modeliai negali būti vertinami atskirai nuo transnacionalizmo diskurso, kuris išplėtoja modernios migracijos fenomeną. Šiame diskurse tarptautinis migravimas laikytinas neužbaigtu procesu – migracija vertinama kaip pasikartojančios kelionės, kurioms būdinga ne viename lokale (t.y. ne vienoje valstybėje ir ne vienoje bendruomenėje) išreikšta socialinių ir ekonominių santykių pozicija. Lietuvių emigracijos priežastis sunku atpažinti ir įvardyti izoliuotai analizuojant tik Lietuvos tarptautinės migracijos situaciją, bet neįvertinus fakto, kad tarptautinės migracijos priežastys glūdi ir globaliuose makroekonominiuose vyksmuose. Taigi šiuolaikinė lietuvių migracija turėtų būti vertinama apibūdintąja transnacionalizmo, t.y. neužbaigto tęstinių ryšių ir sąveikų projekto, prasme.

Kuzmickas, B. Filosofinė tautinio tapatumo refleksija // *Filosofija. Sociologija* 2009, Nr. 1, p. 3–9, ISSN 0235-7186. <http://images.katalogas.lt/maleidykla/Filosofija%202009-1/3-9.pdf>

Esminis tautinio tapatumo aspektas yra savimonė, jos reikšmingas matmuo – filosofinė refleksija, apmąstanti tautos būtų visuotinybės aspektais. Tai daroma profesiniu ir neprofesiniu lygmenimis. Tam nedaug tegali praversti postmodernistinio reliatyvizmo veikiamą šiuolaikinę filosofiją. Sovietinio laikotarpio ideologinis spaudimas filosofijai neįstengė nuslopinti savarankiškos mąstysenos, tačiau to nepakako, kad būtų sukurtos conceptualios priemonės realiai tautos būčiai apmąstyti. XX a. pirmosios pusės lietuviškojoje filosofijoje, nepaisant laiko distancijos, jos iš esmės yra analogiškos toms, kurios kyla dabarties gyvenime. A. Dambrauskas, S. Šalkauskis, A. Maceina, Vydūnas, apmąstydami lietuvių tautos kūrybinių galių skleidimosi perspektyvą ir vietą visos žmonijos bendrijoje, numatė ir praktinius švietimo bei kultūros plėtros uždavinius.

Kuznecovienė, J. Lietuvių tautinė tapatybė: uždaro ir atviro dėmenys // *Filosofija. Sociologija* 2007, Nr. 2, p. 1–13, ISSN 0235-7186. http://images.katalogas.lt/maleidykla/Fil72/fil_001_013.pdf

Straipsnyje nagrinėjamos lietuvių tautinės tapatybės problemos, siekiama atsakyti į klausimus: Ką šiandien reiškia būti lietuviu(-e)? Kokius bruožus, kriterijus naudojame konstruodami savo tautinę tapatybę? Kokiais bruožais yra apibūdinamas žmogus, praradęs lietuviškumą? Kokiam tautos tipui turėtume save priskirti? Ar apskritai turėtume mąstyti apie savo tautiškumo tipą ir kokia tokio mąstymo teorinė ir praktinė reikšmė? Atsakymai į šiuos klausimus grindžiami apklausos, atliktos 2006 m., duomenimis bei dekonstruktyvistiniu požiūriu, kuris, pirma, siekia atsiriboti nuo dichotominės pozicijos, skirstančios tautą ir tapatybę pagal etniškumo arba pilietiškumo kategorijas; antra, siūlo išskaidyti šias kategorijas į jų sudėtinės dalis ir taikyti jas atskirai analizuojant tautas ir tapatybes; trečia, tautinės tapatybės specifiškumą (arba tipą) siūlo apibrėžti priklausomai nuo realaus tautos atviro / uždaro, o ne nuo įvardijamų tautinės tapatybės bruožų rinkinio.

Lapinskaitė, D., Šaknys, Ž. Lietuvos karaimai: etninis ir konfesinis tapatumas XX a. antrojoje pusėje ir XXI a. pradžioje // *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 2008, T. 8, p. 73–96, ISSN 1392-4028. Kiek kitaip, negu daugelis kitų Lietuvos etninių grupių, karaimai išpažįsta tik vieną tikėjimą ir atmėta galimybę jį keisti. Tad teoriškai sovietinė ateizacinė ideologija šią etninę grupę galėjo paveikti smarkiau negu kitas, kelias tikybas išpažįstančias ir galinčias išpažinti etnines grupes. Patikrinti šią hipotezę ir siekia šiame straipsnyje. Pagrindinis tyrimo šaltinis – lauko tyrimų medžiaga (pusiau struktūruotas interviu), surinkta 1998, 2003, 2005–2006 ir 2008 m. Vilniuje, Panevėžyje, Naujamiestyje ir Trakuose. Straipsnyje daromos išvados, kad nepaisant intensyvios sovietmečio ateizacinės politikos ir modernizacijos reiškinių, didesnė dalis karaimų išlaikė etninį ir konfesinį tapatumą; stabiliausia karaimų bendruomenės dalis išliko Trakuose. Šis miestas – dvasinis karaimų traukos centras ir susibūrimo vieta – turėjo lemiamą reikšmę išlaikant karaimo tapatumą sovietmečiu, yra labai svarbus Lietuvos ir Europos karaimų bendruomenei šiomis dienomis.

Laukaitytė, R. Katalikų bažnyčia Lietuvoje 1941–1944 m.: požūris į žydų genocidą ir krikštą // *Lituanistica* 2007, Nr. 2, p. 1–12, ISSN 1392-334X.

http://images.katalogas.lt/maleidykla/Lit72/Lit_001_012.pdf

Straipsnyje analizuojami trys klausimai: a) kaip Lietuvos Katalikų Bažnyčios vadovai reagavo į 1941 m. vasarą–rudenį Lietuvoje vykusias žydų žudynes; b) kokiomis aplinkybėmis 1941–1944 m. žydai krikštijosi; c) ar patikimi paskelbti duomenys apie žydus gelbėjusius kunigus. Lietuvos Katalikų Bažnyčios vadovai pačioje karo pradžioje rodė užuojautą žydams, baisėjosi jų persekiojimu ir žudymu, tačiau nesiėmė aiškių viešų ar neviešų priemonių nacių politikai ir vietos administracijos pareigūnų veiksams pasmerkti. Buvo paklusta reikalavimui nesikišti. Nors 1941 m. Lietuvoje padaugėjo žydų krikšto atvejų, vis dėlto tai nebuvo masinis reiškinys. Pavieniai dvasininkai, vienuolynai 1941–1944 m. slapstė suaugusiuosius ir vaikus, organizavo jų gelbėjimą, išduodami katalikų metrikus, tačiau į klausimą, koku mastu buvo panaudotas Bažnyčios potencialas, iki šiol neatsakyta, paskelbti duomenys tikrintini.

Laurušaitė, L. Lietuvių ir latvių egzodo romanas: skaitytojo lūkesčių vaidmuo // *Lituanistica* 2007, Nr. 3, p. 81–91, ISSN 1392-334X.

http://images.katalogas.lt/maleidykla/Lit73/Lit_081_091.pdf

Straipsnyje iš recepcijos teorijos prieigų aptariami lietuvių ir latvių egzodo romanai, tyrinėjama, kaip abipusiai koreliuoja kūrinio (romano) ir skaitytojo prasmų horizontai. Egzodo atveju literatūrai patekus į naują istorinę situaciją, šoką patyrė ne tik rašytojai – iš naujo formavosi ir suvokėjai, aktyviai dalyvavę kuriant prasmes ir modifikavę rašymo būdus. Išeivių romanai ne tik palengvino socialinę ir psichologinę adaptaciją naujomis sąlygomis, bet ir padėjo apsaugoti kalbą nuo asimiliacijos bei peržengė atskiro subjekto istoriškumą. Straipsnyje taip pat apibūdinamos romano žanro populiarumo prielaidos, pasiūlos ir paklausos santykis bei egzodo skaitytojų preferencijos, orientuotos į specifinius skaitymo kodus.

Lerer Cohen, R. The Israel Southern African Oral History Project: A survey of South African Jews in Israel // *Oikos* 2007, Nr. 3, p. 61–65, ISSN 1822-5152. Izraelio Pietų Afrikos pasakojamosios istorijos projektas, su kuriuo autorė supažindina šiame straipsnyje, vykdomas finansuojant Lietuvos atminimo fondui. Projekto tikslas –

tyrinėti Pietų Afrikos žydų imigrantų pasakojimus Izraelyje, kurie XX a. pradžioje emigravo iš Rytų Europos, dažniausiai iš Lietuvos į Pietų Afriką, o vėliau į Izraelį.

Lileikis, S. Jūrinis lietuvių mentalitetas: mitologinis kontekstas // *Tiltai* 2009, Nr. 1, p. 93–100, ISSN 1392-3137.

Orientuojantis į tai, kad Lietuvoje nesusikūrė jūrinė tradicija net ir tada, kai tam buvo palankios sąlygos, straipsnyje keliama filosofinio lygmens probleminiai klausimai: kokia galėtų būti esminė ilgalaikės jūrinės kultūros nesusiformavimo Lietuvoje priežastis etnopsichologiniu lygmeniu ir kas lietuviui yra vandenys archetipiniu mentaliteto formavimosi ikirikščioniškoje tautinėje aplinkoje požiūriu. Taikant fenomenologinę metodologiją, ryškinant archetipinę jūrinės lietuvių mitologijos liniją ir brėžiant ikirikščioniškojo archė ir moderniosios jūrinės praktikos santykio kontūrus, straipsnyje atskleidžiami mitologiniai lietuvių jūrinio mentaliteto bruožai.

Lukšaitė, E. Tautinės valstybės diskurso paraštės: diasporos patirtys // *Politologija* 2008, Nr. 4, p. 33–61, ISSN 1392-1681.

<http://www.leidykla.eu/fileadmin/Politologija/52/33-61.pdf>

Straipsnyje pateikiamas diasporos diskursas kaip alternatyva linijiniam, pažangiam, teritoriniam tautinės valstybės diskursui. Straipsnio pagrindas – kokybinis Lietuvos armėnų bendruomenės tyrimas. Nagrinėjamo atvejo diasporinis diskursas atskleidžiamas pasitelkus etninį tapatumą ir trejopą santykį: tėvynė – individas – priimanti šalis, analizuojant skirtumus tarp pirmosios ir antrosios atvykėlių kartų. Supažindinus su įvairiomis diasporos sampratomis, aptariamas kontekstas, kuriame praktikuojamas deteritorizuotas armėniškumas bei atskirai nagrinėjami pirmosios ir antrosios kartų etninės identifikacijos būdai bei ryšiai su tėvyne ir Lietuva.

Łuczyński, M. Čekai lenkų akimis – apie stereotipų rekonstrukciją // *Respectus Philologicus* 2009, Nr. 15, p. 134–142, ISSN 1392-8295.

Straipsnyje analizuojami čekų įvaizdžiai lenkų literatūroje, folklоре, frazeologijoje, leksikoje ir apklausose. Ši analizė atskleidė kelias čekų stereotipines sampratas, pavyzdžiui, „lėkštas čekas“, „pasiduodantis čekas“. Šiandien galima išskirti dar vieną stereotipą – „čekas Šveikas“. Galima teigti, kad šiuolaikinis populiarusis „tipiško čeko“ įvaizdis yra vertinamas teigiamai, kadangi jis grindžiamas istoriniais ir kultūriniais čekų ir lenkų tautų santykiais. Lenkiškas čekų nacionalinis stereotipas kyla iš tradicijų suvokimo. Centrinės Lenkijos gyventojai vertina čekų tautą daug pozityviau nei lenkų mažumos, gyvenančios Śląsk Cieszyński'e. Straipsnyje pateikiama stereotipų apie čėkus rekonstrukcija, aptariami tam tikri pagrindiniai jų bruožai, kurie dar skyla į tam tikrus variantus. Straipsnio tikslas – atskleisti čekų paveikslą, gyvuojančią lenkų sąmonėje XIX ir XX a.

Mačiulskis, V. XVII–XIX a. lietuvininkų šokis kaip etninės tapatybės ženklas // *Res Humanitariae* 2008, T. 3, p. 133–154, ISSN 1822-7708.

Straipsnyje į lietuvininkų šokį žvelgiama kaip į kultūros elementą ir ženklą, turintį etninio ir teritorinio savitumo. Analizuojami lietuvininkų šokio apibūdinimai XVII–XIX a. rašytiniuose šaltiniuose, aptariamos lietuvininkų etninės choreografijos ypatybės, jos vaidmuo liaudies papročiuose bei šeimos šventėse.

Martinaitis, Ž., Žvalionytė, D. Emigracija iš Lietuvos: ką žinome, ko nežinome ir ką turėtume žinoti? // *Politika* 2007, Nr. 3, p. 112–134, ISSN 1392-1681. <http://www.leidykla.eu/fileadmin/Politologija/47/str112-134.pdf>

Straipsnis apibendrina esamas žinias apie gyventojų emigracijos iš Lietuvos mastus ir pobūdį, nagrinėja emigracijos priežastis ir siekia nustatyti žinių apie šį procesą spragas. Atlikti tyrimai rodo, kad emigracijos iš Lietuvos mastai yra didžiausi iš visų Europos Sąjungos šalių. Daugelis autorių teigia, kad pagrindinis tai lemiantis veiksnys yra santykinai žemas darbo užmokesčio lygis Lietuvoje. Tačiau toks aiškinimas nėra pakankamas ir reiktų ieškoti gilesnių struktūrinių problemų. Todėl straipsnyje pateikiama ir tikrinama alternatyvi hipotezė. Teigiama, kad sparčiai didėjanti aukštos kvalifikacijos specialistų pasiūla ir gerokai lėtesnė paklausa Lietuvos darbo rinkoje sudaro disbalansą. Įgytą kvalifikaciją atitinkančių darbo vietų stoka skatina kvalifikuotus specialistus emigruoti arba darbo rinkoje išstumti žemesnės kvalifikacijos asmenis, dėl to ir pastarieji emigruoja.

Mazolevskienė, A., Montvilaitė, S. Ikimokyklinio amžiaus dvikalbių vaikų ugdymo realijos: Lietuvos patirtis pasauliniame kontekste // *Pedagogika* 2007, Nr. 87, p. 126–131, ISSN 1392-0340.

Straipsnyje aptariamos dvikalbio ugdymo realijos pasauliniame kontekste. Apžvelgiamas Lietuvos ir užsienio šalių patyrimas dvikalbio ugdymo plotmėje, siekiant atkurti darnią ugdymo sistemą, naudojant veiksmingiausius dvikalbio ugdymo modelius, kurie tenkintų tautinių mažumų ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbinio ugdymo poreikius.

Mažul, E. Tautinių mažumų apsauga kaip pozityvios diskriminacijos pavyzdys // *Teisė* 2008, T. 67, ISSN 1392-1274.

Straipsnyje aptariama diskriminacijos ir pozityvios diskriminacijos teisinė samprata, taip pat analizuojama socialinė pozityvios diskriminacijos prigimtis. Remiantis teisės, kaip subjektinių teisių ir pareigų vienovės, samprata, į tautinių mažumų apsaugą bandoma žvelgti kaip į pozityvios diskriminacijos pavyzdį. Straipsnyje taip pat trumpai aptariama tautinių mažumų įtaka Europos istorijai bei apžvelgiama tautinių mažumų apsaugos raida. Be to, analizuojamos svarbiausios teorinės problemos, susijusios su tautinių mažumų apsauga, taip pat šios apsaugos tikslai ir ribos.

Mozer, M. Latvian media identity and diversity // *Filosofija. Sociologija* 2007, Nr. 4, p. 91–94, ISSN 0235-7186. http://images.katalogas.lt/maleidykla/Fil74/fil_20074_91-94.pdf

Šiame straipsnyje autorius įvertina Latvijos žiniasklaidos padėtį ES kontekste, akcentuodamas ypatingą šalies demografinę ir politinę situaciją. Užsienio kapitalo investavimas į Latvijos žiniasklaidą yra neišvengiamas procesas. Visgi Vakarų Europos ar Amerikos kapitalas šalies žiniasklaidą supažindina su giliomis demokratinėmis tradicijomis, kai prurusiškas kapitalas, neturintis tokių tradicijų, yra genamas savo nacionalinių politinių interesų, pavojingai veikiančių žiniasklaidos rinką, turinį ir auditoriją, kurios didelį segmentą sudaro nepiliečiai. Kadangi latviškosios žiniasklaidos vartotojų perkamumo galia yra žema, pavojų kelių pigūs ir nemokami žiniasklaidos kanalai, kurie gali manipuliuoti duomenimis ir teikti šališką informaciją. Autorius pasisako už aukštos kokybės žiniasklaidą, kurią, jo manymu, gali užtikrinti užsienio, o ypač Skandinavijos, kapitalas.

Nedzinskas, E. Imigracija Lietuvoje: darbo rinkos poreikiai ir perspektyvos // *Vadyba* 2008, Nr. 2, p. 111–115, ISSN 1648-7974.

Didėjant darbo jėgos poreikiui, labiausiai jaučiamas kvalifikuotų darbininkų, pardavimų ir paslaugų sferos darbuotojų poreikis. Turint omenyje ekonominį šalies potencialą, tikėtina, kad trūkstamos darbo jėgos poreikis Lietuvoje gali būti patenkintas pritraukiant imigrantus ne iš ES šalių, o iš kaimyninių valstybių – Rusijos, Ukrainos, Baltarusijos, nes šių šalių gyvenimo lygis žemesnis.

Okunevičiūtė Neverauskienė, L., Gruževskis, B., Moskvina, J. Tautinių mažumų nedarbas bei jo mažinimo prielaidos Lietuvoje // *Filosofija. Sociologija* 2007, Nr. 4, p. 23–36, ISSN 0235-7186.

http://images.katalogas.lt/maleidykla/Fil74/fil_20074_23-36.pdf

Nagrinėjama Lietuvos tautinių mažumų atstovų padėtis šalies darbo rinkoje, integracijos į ją galimybės. Analizė pagrįsta sociologine nedirbančių tautinių mažumų atstovų apklausa, atlikta 2006 m. įgyvendinant EQUAL projektą „Tautinių mažumų integracijos į darbo rinką paramos mechanizmo sukūrimas ir išbandymas“.

Parutis, V. Galimybių šalis: ar gali Jungtinė Karalystė tapti lietuvių emigrantų namais? // *Oikos* 2007, Nr. 3, p. 22–35, ISSN 1822-5152.

Šiame straipsnyje autorius pristato, ką apie Jungtinę Karalystę mano čia gyvenantys ir dirbantys lietuviai emigrantai ir kaip šie požiūriai atspindi jų namų sąvoką. Turimų duomenų analizė rodo, kad yra trys skirtingos Jungtinės Karalystės: įsivaizduojama Jungtinė Karalystė prieš tai, kai į ją atvykstama; Jungtinė Karalystė tokia, kokią ją mato atvykę emigrantai; ir Jungtinė Karalystė, kurioje jie bando įsikurti, įleisti šaknis ir sukurti namus. Emigrantai atvyksta į Jungtinę Karalystę jau turėdami galvoje pirminį šios šalies paveikslą. Tačiau tai, ką jie randa atvykę, ne visada atitinka jų pradinį įsivaizdavimą ir lūkesčius.

Pivoras, S. Dvigubos pilietybės politika (Skandinavijos pamokos Lietuvai) // *Oikos* 2007, Nr. 3, p. 9–21, ISSN 1822-5152.

Šiame straipsnyje remiantis moksline literatūra, taip pat pirminiais šaltiniais skandinavų kalbomis, siekiama aptarti Skandinavijos šalių dvigubos pilietybės politikos atvejį ES šalių politikos dvigubos pilietybės kontekste. Skandinavijos šalių atvejo analizė leis padaryti tam tikras išvagas, nuo ko turėtų priklausyti Lietuvos laikysena dvigubos pilietybės atžvilgiu ateityje.

Pruskus, V. Antanas Maceina: rasizmas ir tautinės mažumos valstybėje // *Logos* 2008, Nr. 57, p. 44–57, ISSN 0868-7692.

http://www.litlogos.lt/L57/logos57_044_057_pruskus.pdf

Straipsnyje atskleidžiami katalikų filosofo Antano Maceinos (1908–1985) požiūrio į rasizmą ir tautinės mažumos valstybėje ypatumai. Parodoma, kad nacių propaguota rasių nevisavertiškumo idėja lietuvių filosofui buvo nepriimtina. Maceina, atmesdamas rasizmą kaip prieštaraujantį krikščionių mokymui, griežtai smerkė fašistinės valstybės visagalybės skelbimą ir kaip prieštarą jai siūlė organiškiosios tautinės valstybės idėją, kuri pripažįsta, kad žmonės iš prigimties yra socialūs ir buriasi į įvairias bendruomenes (pasaulėžiūrinės, profesinės, tautinės), o jų vadinį gyvenimą tvarko prigimtine teisė. Valstybė gali taikyti

šioms bendruomenėms pozityvios teisės strategiją, t.y. derinti jų veiklą, jas saugoti ir globoti, tačiau negali į jas giliau įsiskverbti ir sunaikinti prigimtinės teisės nuostatų, kurios yra šių bendruomenių kūrimosi pagrindas.

Pukenis, R. Teisės vaidmuo išsaugant tautinį tapatumą globalizacijos sąlygomis // *Logos* 2008, Nr. 55–56, p. 89–99; 67–77, ISSN 0868-7692.

http://www.litlogos.lt/L55/logos55_89_99_psl.pdf

http://www.litlogos.lt/L56/logos56_067_077psl.pdf

Šiame straipsnyje svarstoma apie mažų tautų išlikimą sudėtingame globalizacijos procese, nagrinėjant ne tiek Europos Sąjungos teisinę sistemą, kiek atkreipiant dėmesį į mažų tautų nacionalinį tapatumą. Globalizacija, pajungdama ekonominius tarpvalstybinius interesus, paliečia ir kitas visuomenės sritis: nacionalinę vidaus politiką, švietimą, žiniasklaidą, šeimos politiką, migraciją. Jau dabar Vakarų Europoje vyksta aiškūs demografiškai pokyčiai. Kai kuriuose Prancūzijos miestuose jau gyvena ketvirtadalis islamo išpažinėjų. Islamas yra antroji religija Prancūzijoje, Italijoje, Vokietijoje. Iš kitų valstybių atvykę emigrantai padidina gyventojų skaičių, bet ne savos nacijos sąskaita. Ir didelėse tautose, kaip Vokietijoje, Prancūzijoje ar Italijoje, gimstamumas šeimoje yra mažas, neduodantis prieauglio. Jeigu italams, prancūzams, lenkams, rusams tenka susirūpinti nuolat mažėjančiu gyventojų skaičiumi, tai juo labiau mažoms tautoms gresia asimiliacijos pavojus.

Repečkaitė, D. Japonijos imigracijos politika: užvertos paradinės durys ir performatyvi migracija // *Politologija* 2009, Nr. 4, p. 103–126, ISSN 1392-1681.
<http://www.leidykla.eu/fileadmin/Politologija/56/103-126.pdf>

Japonija akademinėje literatūroje tyrinėjama kaip išsiskiriantis atvejis: turtinga, turinti stiprią ekonomiką valstybė iki šiol baidosi darbininkų iš užsienio antplūdžio. Nors darbo rankų reikalauja viena iš svarbiausių valdančiosios Liberalų demokratų partijos rėmėjų – smulkiųjų verslininkų klasė, valdantiesiems pavyksta toliau blokuoti imigraciją iš užsienio. Šiame straipsnyje tiriama Japonijos vyriausybės pozicija imigracijos klausimu ir užsieniečių gyvenančių Japonijoje, atsakas į ją – tam tikros išgyvenimo šalyje strategijos ir nišinė migracija. Vyriausybės pozicija aiškinama valdžios autonomijos teorijų kontekste. Tyrimas rodo, kad kai kurių autorių įvardyta „šoninių durų“ politika imigrantams įsileisti galiausiai sudaro tiek imigrantams, tiek Japonijai nenaudingą tarpusavio santykį.

Ruškus, J. Į Lietuvą atvykusių lietuvių kilmės moksleivių patirtis: „Lietuvių namų“ mokyklos atvejis // *Oikos* 2008, Nr. 2, p. 81–96, ISSN 1822-5152.

Kaip sekasi iš užsienio atvykusiems lietuvių kilmės vaikams integruotis į lietuviškos kalbinės aplinkos terpę? Kaip jie sprendžia tarpkultūriškumo klausimus? Kokius didaktinės, psichologinės, socialinės paramos aspektus aktualizuoja pedagogai? Kokius iššūkius patiria tėvai, kurių vaikai išgyvena integracijos į Lietuvos švietimo sistemą iššūkius – šie probleminiai klausimai grindė tyrimą, kurį pristato šis straipsnis. Tyrimas atliktas unikaliaje vidurinėje mokykloje „Lietuvių namai“, kurioje ugdomi iš užsienio grįžusių lietuvių vaikai. Šią mokyklą lankantys vaikai išgyvena unikalias ugdymosi ir integracijos patirtis, o mokytojai – netradicines ir sudėtingas pedagogines situacijas. Tyrimas parodė, kad lietuvių kilmės vaikai patiria tautinio tapatumo konfliktą. Jie jaučiasi ir lietuvių, ir kitos tautos atstovais tuo pačiu metu – ši sąlyga sukuria dvigubos tapatybės konfliktą, kurį apsunkina paauglystės problemos. Viena pedagoginės pagalbos kryptis galėtų būti atviros ir

kūrybinės bendruomenės kūrimas, kur vaikai ir tėvai galėtų realizuoti tautinius siekius ir savitumus, taip pat integruotis į lietuviškas aplinkas. Kita kryptis – individualus ir jautrus priėjimas prie vaiko, jo patirties.

Safronovas, V. Praeities panauda palaikant lietuvišką tapatumo orientaciją tarpukario Klaipėdoje // *Acta historica universitatis Klaipedensis* 2008, T. 17, p. 79–99, ISSN 1392-4095.

Remiantis kultūrinės atminties teorija, straipsnyje nagrinėjamas lietuviškosios tapatumo orientacijos santykis su praeitimi tarpukario Klaipėdoje. Apibūdinamas lietuviškosios tapatumo ideologijos reikšminis turinys, išryškinami skirtumai tarp vietinių lietuvių ir Lietuvos valstybės „lietuviškumo“ sampratos, nagrinėjamos lietuviškosios tapatumo orientacijos įtvirtinimo viešojoje komunikacijoje galimybės ir praeities siužetai bei motyvai, kurie buvo pasitelkiami tokiam įtvirtinimui. Analizuojamas prūsų lietuvių praeities saviavaizdžio susiformavimas bei sandara ir šio saviavaizdžio įtvirtinimo tarpukario Klaipėdos viešojoje atminimo kultūroje būdai.

Senkus, V. Nūdienos pasaulio iššūkis lokalinei (nacionalinei) tapatybei: atsako paieška // *Filosofija. Sociologija* 2008, Nr. 2, p. 9–18, ISSN 0235-7186.

<http://images.katalogas.lt/maleidykla/Filosofija%202008-2/9-18.pdf>

Straipsnyje dėmesys telkiamas į vieną iš tapatybės atmainų – lokalinę, nacionalinę tapatybę. Pagrindinė mintis plėtojama per jos santykį su globalizacija. Remiantis pasaulyje žinomais autoriais, grindžiama nacionalinės valstybės perspektyva, kaip prielaida apriboti negatyvias globalios rinkos pasekmes. Remiantis Lietuvos autoriais, kritiniu politinės sociologijos žvilgsniu įvertinamas globalizacijos ir „lietuviškosios“ tapatybės santykis, pateikiami lietuviškosios realybės kontūrai. Autoriaus dėmesys taip pat kreipiamas į politinės sociologijos vaidmenį ir mokslinės diskusijos pobūdį. Atskirai aptariamas, kritiškai įvertinamas nepriimtinos diskusijos sociologinės minties sklaidoje Lietuvoje atvejis. Kalbama ir apie rezervus, kurių „įvedimas“ pozityviai pasitarnautų globalizacijos santykiui su lokale tapatybe įtvirtinti.

Skačkauskaitė, A. Tarptautinė lietuvių migracija: studentų nuostatos, požiūris ir emigracinių galimybių vertinimas // *Oikos* 2007, Nr. 3, p. 51–60, ISSN 1822-5152.

2006 m. mūsų šalį paliko 12,6 tūkst. asmenų, t.y. 5,3 tūkst. daugiau negu 2001-aisiais. Lietuvai itin nepalanku tai, kad šalį pirmiausia palieka jaunimas, nes tai yra inovatyviausia ir darbingiausia gyventojų grupė. Šiame straipsnyje siekiama išsiaiškinti, kokios yra studentų migracinės nuostatos, kaip jie vertina nūdienos situaciją ir perspektyvas. Šiuo tikslu buvo atliktas studentų migracinių nuostatų kokybinis tyrimas. Tyrimas atliktas 2005–2006 m. su Lietuvos aukštųjų mokyklų studentais, metodas – pusiau struktūruoti atvirų klausimų interviu. Tyrimas atskleidė, kad emigracija studentams pirmiausia asocijuojasi su darbu užsienyje, kur dirbant galima užsidirbti ir susitaupyti pinigų. Darbą Lietuvoje jie sieja su savo studijuojama specialybe, karjera, saviraiškos galimybėmis.

Stanaitis, A., Stanaitis, S., Titova, O. Tautinių mažumų vaikų mokymosi valstybine kalba motyvavimas // *Tiltai* 2008, Nr. 2, p. 13–23, ISSN 1392-3137.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, lietuvių kalbai suteiktas valstybinis statusas, ji tapo privaloma visose gyvenimo srityse. Vis daugiau tautinių mažumų ar mišrių šeimų vaikų

mokosi mokyklose, kuriose mokoma valstybine kalba. Tokį pasirinkimą lemia keletas priežasčių, kurių išaiškinimas ir yra šio straipsnio tikslas. Pietryčių Lietuvos tautinių mažumų mokymosi valstybine kalba motyvacijai nustatyti pasirinkta įvairiatautė Vilniaus apskrities dalis – Vilniaus miestas ir Vilniaus, Šalčininkų bei Švenčionių rajonai. Tyrimų metu gauti duomenys dėl noro mokytis valstybine kalba lyginami su etnologų tyrimų duomenimis. Pastarieji atlikti Seinų-Punsko krašte (Lenkija), kur gyvena ir mokosi lietuvių tautinė mažuma. Duomenys taip pat lyginami su Baltarusijoje veikiančių mokyklų ar klasių lietuvių kalba mokymosi kalbos pasirinkimo tendencijomis.

Stravinskienė, V. Rytų ir Pietryčių Lietuvos gyventojų repatriacija į Lenkiją (1944 m. pabaiga – 1947 m.) // *Lituanistica* 2007, Nr. 1, p. 36–50, ISSN 0235–716X. http://images.katalogas.lt/maleidykla/Lit71/Lit_036_050.pdf

1944 m. rugsėjo mėnesį LSSR ir Lenkijos repatriacinis susitarimas lėmė didelio masto migracijos procesus iš Lietuvos į Lenkiją. Pagal susitarimą išvykti galėjo lenkai ir žydai, kurie iki Antrojo pasaulinio karo pradžios turėjo Lenkijos pilietybę. Tokie asmenys telkėsi Rytų ir Pietryčių Lietuvoje. Ten gyvenusiems minėtų tautybių asmenims iškilo dilema: likti Lietuvoje ar išvykti į Lenkiją. Daugelis jų pasirinko šią alternatyvą. Straipsnyje nagrinėjamas procesas įvardijamas kaip repatriacija (to meto dokumentuose buvo vartojamas „evakuacijos“ terminas), nors ši definicija taip pat nevisiškai tiksliai apibūdina tiriamą procesą. Kadangi nagrinėjamas procesas apėmė skirtingų kategorijų asmenis (karo pabėgėlius, ekonominius emigrantus, lenkus kolonistus, vietinius gyventojus, mišrias šeimas ir kt.), sudėtinga analizuojamą reiškinį apibūdinti vienu terminu. Rengiant šį straipsnį daugiausia remtasi Lietuvos ir Lenkijos archyvų medžiaga. Lietuvos centriniam valstybės archyve (LCVA) išlikusi LSSR vyriausybės vyriausiojo atstovo repatriacijai LSSR teritorijoje įstaiigos medžiaga padėjo atskleisti vykusio proceso organizavimą, kaitą, rezultatus.

Šaknys, Ž. Lenkijos lietuvių jaunimas: etninio ir pilietinio tapatumo raiška // *Lituanistica* 2008, Nr. 2, p. 55–68, ISSN 0235–716X. http://images.katalogas.lt/maleidykla/Lit82/Lit_055_068.pdf

Straipsnis paremtas 2005 m. Punsco apylinkėse atliktų lauko tyrimų duomenimis. Sprendžiant paribio gyventojų tapatumo problemą, užsibrėžiamas tikslas atskleisti jaunų Lenkijos lietuvių etninio ir pilietinio tapatumų raišką. Tyrime naudojamas lyginamasis metodas. Šiaurės Lenkijoje atliktas tyrimas lyginamas su 1998 m. ta pačia metodika atliktais Pietryčių ir 1999 m. – Pietvakarių Latvijos lietuvių tyrimais. Darbe daroma išvada, kad šiuolaikiniai globalizacijos nulemti procesai gali turėti poveikį jaunimo etninio tapatumo raiškai, tačiau Lenkijos lietuvių bendruomenės formuojami socialiniai ryšiai kompensuoja mažėjančias etnokultūrinio paveldo perdavimo galimybes. Kasdiniame ir šventiniame gyvenime vyresnės kartos visokeriopai palaikoma lietuvių etninė kultūra, vis dar puoselėjama bei perimama, formuoja jaunesniosios kartos etninio tapatumo prieš pilietinį prioritetus.

Štuopytė, E. Romų vaikų socializacijos ypatumai // *Socialinis darbas* 2008, Nr. 3, p. 140–147, ISSN 1648-4789.

Romų vaikų socializacija, kuri siejasi su išsilavinimu, yra viena aktualiausių romų bendruomenės problemų. Pastaraisiais metais mokyklas lankė daugiau romų moksleivių nei anksčiau, tačiau tik keli romai yra baigę vidurinę mokyklą; kitų romų raštingumas menkas, todėl mokytojams, dirbantiems su romų tautybės vaikais, svarbu pažinti šių mokinių poreikius, suvokti jų socializacijos proceso sunkumus. Šio straipsnio tikslas – atskleisti vaikų, kilusių iš romų šeimų, socializacijos ypatumus. Straipsnyje aptariama pirminė

romų vaikų socializacijos institucija – etninė šeima, analizuojamos socialinės ir edukacinės romų problemos, kurios turi įtakos romų vaikų socializacijai, atskleidžiami romų vaikų socializacijos mokymojoje ypatumai.

Šutinienė, I. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paveldo reikšmės populiariosiose tautinio naratyvo interpretacijose // *Lietuvos istorijos studijos* 2008, T. 21, p. 102–120, ISSN 1392-0448.

Tyrimo, kurio rezultatai aptariami šiame straipsnyje, tikslas nustatyti, kaip LDK laikotarpio paveldas siejamas su dabartimi Lietuvos gyventojų populiariojoje vaizduotėje ir kokią reikšmę šio laikotarpio simbolinės reprezentacijos turi lietuvių ir Lietuvos lenkų tautinei tapatybei. Nors dauguma gyventojų inspiracijų savo tautinei tapatybei kurti ieško artimesniuose laikotarpiuose, LDK istorija ir jos paveldas tebėra aktualus: pagal tirtus rodiklius apie trečdalį savo tautinei tapatybei svarbiausių simbolių reikšmių gyventojai randa LDK laikotarpio pavelde. Lietuvos tautinės grupės LDK paveldą interpretuoja skirtingai, bet šis paveldas gana svarbus šių grupių, ypač lietuvių ir lenkų, socialinei integracijai. Tarp aktualių lietuviams simbolių LDK istorijos reprezentacijų daugėja Lietuvos lenkams svarbių elementų: simbolių rinkiniai „hibridizuojasi“, daugėja abiem tautinėms grupėms bendrų simbolių. Vertybiškai priešingos kai kurių LDK paveldo elementų interpretacijos lietuvių ir lenkų sąmonėje išlieka, bet jų aktualumas mažėja, ypač jaunesnėse kartose. Konfliktiškos LDK istorijos simbolių elementų interpretacijos funkcionuoja labiau kaip vyresniųjų kartų atmintyje išlikę praeities reliktai, jaunesniųjų kartų iš dalies „užmirštami“, iš dalies interpretuojami iš naujo. Lietuvos tautinių grupių apsisprendimas gyventi vienoje valstybėje leidžia LDK istorijoje rasti išteklį ne tik paremti pilietinei teritorinei visų grupių tautinės tapatybės dimensijai (tiek puoselėjant tolerancijos vertybes bei pilietinio lietuviškumo tradiciją, tiek bendromis ar hibridiškais simbolinėmis šio laikotarpio interpretacijomis), bet ir kurti požiūrius, išreiškiamus kokybiniame tyrime užfiksuotomis giminystės, „broliškumo“ metaforomis.

Šutinienė, I. Socialinė atmintis ir šiuolaikinė lietuvių tapatybė // *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 2008, T. 8, p. 31–55, ISSN 1392-4028.

Straipsnyje aptariami empirinio tyrimo, atlikto vykdant VDU Socialinės antropologijos centro projektą, duomenys. Tyrimu siekta nustatyti, kaip, konstruojant individualaus lygmens šiuolaikinę lietuvių tapatybę, naudojama socialinė atmintis. Tyrimas atliktas taikant kokybinius ir kiekybinius tyrimo metodus. Nustatyta didelė dabarties nepriklausomybės atkūrimo įvykių kolektyvinės atminties svarba įvairių socialinių ir etninių grupių lietuviškai tapatybei, ypač emociniams jos aspektams. Ši tendencija, kaip ir XX a. nepriklausomybės laikotarpių simbolių svarbos didėjimas populiariosiose tautos istorijos mitų interpretacijose, rodo didelę šiuolaikiškai interpretuotą tautinės valstybės vertybių svarbą lietuvių tapatybei. Didėjant individualaus tapatybės subjekto aktyvumui, tautiniai mitai, konstruojant tapatybę, naudojami individualiai ir selektyviai, jie desakralizuojami ir vertinami kritiškai.

Šutinienė, I. Tautos istorijos simboliai Lietuvos gyventojų tautinėje vaizduotėje: herojų įvaizdžiai ir jų kaita // *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2009, Nr. 1, p. 40–62, ISSN 1392-3358. [http://www.ku.lt/sociologija/files/2009-1 p.40-62.pdf](http://www.ku.lt/sociologija/files/2009-1_p.40-62.pdf)

Straipsnyje, remiantis vienos lietuvių tautinių simbolių grupės – tautos istorijos herojų įvaizdžių – empirinio tyrimo duomenų analize, aptariama tautos istorijos simbolių rekon-

travimo populiariojoje Lietuvos gyventojų tautinėje vaizduotėje problematika. Remiantis 1991, 1992 ir 2007 metais reprezentatyvioje suaugusių Lietuvos gyventojų atrankoje atliktų kiekybinių tyrimų duomenimis, analizuojamos tautos istorijos herojų įvaizdžių funkcijos dabartiniame lietuvių nacionalizme, jų populiarųjų interpretacijų tęstinumo ir kaitos tendencijos, diferencijuojantis bei integruojantis Lietuvos etnines grupes šių įvaizdžių potencialas. Populiariuosiuose tautinių herojų įvaizdžiuose mažėja tradicinių mitų reikšmė, didėjant paremiančių modernios tautinės valstybės tikslus bei pilietinę lietuvių tautinio identiteto dimensiją interpretacijų svarbai. Pastebimos ir lietuvių bei Lietuvos lenkų herojų „panteono“ hibridizacijos tendencijos. Prieštaringos lietuvių ir lenkų šių simbolių interpretacijos tautinėje vaizduotėje funkcionuoja daugiausia kaip vyresniųjų kartų Vilniaus regiono gyventojų kolektyvinėje atmintyje išlikęs tarpukario konflikto reliktas, o ne aktualios ideologinės diferenciacijos išraiška.

Švarplys, A. Europinio tapatumo sunkumai: diskursas, kultūra, politika ir post-nacionalizmas // *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2008, Nr. 2, p. 91–109, ISSN 1392-3358. <http://www.ku.lt/sociologija/files/2008-2.p.91-109.pdf>

Straipsnyje išryškunami svarbiausi specifiniai europinį tapatumą formuojantys diskursai: nacionalizmo, kultūrinis, filosofinis, politinis. Atskleidžiamas ir analizuojamas ryšys tarp atskirų koncepcijų ir politinio europinio tapatumo modelio, taip pat jų tarpusavio sąveika. Daroma išvada, jog, atsižvelgiant į skirtingų Europos regionų kultūrinės tradicijas, esamos tendencijos – sukurti transnacionalinę ES – yra neadekvačios. Todėl būtina svarstyti post-nacionalinio tapatumo galimybes; tai reiškia, kad europinis tapatumas neturi įgauti nacionalinės kultūros bruožų ir tapti eurocentrinis. Europinis tapatumas turi teikti universalias konstitucines vertybes, išlaikant nacionalinį tapatumą pirmine tapatybe.

Tatarūnas, L. Žydai Lietuvoje pirmosios sovietinės okupacijos metais (1940–1941 m.) // *Istorija* 2009, T. 73, p. 37–50, ISSN 1392-0456.

Pirmosios sovietinės okupacijos išvakarėse dauguma Lietuvos žydų buvo susitelkę į kultūrinės, socialinės, politinės organizacijas bei draugijas. Politiniu-idėjiniu požiūriu Lietuvos žydus vienijo trys tėkmės: sionistinė, demokratinė jidišistinė ir religinė, o žydų nacionalinė, tautiškumo idėja išsiskyrė į dvi kultūrinės kryptis – kairiąją, į socialinės-socialistines vertybes orientuotą kryptį, bei tradicines tautines, religines vertybes akcentavusią dešiniąją kultūrinę kryptį. Tarp dviejų pasaulinių karų Lietuvoje aktyviausi ir įtakingiausi buvo žydų dešiniosios kultūrinės krypties atstovai, pasisakę už žydų nepriklausomos, tautinės valstybės Palestinoje sukūrimą. Žydų kairiosioms organizacijoms priklausiusių atstovų įtaka plačiosioms gyventojų masėms nebuvo itin žymi. Tačiau, skirtingai nei anksčiau nepriklausomybės metais, žydų politinės kairės aktyvistų įtaka smarkiai išaugo pirmosios sovietinės okupacijos išvakarėse bei pirmaisiais sovietinės okupacinės santvarkos mėnesiais.

Titarenko, L. Post-soviet national identity: Belarusian approaches and paradoxes // *Filosofija. Sociologija* 2007, Nr. 4, p. 79–90, ISSN 0235-7186.

http://images.katalogas.lt/maleidykla/Fil74/fil_20074_79-90.pdf

Straipsnyje yra aptariamas naujo nacionalinio identiteto formavimasis Baltarusijoje post-sovietinės transformacijos sąlygomis. „Postsovietinio nacionalinio identiteto“ terminą autorė aiškina kaip Baltarusijos Respublikos (įgavusios nepriklausomos valstybės statusą 1991 metais) populiacijos identitetą. Pasak autorės, egzistuojančios baltarusiškojo nacio-

nalinio identiteto konstravimo problemos prieigos nėra pakankamos ir tinkamos, todėl ji renkasi naują požiūrį, kuris apima ne tik diskusijas apie kalbą ir nacionalinę kultūrą, o atitinka identitetų pliuralumo koncepciją.

Trakšėlys, K. Etnopolitika ir ją sąlygojantys veiksniai // *Filosofija. Sociologija* 2008, Nr. 2, p. 1–8, ISSN 0235-7186. <http://images.katalogas.lt/maleidykla/Filosofija%202008-2/1-8.pdf>

Straipsnyje aptariamas ypač aktualus ir pas mus retai nagrinėjamas fenomenas – etnopolitika. Tuo tarpu mūsų artimiausi kaimynai vykdomai etnopolitikai skiria labai daug reikšmės ir mokslinių studijų. Ši tema pasidarė aktuali Lietuvai įstojus į ES ir euroatlantines organizacijas.

Tvaronavičienė, M., Urbonavičienė, I. Polinkis emigruoti: priežasčių paieškos // *Verslas: teorija ir praktika* 2008, Nr. 4, p. 253–260, ISSN 1648-0627.

Straipsnyje ieškoma naujų polinkio emigruoti aspektų. Šiuo tikslu autorės apžvelgia emigracijos teorijų raidą, sugretina jas su faktinėmis šių laikų emigracijos tendencijomis Europos Sąjungoje. Nors itin akcentuojami ekonominiai motyvai emigruoti yra gana stiprūs, jie neduoda atsakymo, kodėl panašiai išsivysčiusios šalys demonstruoja skirtingą polinkį emigruoti. Straipsnyje pažymima, kad kvalifikuota ir nekvalifikuota darbo jėga sudaro skirtingas rinkas. Nagrinėjamos kvalifikuotos darbo jėgos polinkio emigruoti priežastys. Siekiant atskleisti kvalifikuotos darbo jėgos paklausos kitimo kryptis šalyje, sugretinama statistikos duomenimis išreikšta Lietuvos ūkio struktūra, aukštųjų mokyklų absolventų skaičiaus kitimas bei tyrimo, kurio metu apie kvalifikuotos darbo jėgos pasiūlą bei paklausą apklausta 1001-a įmonė, duomenys. Gauti rezultatai atskleidžia naujų kvalifikuotos darbo jėgos emigravimo motyvų aspektų.

Vasilevičiūtė, I. Tautiškumo problema XX a. I pusės Jurgio Baltrušaičio kūrybos recepcijoje // *Lituanistica* 2007, Nr. 2, p. 66–78, ISSN 0235–716X.

http://images.katalogas.lt/maleidykla/Lit72/Lit_066_078.pdf

Straipsnyje lyginamos skirtingos XX a. I pusės lietuvių ir rusų kritikų J. Baltrušaičio kūrybos tautiškumo sampratos. Apžvelgiama, kaip, remdamiesi vienais argumentais, rusų kritikai įrodo J. Baltrušaičio poezijos artumą rusų kultūrinei tradicijai, o lietuvių kritika, akcentuodama kitus J. Baltrušaičio gyvenimo faktus ir kūrybos ypatumus, perrašo poeto kūrybą į lietuvių tradiciją. J. Aichenveldo, N. Gumiliovo, Ivanovo-Razumniko, V. Ivanovo, A. Jakšto, B. Sruogos, J. Aisčio straipsniai analizuojami kaip tekstai, sąlygojami tos pačios „tautinės dvasios“ vertybės. Pastaroji gretinama su postmodernistine heterogeniškos kultūros samprata.

Venskienė, A. Lietuvos jaunimo etnografinis-lokalinis tapatumas XXI a.: geografinės apibrėžtys ir kilmė // *Lituanistica* 2008, Nr. 1, p. 88–100, ISSN 0235–716X. http://images.katalogas.lt/maleidykla/Lit81/Lit_088_100.pdf

Straipsnyje, remiantis 2004–2006 m. autorės surinkta medžiaga, siekiama išsiaiškinti jaunimo žinias apie Lietuvos teritorijos suskirstymą į etnografines sritis, nustatyti etnografinius-lokalinius tapatumus bei kriterijus, kuriais remiantis šie tapatumai konstruojami. Apibendrinti respondentų atsakymai rodo, kad jaunimas aiškiai išskiria keturias etnografines sritis – Aukštaitiją, Dzūkiją, Suvalkiją ir Žemaitiją. Klaipėdos kraštą jie dažniausiai linkę priskirti Žemaitijai. Savo etnografinę priklausomybę jaunimas grindžia kilme, gyve-

namąja vieta bei kultūra. Etnografinės tapatybės pasirinkimui, jos tvirtumui didelės įtakos turi gyvenamoji vieta, sėslumas, šeimos etnografinė sudėtis.

Venskienė, A. Lenkijos lietuvių jaunimas: etninio ir pilietinio tapatumo raiška // *Lituanistica* 2008, Nr. 2, p. 69–81, ISSN 0235-716X. http://images.katalogas.lt/maleidykla/Lit82/Lit_069_081.pdf

Remiantis 2004–2006 m. atliktais studentų lokalaus tapatumo tyrimais, straipsnyje siekiama išsiaiškinti, kokius kultūros elementus jaunimas sieja su etnografiniu tapatumu, kaip interpretuoja vietines tarmes, tradicijas, kaip suvokia lokalią „istorinę atmintį“, „etnografinį charakterį“, ar jaunimui svarbu priklausyti etnografiniai grupei. Atliktas tyrimas rodo, kad svarbiausiais kultūros elementais, apibrėžiančiais etnografinę sritį, jaunimas laiko kalbą, tradicijas, charakterio bruožus bei istorinę savimonę. Dauguma tyrimo dalyvių pripažino, kad jiems nesvarbi etnografinė priklausomybė.

Vėlavičienė, S. Lietuviškoji naujųjų migrantų periodinė spauda // *Oikos* 2007, Nr. 4, p. 9–15, ISSN 1822-5152.

Lig šiol menkai tyrinėta ir aptarta naujoji lietuviškoji užsienio kraštų periodinė spauda verta didesnio dėmesio ir atidesnio žvilgsnio. Pats faktas, kad virtualiosios informacijos prioritetų amžiuje ji vis dar sėkmingai gyvuoja, yra pakankami įdomus reiškinys. Nevienareikšmiškai vertinant aptartųjų leidinių turinį ir svarbą, tenka pripažinti, kad jie tęsia lietuviškosios emigracinės periodinės spaudos istoriją, atspindėdami savojo meto aktualijas bei tendencijas ir yra savotiškas naujosios emigracijos bangos gyvenimo metraštis.

Vitkauskas, R. Tautinis identitetas ir muzikinis ugdymas: problemos, paralelės // *Pedagogika* 2007, Nr. 87, p. 112–118, ISSN 1392-0340.

Šiame straipsnyje nagrinėjamos dvi edukologinės problemos: tautinio identiteto sklaida ir muzikinis ugdymas. Keliami tokia hipotezė, kad pagerinus muzikinio ugdymo kokybę, suteikus jai tautiškumo ne tik tradicine, bet ir moderniąja prasme, tautinio identiteto sklaidos problema gali būti sparčiau išspręsta. Hipotezei patikrinti buvo atliktas trijų etapų tyrimas: Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklų muzikos mokytojų nuomonės tyrimas (2002–2003 m., n=295); bendrojo lavinimo mokyklų vadovų nuomonės tyrimas (2003 m., n=68); Vilniaus licėjaus tarptautinio bakalaureato (TB) antrosios klasės moksleivių nuomonės tyrimas (2005 m. 17–18 metų amžiaus moksleiviai; n=42). Tyrimo rezultatai glaudžiai aptariami straipsnyje.

Zabielienė, A. Klaipėdos krašto etnokultūrinis paveldas šiuolaikiniuose folkloro ansambliuose // *Lituanistica* 2008, Nr. 3, p. 67–77, ISSN 0235-716X.

http://images.katalogas.lt/maleidykla/Lit83/Lit_067_077.pdf

Straipsnyje nagrinėjama Klaipėdos krašto folklorinių ansamblių veikla po 1990 metų. Aiškinamasi, ar keičiantis folklorinių ansamblių repertuarui, kinta ir ansamblio dalyvių etnokultūrinė savimonė. Analizuojamos etnokultūrinės savimonės transformacijos priežastys. XX a. po dviejų pasaulinių karų lietuvininkų gyvoji dainuojamoji tradicija praktiškai nutrūko. Straipsnyje nagrinėjama, kokio etnografinio regiono muzikinis repertuaras vyrauja Klaipėdos krašte XXI a. pradžioje. Apžvelgus dešimties apklaustųjų Klaipėdos krašto folklorinių ansamblių repertuarą ir aprangą, pastebėta, kad šiame krašte daugiausia lietuvininkų folkloro propaguotojų, žemaitiško folkloro atlikėjų esama mažiau, o mišraus repertuaro atlikėjų – mažiausiai.

Žibas, K. Darbo imigracija į Lietuvą: situacijos analizė // *Oikos* 2007, Nr. 4, p. 16–30, ISSN 1822-5152.

Straipsnyje analizuojama darbo imigrantų situacija Lietuvoje, aptariami migrantų inkorporacijos teoriniai ir praktiniai aspektai. Nagrinėjant Lietuvos darbo imigracijos struktūrą pateikiamos teorinės sąajos tarp žmonių mobilumo, darbo rinkos struktūros kaitos ir ekonominio valstybių lygio.

Straipsnyje taip pat pateikiami ir vertinami statistiniai duomenys apie darbo imigraciją į Lietuvą. Aptariant darbo imigrantų statusą ir Lietuvos visuomenės nuostatas jų atžvilgiu, pateikiama viešojo diskurso fragmentų.

Рудкоўскі, П. Культ Этнасу і дэканструкцыя Нацыі (два дасягненні Акудовіча) // *Tonos* 2008, Nr. 3, p. 28–39, ISSN 1815-0047. <http://topos.ehu.lt/zine/2008/3/rudkouski.pdf>

Straipsnyje analizuojamos baltarusių filosofo V. Akudovičiaus idėjos, daugiausia remiantis autoriaus knyga „Nesaties kodas. Baltarusių mentaliteto pagrindai“. Straipsnyje teigiama, kad Akudovičius paradoksaliai kartu pateikia ir „mistinį nacionalizmą“, ir dekonstrukcinį tradicinių nacionalistinių dogmų persvarstymą. Straipsnio autorius kritiškai vertina abu Akudovičiaus diskurso bruožus, pabrėždamas, jog Akudovičiaus nacionalizmas atsiduria pavojingai arti tribalizmo, o jo Baltarusijos istorijos interpretacijos iš vidaus prieštaringos ir empiriškai nepasitvirtina.

Юдина, Н. В. Об отражении этнических и культурных стереотипов в зеркале русского языка // *Respectus Philologicus* 2009, Nr. 15, p. 121–133, ISSN 1392-8295.

Straipsnis nagrinėja, kaip etniniai stereotipai atsispindi šiuolaikinėje rusų kalboje per tautinių atspalvį turinčius žodžių derinius pagal modelį „būdvardis+daiktavardis“. Tyrimui atrinkta ir išanalizuota daugiau nei 3000 leksinių vienetų, vartojamų šiuolaikinėje literatūroje ir žiniasklaidoje rusų kalba. Surinkti duomenys klasifikuojami pagal temą ir dažnumą. Paaiškėjo, kad tautinių atspalvį turintys leksiniai vienetai kaip būtina kalbinės pasaulėžiūros dalis pasižymi, viena vertus, stabilumu, kita vertus, gana nepastoviomis ribomis. Jų susiformavimą veikia socialiniai ir istoriniai, politiniai, kultūriniai ir ekonominiai veiksniai, sudarantys vieną iš pagrindinių bet kurios tautinės sąmonės antinomijų – „savosvietimo“ opoziciją. Tyrimas baigiamas lingvistiniu eksperimentu, kuriuo siekiama išskirti tautinius stereotipus šiuolaikinės rusų kalbos vartotojo kalbinėje pasaulėžiūroje.

PARENGĖ Eglė Tamulionytė

ETNIŠKUMO STUDIJOS 2010/2
ETHNICITYSTUDIES 2010/2

Dailininkė *Eglė Raubaitė*
Redaktorė *Irena Germanovič*
Dizainerė *Nijolė Juozapaitienė*

2010 12 15. 11 sp. l. 250 egz.

Išleido leidykla „Eugrimas“, Kalvarijų g. 98-42, LT-08211 Vilnius

Tel./faks. (8~5) 273 3955, (8~5) 275 4754 info@eugrimas.lt

Spausdino uždaroji dizaino ir leidybos AB „Kopa“, Kampo g. 7, LT-50153 Kaunas

Et-15   **Etniškumo** studijos 2010/1-2. Lietuvos socialinių tyrimų centras. – Vilnius: Eugrimas, 2010. – 172 p. iliustr. – Santr. lietuvių ir anglų k.

ISSN 1822-1041

Etniškumo studijos – Lietuvoje leidžiamas tęstinis recenzuojamas mokslinis leidinys, skirtas etniškumo problematikai ir tyrimo metodologijai. Nuo 2003 metų leidžiamame leidinyje nuosekliai analizuojami teoriniai nacionalizmo, etniškumo ir tarptautinių santykių bei jų tyrimų aspektai, pateikiamos aktualios konkretaus laikotarpio realiųjų mokslinės interpretacijos.

2010 1/2 numerio straipsniai apima platų temų spektrą – nuo analitinių įžvalgų apie kolektyvinių tapatybių tyrimus, istorinio emigracijos iš lietuviškųjų gubernijų tyrimo, etninių/religinių konfliktų visuomenėje valdymo, etninio nepakantumo apraiškų žiniasklaidoje tyrimo iki mokyklos lygmens praktikų dirbant su romų moksleiviais analizės. Šiame numeryje taip pat pristatomi 2005–2010 m. Etninių tyrimų instituto atliktų visuomenės nuomonės tyrimų rezultatai ir pateikiamas 2007–2009 m. išleistų etniškumo problematikai skirtų mokslinių publikacijų sąrašas.

ETNIŠKUMO STUDIJOS 2010/1-2

ETHNICITY STUDIES 2010/1-2

Turinys / Contents

NATALIJA KASATKINA, VIDA BERESNEVIČIŪTĖ

Ethnic Structure, Inequality and Governance of the Public Sector
in Lithuania

INGO W. SCHRÖDER

The Making and Breaking of Collective Identities:
Analytical Inspirations from the New Marxist Anthropology

TOMAS BALKELIS

Opening Gates to the West: Lithuanian and Jewish Migrations
from the Lithuanian Provinces, 1867–1914

ADA I. ENGBRIGTSEN

Good Governance? The Prophet Muhammad Controversy
and the Norwegian Response

VIDA BERESNEVIČIŪTĖ

Prievartos retorika prieš visuomenės nebyliusius:
Lietuvos spaudos tekstų apie romus analizė

VITA PETRUŠAUSKAITĖ

Dropping Out of School – an Issue of Disaffection, Non-participation
or Social Exclusion? Analysing School Policies towards Roma
Schoolchildren in Lithuania

DOVILĖ VILDAITĖ, KAROLIS ŽIBAS

Etninių tyrimų instituto visuomenės nuomonės tyrimų apžvalga
(2005–2010 m.)

Etniškumo problematikai skirtos mokslinės publikacijos Lietuvoje
2007–2009 m.

ISSN 1822 - 1041

